

palócföld

KÖZÉLETI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT 94/5

XXVII. évfolyam

szeptember-október

<i>Nagy Gáspár</i> Esztergomi apokrif (vers)	425
<i>Szepesi Anila</i> Emlékdal (vers)	427
<i>Jókai Anna</i> A megvalósulás rokonságai (esszé)	428
<i>Tóth Sándor</i> Szép könyörgés (interjú)	430
<i>Tandori Dezső</i> Ittenes vers (vers)	438
<i>Bertók László</i> Hát hová, ha nincs hová, ha? (vers)	441
<i>Csiki László</i> Szakadozott ének (vers)	442
<i>Csaplár Vilmos</i> Kár lesz majd nem élni, de: költészet (esszé)	445
<i>Ágh István</i> versei	447
<i>Tóth Éva</i> Ad notam Balassi (vers)	450
<i>Kiss Dénes</i> Szavaink üzenetei Balassi Bálint verseiben (tanulmány)	452
<i>Turczi István</i> versei	460
<i>Vaderna József</i> Fordított malaszt (vers)	462
<i>Kelényi István</i> Balassi Bálint szép magyar könyörgései (tanulmány)	471
<i>Géczi János</i> [78. veszprémi naplemente] (vers)	482
<i>Sárándi József</i> Morbid elégia (vers)	483
<i>Onagy Zoltán</i> Beérve az éjszakába (novella)	484
<i>Csanády János</i> versei	498
<i>Barcs János</i> versei	500
<i>Reuter Lajos</i> Sólymok nyomában (interjú)	503
<i>Marschalkó Zsolt</i> Balassi-de profundis (vers)	505
<i>Paróczai Csaba</i> Bünei bocsánataért (vers)	507
<i>Csikász István</i> Kesergő ének Bálint Úrhoz (vers)	508
<i>Vincze Dezső</i> Ének Balassi Bálintról (vers)	512
<i>Alpek Zoltán</i> Imre Balassi (vers)	512
<i>Zsibói Béla</i> Arcmások és más arcok (megemlékezés)	513
<i>Praznovszky Mihály</i> Az Óceánum és az Adriának tengere (tanulmány)	516
<i>Käfer István</i> A humanizmus reneszánsza (tanulmány)	523
<i>Szabó Csaba</i> Balassi Bálint és társai az erdélyi regényvilágban	528

Nógrád Megye Közgyűlésének
folyóirata.

FŐSZERKESZTŐ

Pál József

FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES

Zsibói Béla

FELELŐS KIADÓ

Brunda Gusztáv

Szerkesztőség:

3100 Salgótarján,

Rákóczi út. 192 sz.

Telefon:(32) 314-386, 310-022

Levélcím:

3101 Salgótarján, I.Pf.270

Kiadja

Nógrád Megyei

Közművelődési Központ

Készült

az UNIPRINT Nyomda

salgótarjáni nyomdaüzemében

Nyomdai előkészítés

szövegtördelés

Csiba Imre

Szerkesztőségi fogadóórák:

csütörtökön 11-15.30 óráig

Számlaszám 750-453523

palócföld
KÖZLETTI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

E számunk szerzői:

Alpek Zoltán Imre költő (Sárbogárd), *Ágh István* költő (Budapest), *Barcs János* költő (Budapest), *Bertók László* költő (Pécs), *Csanády János* költő (Budapest), *Csaplár Vilmos* író (Budapest), *Csikász István* költő (Balassagyarmat), *Csiki László* író (Budapest), *Géczi János* költő (Veszprém), *Jókai Anna* író (Budapest), *Kelényi István* irodalomtörténész (Erd), *Kiss Dénes* költő (Budapest), *Käfer István* irodalomtörténész (Budapest), *Marschalkó Zsolt* költő (Salgótarján), *Nagy Gáspár* költő (Budakeszi), *Onagy Zoltán* író (Esztergom), *Paróczai Csaba* költő (Salgótarján), *Praznovszky Mihály* muzeológus (Nemesvámos), *Reuter Lajos* művészettörténész (Budapest), *Sárányi József* költő (Leányvár), *Szabó Csaba* újságíró (Kolozsvár), *Szepesi Attila* költő (Budapest), *Tandori Dezső* író, költő, műfordító (Budapest), *Tóth Éva* költő (Budapest), *Tóth Sándor* költő (Budapest), *Turczai István* költő (Budapest), *Vaderna József* költő (Veszprém), *Vincze Dezső* költő (Salgótarján), *Zsibói Béla* író (Kisterenye).

*

E számunk illusztrációs anyagát szerkesztőségünk felkérésére Nógrád megye képzőművészei készítették. A borító I-III. *Kő Pál* Zólyom várában elhelyezett emléktáblájának részletei, a borító II. *Réti Zoltán* Balassiportréja, a borító IV. *Bíró József* képverse látható.

Fotó: *Buda László, Fasching Károly*

Terjeszti a Magyar Posta Vállalat. Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalban, a posta hírlapüzleteiben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR) Budapest XIII., Lehel u. 10/A - 1900 - közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással

a HELIR Postabank Rt. 219-9863 021-02799 pénzforgalmi jelzőszámra.

Egyes szám ára 50 Ft., előfizetési díj félévre 150 Ft., egy évre 300 Ft. Megjelenik kéthavonta.

Kéziratokat és rajzokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

ISSN 0555-8867.

Index 25925

Folyóiratunk megvásárolható Budapesten az Írók Boltjában (Andrássy u. 45 sz.)

Nagy Gáspár

Esztergomi apokrif

Dobokay Sándortól, Balassi gyóntatópapjától származik az első hiteles leírás a költő haláltusájáról, kinek utolsó szavai így hangzottak: "Tuus miles fui Domine. Tua castra secutus sum." Az értékes dokumentum a Pannonhalmi Apátság Főkönyvtárában található. Dobokay évek múltán, emlékezetből, így rakosgatta össze Balassi szavait.

Tusakodván bévül
 én igaz Istenem
 soha nem is másokkal
 hajolj Te most fölém
 egekből leszálló
 minden angyalaiddal.

Szívem humuszába
 legszebb hónapodat
 virágostul borítsad
 sebemnek üszökét
 lázam futosását
 erősen csillapítsad.

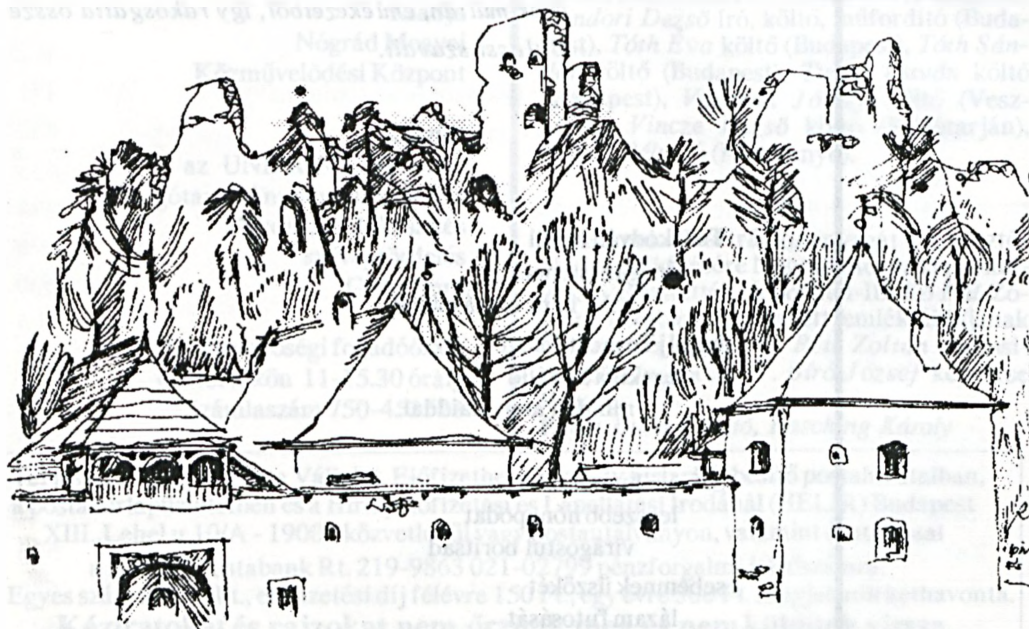
Hűsítő kedvével
csobogó nagy vized
testemet ha megfolyná

Danubius forrás
szikkadt nyelvem tövét
élesztené olyanná

mivel Téged Uram
végsőtám porondján
híven dicsérhetnék:

*katonád voltam itt
angyalid kürtszaván
táborodba megtérek.*

(ismét lejegyezve az Úr 1994. esztendejében)

Réti Zoltán: *Divény vára és kastélya*

Szepesi Attila

Emlékdal

Somskő, romos kő,
 sólyom-szállta Zólyom,
 Drégelypalánk, Szécsény,
 Kékkő, messze kéklő,
 álmok végvidékén
 hadak-dúlta Dévény.
 Múlt ködébe hullva
 jaj, de messze vagytok,
 tűnő századokkal
 folyton távolodtok.
 Omló bástyák, tornyok:
 Nógrád, Szanda, Csábrág...
 Vizek tünde kékjét
 tavasz záporozza,
 hamar lovak útját
 orkán szél porozza.
 Jaj, de messze vagytok,
 szirteken fehérlők,
 vitéz régiekről
 hallgatag regélők:
 Liptóújvár, Selmec,
 sasmadarak szállta
 ódon Fülek vára...
 El kéne indulni
 Bálint úr nyomába,
 bújdosók nyomába,
 égcsapó hegyek közt
 karcsú mezsgye hosszán,
 ahogy egykor régen
 jó Lengyelországba.

Jókai Anna

A megvalósulás rokonságai (Balassi Bálint - Ady Endre)

Mintha ugyanaz a szellemi egzisztencia öltött volna testet Balassi Bálintban és háromszázhuszonhárom évvel később Ady Endrében. Más korban, más körülmények között - de ugyanabban a nemzetben. A személyiség sorsfeladata is döbbenetesen hasonló maradt: részben birkózás az ellentmondásos Én-nel, részben a magyar közösségi lét szolgálata. Beszédeselek az egybeesések: Balassi negyven évet élt, Ady negyvenegyét. Az újabban restaurált Balassi portré korántsem hetyke, inkább szenvedő arcot mutat. És a szemek! A nagy, sötét, uralkodó, egy kissé kidülledő szemek; az Ady-fotográfiákról ismerősek. *Minthacsak* visszatért volna valaki, hogy az egykor még tökéletlenül sikerült, de nagyszabású vállalat tökéletesítse az időben. A korai halálok *minősége* is kísértetiesen egyezik: a szervezet elmergeződése, így vagy úgy. És a végeredmény: a tündökletes mű felépítése – miközben az alkotó maga szörnyűséges gyorsasággal leépül.

Mindketten zaklatott magánszférát teremtettek – szinte vonzották a különöset, a rendkívülit, a veszélyt; az éjszakai tivornyák után a hajnali keserű csösmört. Az életrajzok ismeretében tudjuk, a polgári tisztesség normáit nem egyszer megszegték; sem Balassi sem Ady nem volt a lányos apák álma, a törvény szófogadó kedvence. A vívódás, a diszharmónia náluk *feltetele* a szárnyaló poézisnek. Kalandjaik, mindennapi perpatvaraik megítélhetők, de *a haza iránti felelősségben* nincs alku, nincs közöny, vagy gyáva cserbenhagyás. Ami Balassinak a kardforgatás, a gyakorlati hazavédelem – az Adynál a politikai hadakozás egy megtisztított, kritikus magyarság-fogalomért. Ki-ki teszi a dolgát a saját létidejének megfelelő formák szerint.

Balassi mitsem törődik a szerelmi konvenciókkal: az ő szerelme tépett, olykor démoni – az "egy asszony" ideálja, az "érett asszony" minden hűtlenkedése közepette is végig kíséri. Nem bűn számára a szerelem, de nem is lovagi-angyali eszményítés, hanem gyötrellem, fájdalmas gyönyörűség: ez Losonczi Anna – Adynál pedig Léda. S persze közben a "kis női csukák": az élménnyé földúsított, valójában azonban alacsony alkalmi mámorok költészete.

Istenhez is ugyanúgy szólnak: mielőtt megadják magukat az alázatnak, hosszan perlekednek. A hit nem *kívülről* esik rájuk, mint a mások által már viselt ruha; *saját* maguk kínlódják ki a bizonyosságot. Mintha valami eleve elátkozottságot kéne ledolgozniuk, mintha száműzetésből vágyódnának vissza az égi harmóniába. Balassi is, Ady is vitapartnerként faggatja, nem pedig engedelmes szolgaként követi a Világ Urát; bűnbánatuk végül őszinte katarzist szül; így lesz nyugtalan keresésük *rátalálás*. Mintegy sugallják: már semmit sem kapunk készen, mindenért személyes Énünknek kell megküzdenie.

Mintha *kétszer ugyanazt* kívánnák a szellemi erők az ember, a nemzet tudatába belevésni:

a feljebb-lépésnek mindig *ára* van –
 a *következmény* semmiben sem úszható meg –
 a poézisben igenis *hiradás* rejtezik –
 a működés sohasem lehet független *a haza és a kor*
 aktuális helyzetétől –
 s hogy amibe a *fizikum* *belebukik*, lehet, hogy az
 a *lélek* *győzelme* éppen.

...Hol vannak most?

S van-e életük; *bennünk is?*

Tóth Sándor

Szép könyörgés

Barlay Ödön Szabolcs, Horváth János tanítványa, a magyarországi reneszánsz jeles kutatója, pap és tanár eddigi életének jelentős részét a munkával töltötte, amit a Mohács utáni időszak még eléggé nem vizsgált feladat-tömege jelent. *Romon virág* című könyvét (Gondolat, 1986) megtisztelő figyelemmel fogadta a kritika és a szakértelem. Ugyanakkor elmondhatjuk: a laikusnak is sok örömet szereznek e könyv-lapok, ha érdeklődéssel, tanulási vágygal veszi kézbe, főleg ha Balassi Bálintról akar bővebb, eddig ismeretlen összefüggéseket feltáró információkat szerezni. S akkor már hadd említsem meg a magánkiadású, életművét summázó kis könyvét is, a két esztendeje megjelent Balassi Bálint, az istenkereső című munkát. A kötet dokumentum is, hiszen számos olyan Balassi-írás (próza, vers) található benne, amely a címet igazolja meglepő következtetésekkel.

Tanár úr, örülök, hogy annyi év után éppen Balassi ürügyén találkozhatunk. Ez az esztendő a nagy reneszánsz költő halálának 400. fordulója; ilyenkor illik megállni, legalább jelképesen fejtegetni a hibeit sír lakója előtt, elolvasni néhány versét, és újra meg újra Magyarországra gondolni, melyet ő "édes hazám"-nak nevez, és ekként is érezte. Ellentmondásos egyéniség volt: imádkozott és vétkezett, szenvedélyek győörték és igazi bűnbánat égett a lelkében. Szándékosan használom a szavakat, hiszen ez az ember - művész! - a teljes odaadás fia akkor is, amikor számat kell vetnie minden tetével. Hajlamos vagyok azt mondani: az isteni kegyelemnek különös választott edénye ő, akit végül a szeretetből fakadó hősiesség, az egy haza szerelme vezényelt Esztergom falaihoz, s nem a kalandvágy, keserűség vagy öngyilkossági szándék. Belerohant az ágyútűzbe – mitagadás –, de, és ezzel kezdem a kérdés-sort, bármiféle találgatás ellene mondhat-e az Ön által vizsgált életpályának, amelyben egyik legfőbb érzés-meggyőződés az istenesség?

– A Romon nőtt virág című könyvemben külön fejezetet szántam a kérdésnek, amikor Balassi és a Báthoryak kapcsolatát elemzem. Az ő rejtett világának intimitásai sokkal mélyebbre nyúlnak, mint gondolnánk. Én mindenekelőtt a konverziójára utalok, hiszen Balassi őszinte vallásos érzületét többen azáltal vonják kétségbe, hogy az evangélikus neveltetésű fiatalember feleségével, Dobó Krisztinával áttér a katolikus hitre. Miértnek sorakoznak, következtetések születnek, érdekből tette, s egyéb magyarázatok. Egy-két tényre, szempontra kitérek, hiszen ez a terület talán a legkevésbé megvizsgált azért is, mivel az elmúlt évtizedek mindig mostohán bántak egy-egy költővel, ha istenes dolgai jöttek szóba. Nem tudom elfogadni a legtöbb Balassi kutató véleményét, szubjektív magyarázatait. Schol nincs olyan veszélyes csapda a tárgylagosság elvesztésére, mint éppen az istenes versek magyarázatánál. Legyen a költő Ady vagy József Attila, vagy maga Balassi. Az elmúlt idők nagy bűne, hogy még a Marx által megfogalmazott figyelmeztetésre sem hallgatott; tudniillik, valamely kor megértése csak a kor gondolkodásának ismeretében lehetséges. Tehát a XVI. század határain belül kell megközelítenünk a témát, és a magunk nézete helyett a Báthory-korszak lelkületéből kiindulva lehetséges a magyarázatot megadni. Két jeles tudós: Echardt Sándor és Nemeskürty István hívta fel a figyelmet arra, hogy a költő-Balassi viszonya a római egyházhoz őszinte volt-e, s mi válthatta ki az áttérést. Nemeskürty szerint Balassi lelkivilágához közelebb állhatott Istennek a katolikus hit révén való megközelítése. A gondom: elégséges-e ennyi, hogy valaki megtegye a döntő lépést a régeből, a szüleitől, házi tanítójától örököltből az újba. Erős hatás érhetne költőnket, az a véleményem. Jóllehet hitvallásában utal elhatározásának motívumára: "Isten különös kegyelmétől felvilágosítatva... hiszem és vallom mindazt... amivel a szent római katolikus egyház élt és él", azonban további kérdések merülnek fel. Ha nem misztikus élményre gondol valaki, akkor feltétlenül egy folyamatra kell utalnia, amely indokolja az elhatározást. Az már végleg elvetendő, hogy érdek vezette volna. Ismétlem, ha nem misztikus pillanatra vetődik a fénysugár (ld. Saul, Pál, Ágoston vagy akár Claudel esetében), akkor a költő által említett felvilágosítás az esztendőkön át tartó hatások összességét jelenti Bécsből, Pozsonyból, Erdélyből, Krakóból. Ezek a hatások a legintenzívebben Báthory István, majd András bíboros környezetében voltak...

Vagyis: Balassit hitéletében a gyerekkori nevelő: Bornemisza Péter luteránus prédikátor után az erdélyi fejedelem, lengyel király határozta meg?

– Ezzel nem mondunk újat, de nem is szándékunk. Inkább arra hívom fel a figyelmet, hogy az említett hatásokat ne csupán általánosságban nevezzük meg, hanem konkrét példákat mondjunk. Báthory már 1567-től szinte rabja lett a jezsuiták behívása tervnek, mert nélkülük nem tudta elképzelni sem a kulturális élet, sem az egyházpolitika síkján a kivezető utat. Ismert dátum: Balassi 1575 nyarán Báthory fejedelem foglya lett, de a rokon a legnagyobb tapintat-

tal bánt vele. (Gyanússá vált ezzel is az udvar szemében, Bécsben.) A költő beavatottja a fejedelmi terveknek, s egyre közelebb kerül Báthoryhoz. Azzal meg, hogy a szultán többszöri követelésére sem adta ki őt István fejedelem, hálát, ragaszkodást váltott ki belőle. Kultúra és katolicizmus mélyen összefonódott Erdélyben. Báthory András, Boldizsár is aligha maradtak ismeretlenek Balassi előtt, az utóbbival együtt katonáskodhatott, az előbbi jezsuita neveltetése, könyvgyűjtő szorgalma szerte ismert volt...

Később?

– Az erdélyi felejthetetlen hónapok jutottak eszébe, amikor a sikertelen sárospataki várostrom után fiatal feleségével, Dobó Krisztinával együtt betegen fekszik Királyfalván, Zólyom megyében, és rendelkezni akar, kire hagyja várandós feleségét, kit kérhet meg gyámul. Gondolatában ki más élt volna, mint a fejedelem, akiben a halálfélelemkor is bízott; az ő gyámolítását kérte tehát családjának... Nem telt el tíz hónap, s Bálint és Krisztina katolizáltak.

Tehát mégis lehetett összefüggés Báthory személye és Balassi áttérése között...

– A végrendeletet és az áttérést – véleményem szerint – ugyanaz a szándék vezérelte, azonos lelkiállapot volt mögöttük. Mintha a végrendeletben szereplő Báthory kívánsága teljesült volna. Azé a Báthoryé, aki unokaöccsei, rokonai hitére kényesen vigyázott, Zsigmondéra is. Ő Bálintnak anyai ágon volt unokaöccse. Amikor a fejedelem meghalt, András bíboros, a jezsuiták neveltje pártfogolta. Ha megfigyeljük, leginkább a Báthoryak nevéhez fűződik a költő életének egy-egy mozzanata, ha fordulatra szánja el magát. Mögöttük meg feltűnnek a jezsuiták; István király, Kristóf vajda, András bíboros, Zsigmond fejedelem jezsuita kapcsolataira kell csupán gondolnunk. 1590 őszétől a következő év nyaráig a bíboros jóvoltából Braniewo, régi Hanza-város jezsuita kollégiumában tartózkodik Bálint, olvas, medítál, fordít, ír. Ekkor kerülhetett a kezébe Campianus Edmond angol jezsuita vértanú hitvitázó műve, amely disputa a javából. Fordítani kezdte, s a szerző által felsorolt tíz okból, amelyekkel a hitújítók ellen fordul, hetet lefordított. Ha nem hal meg Esztergomnál, bizonyára a teljes disputa irodalmi birtokosai lennének, s gyönyörködnének Balassi nyelvében...

A szellemi hatások, a költő mély hite számos istenes vers megírására ihlették. Az egyik legszebb, ökumenikus ének bűnbánati hangú, talán a legösszintébb ebben a műfajban.

– Igen, a Bocsásd meg Úristen kezdetűről van szó. Ki nem ismeri? Feltételezésünk szerint 1584-ben íródott, amikor oltárhoz vezette Krisztinát. Az ihletforrás és a szöveggörnyezet alighanem a Zsoltároskönyv hatodik éneke, vagyis a "Vulgata Domine ne in furore tuo arguas me" kezdetű; "Ne fenyíts haragodban Uram, ne büntess neheztelésedben! Könyörülj rajtam, Uram, mert gyöngye vagyok..."

Balassi lelkéből pedig így tört fel az érzés:

”Bocsásd meg Uristen ifjúságomnak vétkét,
Sok hitetlenségét, undok fertelmességét,
Teröld el rútságát, minden álnokságát,
Könnyebbíts lelkem terhét.”

Adalékul hadd tegyem hozzá: nagy hatással volt kortársaira, s a későbbi idők, nevezetesen a barokk lelkeségre ez a mélységes vallomás. Ha figyelmesen olvassuk, beszélgetés a javából, Isten és a költő párbeszéde: hiteles, őszinte, kertelés nélküli. Így csak a nagy indulatokat lelkeben görgető zsoltáros és a nyomában járó reneszánsz világfi mer beszélni az Ég és a Föld urával:

”Mit használsz szegénynek örök kárhozatjával?
Hadd inkább dicsérjen ez földön élteben
szép magasztalásokkal.”

Ezt szokták felhozni érvül, milyen cinikus volt Balassi. Mert nem ismerik a szövegforrás azonos kitételét, a zsoltár szavait. ”Mit engedhetnél meg, ha nem vétkeznének Te ellened az hívek?” - éneklí a költő még merészebben ragaszkodván a zsoltárhoz... Persze így kiragadva sorokat, elferdíthetjük a szerző szándékát. Az pedig vitathatatlanul bűnbánati. Ezért kerülhetett a 17. századi, Hajnal Mátyás szerkesztette imakönyvbe, s protestáns testvéreink bűnbánati énekei közé. Egyetemes kincs, mint a versfőkben olvassuk, egészen a szerzőé: Balassi Bálinthé.

Ha már a részleteknél tartunk, nekem az említett ének mellé rögtön a Szép könyörgés társul: a belső élet, vitézi küzdelem és az elhagyatottság hangján. Számvetésnek tartom ezt is. Kodály kórusremeke pedig arra irányítja a figyelmet, ami szöveg és dallam egységében jelentkezik; nem más, mint két síp együtt-játszása...

- Ez az istenes ének is zsoltáros hangvételi, bár Balassi nem utal rá. Sőt a nótajelzésből arra lehet következtetni, hogy egy német dal ihlette írásra, amelynek még nem akadtak a nyomára. Így kezdődik: ”Oh kleines Kind - Ó kicsi Gyermeke...” A jelek a lengyelországi, említett kolostorhoz vezetnek, ahol a költő megnyugvást keresett Báthory András segítségével. ”Üldözött vadnak” érzi magát, megszegyenített loagnak. ”Nincs már hová lennem, kegyelmes Istenem” - kezdí sóhajtasát, majd a katona öntudatával kéri: ”Áldj meg vitézséggel, az jó hírrel névvel...” A jól ismert katonaénekének sorai visszhangoznak a bújdosó poéta lelkében: ”Az jó hirért névért s az szép tisztességért ők mindent hátra hadnak.” Ha kell, az életet is, csak maradjon meg a becsület jó híre.

Élet-mottó akár ez a vers. Két, Szentháromságról szóló éneke viszont teológiai ihletű.

- Igen. A Szentháromságnak másodík és harmadík személyét szólítja meg Balassi, igazolván, mennyire komolyan vette a házasság szentségét, jóllehet korának verselőitől hallhatott

Gedeon Hajnalka : *Valaki emlékére I.*

nem egy pajzán, élcelődő strófát, házasító nótát. A harmadik személy maga a Szentlélek, akit kér a költő, szentelje meg házasságát. Nos, itt lép be a teológia azokkal szemben, akik erőltetettnek tartják a gondolatot, hogy a Lélek szerelem-gerjesztő, házasságot létrehozó isteni személy. Bibliai alapokon a teológiai eszmélődés számára ez nem így van. A keresztény dogmatika tanításának értelmében a Szentháromság első és második személyének egymásra irányuló, kölcsönös szeretete a harmadik személy, a költő korában pedig még a szeretet és a szerelem szavakat sem választották szét mereven, nem hasadtak ketté. A régi magyar nyelvű bibliák mindegyike a latin *amort*, akár isteni, akár emberi, nem fordítják másként, mint a szerelem szóval. "Szerelmes barátim" – olvasuk első prózai nyelvemlékünkben is. Gyakran énekelt himnusz a *Veni Creator* – Alkotó Lélek jövel. Ez is igazolja: a Szentlélek "az jó házasságnak szerzője". Az pedig egyenest a Biblia tanítását tükrözi, hogy minden hívő keresztény a Szentlélek temploma: "Nem tudjátok – írja Szent Pál –, hogy Isten temploma vagytok, és Isten Lelke lakik bennetek?" Balassi pedig:

"Könyörgök tenéked, hogy szentelj meg engem,
Tulajdon templomod hogy lehessen lelkem,
Szeplő nélkül tiszta legyen én életem,
Lakozzál te bennem!

Katolikus népénektárak kedvelt darabja az Áldj meg minket Jézus. Lankésérettel többször hallottam"elődjét", amely szintén Balassi istenes vers: "Áldj meg minket Uristen az te jóvoltodból..." Egyszerű, nemes imádság.

– Újra a zsoltárokat kell szóba hoznom, ezúttal lengyel protestáns énekszerző: Jacob Lubelczyk nyomán. 1558-ban Krakkóban nyomtatta ki zsoltárparafrázisait. Az említett Balassi vers hasonló módon jár el: jelzi, "egy lengyel ének, ígéről ígére és ugyanazon nótára" ihletését. Kiemelt gondolata a 67. zsoltárból való, tulajdonképpen aratási hálaének-motívum. Csodálatos a jelzett nóta és Balassi szövegének szoros egysége, nem égrengető mű, de bámulatosan egyszerű, nemes világa arra utal, hogy a költőt mélységesen meghatotta a lengyel ének. A vers tele van bizalommal. Bizonyára akkor íródott, amikor egészen fiatal volt, s apját a család bravúros ügyességgel szabadította ki a pozsonyi börtönből. Ha így van, akkor a szóban lévő ének a szenvedés teológiai és biblikus magyarázatára vállalkozó prózai fordításnak, a szülei vígasztalására írt "Beteg lelkeknek való füves kertecske" című könyvének talajából nőtt ki...

Szinte valamennyi istenes énekét elemezhetnénk, amint Tanár Úr megtette, s ha olvassuk fejtegetéseit, valóban az a Balassi Bálint áll előttünk, akit még csak most kezdünk igazán megismerni. Halálakor az esztergomi táborban Dobokay Sándor volt jelen és a tanítvány: Rimay János. Megrendítő órák: valaki eltávozik, "végrendeletet" zsoltárparafrázisban hagy. Önmagát és szenvedéseit, gyötrött lelkét emlegeti egy őszintén hívő művész, az 50. zsoltárhoz kapcsolva imádságát:

*"Végtelen irgalmú ó te nagy hatalmú
Isten, légy már kegyelmes.
Ons ki mindenestől jódót rám kebledből,
mert la mely veszedelmes
Bűnöm miatt lelkem, ki titkon rág engem,
mert nagy sebbel sérelmes..."*

– Az egyik egri kanonok Esztergomban őrzött misekönyvében latin nyelvű bejegyzés olvasható, amely szerint Balassi Bálint 1593. november 21-én elfoglalta Divényt, családja ősi fészket. Úgy tudjuk, a telet a költő a komáromi várban töltötte. Onnét indult aztán a következő év tavaszán Esztergom falai alá, ahol a sebeket kapta s ahol meghalt. A nevezett vers ideje ugyanez az esztendő május hava, helye: Esztergom. Nehéz magyarázatot találni, miért ezt a zsoltárt vette alapul búcsúzóul. Csak találgatni lehet. Ugyanakkor a zsoltár: "Miserere mei - Könyörülj Istenem, én bűnös lelkemen" – amint szertartáskönyvünk tartalmazza a temetési énekek közt, hősi halála előtt foglalkoztatta a költőt. Talán nem járunk messze az igazságtól, ha Balassinak Dávid királyhoz fűződő rokonszenvét említjük első helyen. Nem egy versében találkozunk már ezzel a szimpátiával. A hasonlóság ebben az esetben azért szembetűnő, mert az 50. zsoltár háttérének története: Dávid király a csatamezőre, az első vonalba küldte leghűségesebb katonáját Uriást, azzal a szándékkal, hogy csata közben meghaljon, és így az övé legyen szépséges özvegye. Amikor az ószövetségi királynak ez a vérlázító tette kiderült, Nátán próféta – Isten embere – előbb példabeszédbe burkolva, majd nyíltan a király szemébe mondta, hogy vétke el nem kerülheti Isten haragját. Ebben az állapotban tört fel Dávid lelkéből az irgalmasságot esdő ének. Talán nem kell folytatnom, párhuzamot lehet találni Dávid és Balassi sorsában...

A táborban a költő átgondolta életét, sorsának buktatóit, számtalan vétket, házasságtörést, hiszen Losonczy Anna férjes volt; felkészült a bűnbánatra, a férfias szembenézésre - önmagával. Nem riadt meg az áldozattól, sőt maga vállalta azt. Azt nem tudhatta: életébe kerül ez a vállalkozás, de nem zárhatta ki, amint azt elmondta 1594. május 30-án. Azzal azonban tisztában lehetett, hogy Esztergom várának bevétele csak véres összecsapásokkal érhető el. Itt találkozik Balassi a minden áldozatra kész zsoltáros magatartásával. Amíg ő lelkét az őszinte bűnbánatra készíti, a benső történéssel egyidőben folyik a külső, az ütközet. És ez külső keretül szolgál mindannak, amire a lelke mélyén elszánta magát.

A csata reménytelennek látszott. Önként jelentkezőket vártak. 800 német-magyar katona szánta el magát, köztük Gyarmati Balassi Bálint kapitány, akinek mindkét lábát május 19-én golyó járta át. Sérülése nem volt halálos, azonban a krónika megörökítette, hogy német orvosok hibájából vérmérgezést kapott. Az említett jezsuita páter látta el szentségekkel. Eszter-

gom várának ostroma közt értette meg az 50. zsoltár üzenetét, hogy szavakkal, külső áldozatokkal nem elégszik meg az Isten: "Az kövér áldozat jó kedvet nem hozhat, jól tudom, Uram, Néked." Dávidtól hallja, hogy Istennek egyedül az alázatos és töredelmes szívét lehet áldozatként bemutatni. Ehhez a felismeréshez az esztergomi sebesülése segítette. Hogy mennyire mélyre jutott az eszmélődése, és hogy az Istennek bemutatandó áldozatban önmaga megtisztult lelkére és életére, annak odaadó akaratára gondolt, mutatja: a "legyek fejérb hónál" felkiáltás után, mintegy utolsó akkordként felmutatja halálos sebéit:

"Imé kioldoztam s te elődben hoztam fene ötte sebemet

Hogy mint áldozatot, adjak, úgy hálákot, ki néked leginkább kell"

A szenvedéseiben megtisztult áldozata – reméli – meghozza a várt eredményt: Isten feltámasztja Sion falát. Azaz: Esztergomot, melyet mi magyar Sionnak nevezünk.

Radics István : *A füleki vár*

Tandori Dezső

Ittenes vers

Balassi-töredékül

...Szép szólattatásim,
szétszórattatásim,
ha mi voltam, elmúltok;
minden borzalmatok,
s amit rá-adtatok,
buborogva túl-fúlt ok;
ott lenről megjőve,
föld-rész- s *esz*rendőbe:
se dulok, se vidulok.

Idegenben inkább,
megejt, ha-mi ritkább,
titkát nem fürkészem, lásd;
magamat így-hagyva,
volt, mi volt, ezt adta
Ő, ki itten se ad mást,
csak ami rémsége,
magam veszítése,
más könnyítsen meghalvást.

Belásd, feléltetek,
elég, belőletek,
csak így lehet, kik-bármik;
a semmit, ha szólít,
nézem, egy-lakóig,
benne engem határ nyit:
azon túl derülök,
hülődzve leülök,
törökig vagy Burg-várig.

Mindegy, még mik vagytok,
 hagyotommal elhagytok,
 közte marad egy-világ;
 még élve miért ne
 gondolná veszésre
 egy semmi a másikat;
 szép világ, rút lompos,
 némuló kolompos,
 nem kínálja nyáj szavát.

Ezért-így feledjük,
 meg nem is fejthetjük,
 mi nem tárult hajnalra;
 e-világ, túl-világ,
 egyik a másikat,
 mondám, nem hozta bajra;
 csak valami vitte,
 tűnjék-szűnjék itt je,
 item, isten, ég terád:

nagy kerek Horpatag,
 nem éred Magadat,
 magammal be nem zárulsz;
 elárvulsz, fiadzol,
 semmi se más attól,
 hívem lészel s elárvulsz:
 ami volt, sereggel,
 a semmi csak ezzel
 veszhet el, ilyet árulsz.

Bár ez lenne elég,
 ne látnám tetejét,
 alját, milyen keletlen;
 lelkedzve lelkesen
 tölthetném más-kedvem,
 ne, hogy még is keletlen:
 én legyek, holott más,
 mind, ami még pozsgás,
 bozsgás – nekem kéretlen.

Adj olyat is, nyugtot,
ha már hozzád-futtot
kényszerítesz, Uram, rám,
amilyet vétkemül
még csupán innenül
engedhetetlen portám,
kinek kapujából,
mint jószág, kibámul,
némaság: "Éggel, Gazdám..."

/ÉS MA:/

Vedd el, amit adtál rám,
vétkeim bocsásd magadnak,
nem várnád, én nem hoznám,
semmit, amit velem adnak,
nem kínálnék, elhagynám,
út felén, nem ismerő,
téged vesztve, Egy-Merő,
Ki is "volt", itten, Te...s ő.

Bertók László

Hát hová, ha nincs hová, ha?

Hát hová, ha nincs hová, ha?
Mért megy el, ha ott marad mind?
Már a képzelet is sántít?
Bárhová fut, csak a lába?

Föl talán Lengyelországba?
Földibb Júliák után, mint?
Mint vitéz Balassi Bálint?
Ifjúságba? Bratankába?

Át a versek ormán, hátha?
Hátha Mars vagy Pallas ráint?
El megint az óceánig?
Ottan aztán meg sem állva?

Esztergomba? Kínhalálba?
Önmagától önmagáig?

Csiki László

Szakadozott ének

(A Balassi-tempó)

Feljártam jó honom
jó lovon, rossz boron,
egybenéztem részenként.
Teste-fosztott eszmény:
választott keresztjén,
az elmémben mind elfért.

Rabságot ha álltam,
örökké hazámban,
csakis magyar békóban,
a saját ellenség
jobb mint idegenség,
ahol szabadon voltam.

Aludtam halálnyit,
s csak határa látszik
mára örök álmomnak,
erőm bár istenes,
kevesebbet szerez,
mint erdei bátor vad.

Kiszállva ma harcért
mintha csak bűjdosnék,
jutok idegenségre,
s hogyha van szabadság,
elleneink tartják,
madárnak száll kardélre.
Vasak mintha volnánk,
abroncsos az ország,
hiszem szívem lakatnak,
reá vasfegyverek
körben megtévedett
delejtükként mutatnak.

De álom, képzelem
kerített részeken
nagyobb erő hadaknál,
válva gondolatra
egymást vágyva tartja
Szabadka és Kolozsvár.

Hazám országomnál
nagyobb s a vigasz vár
felette ha szállhatok,
de legyek bár rabul,
egy ege rám borul,
hazám lelki állapot.

© 2014. évi kiadás, 94. évfolyam, 5. szám

Gedeon Hajnalka : *Valaki emlékére III.*

Csaplár Vilmos

Kár lesz majd nem élni, de: költészet

Költő, érintetted-e az életet kézzel? Pusztá kézzel? És mit fogtál? Szorítottad, préselted, magadhoz ölelted. Fogtál valamit, vagy minden, amit a kezdeddel elértél, szertefoszlott? Nem maradt más, csak amit leírtál. Amit mintegy mellékesen lejegyeztél a sok esemény közepette, az maradt. A sok fontos napi pillanatból kiszakított idő maradandó idő lett. Nem is idő. Időn kívüli tény.

Ettől lettél költő. Ezért ismerlek. Ha rád gondolk, egy szobrod meredezik előttem. Nem tudom, ki képzelte el ilyennek és mikor, hol, miért, milyen érzésekkel, mindenesetre az esztergomi vár bejárata alá állították ezt a valakinek a képzeletében megszületett alakot, bronz-át-költésben. Innen aztán átjött az én képzeletembe. 1965-ben és 1966-ban Esztergomban laktam, méghozzá ott kezdődött az utcám a vár alatt, ahol ez a képzeletbeli bronz-Balassi leledzik, eggyel több eseményt kanyarintva a vár kövei köré. Sokszor láttam hát a szobrodat, nem csoda, ha te nekem itt kezdődsz. Balassi: az esztergomi szobor.

És akkor aztán a szobor elindul. Megmozdul, de nem csak megmozdul, hanem átalakul. Bajszos, huncut szemű alakká változik át, aki lóra pattan. Kicsi, nálamnál jóval alacsonyabb ember néz rám fényes szemekkel, sapkában. Nem tudom, hol, a sapka is csak *valamilyen*.

Hogy a versek milyenek? Azok *vannak*. A nagy végvári ismeretlenségből szóló hangok, egykori emberek életviszonyait hozzám hozó tények, adatok.

Vitézek, mi lehet szebb dolog az életnél?

Talán a költészet, vagy még az sem.

Én inkább azt az életet szeretném átélni, amit ez a fényes szemű, zürös személy élt. Regénynek kellene írnom Balassiról, de nem a költőről, mégcsak nem is a versek születési körülményeiről. Erre úgyszincs lehetőség. Kitalálni csak az életét érdemes, a belőle született versek többet

nyomnak annál, mintsem bárki megpróbálja kitalálni, miképp jöttek a világra. Az élete, az igen. Egy csöppet sem finom élet. Egy csöppet se szemérmes és esztétizáló lény. Egy reneszánsz embernek is durva vitéz. Vitézek között is brutális egyed. Lábszag, ürítés, nőikkel hempergés, nem egyszer erőszakkal leterítve őket, ivás, zabálás, részeg lovasvágta, kivont karddal. Csöppet sem humanista érzések az ellenség irányában. Vérontás, hullaszag. Lószarszag, csizmaszag. Hortyogás hajnalonta, kíméletlen birtokharcok. Egy kis gyávaság a vitéz úr deli hazafiassága mögött. Sunyiság. Haszonlesés, álszent magyarázatok. Nem fékezett, gyűlölködő indulatok. Szintén kivont karddal.

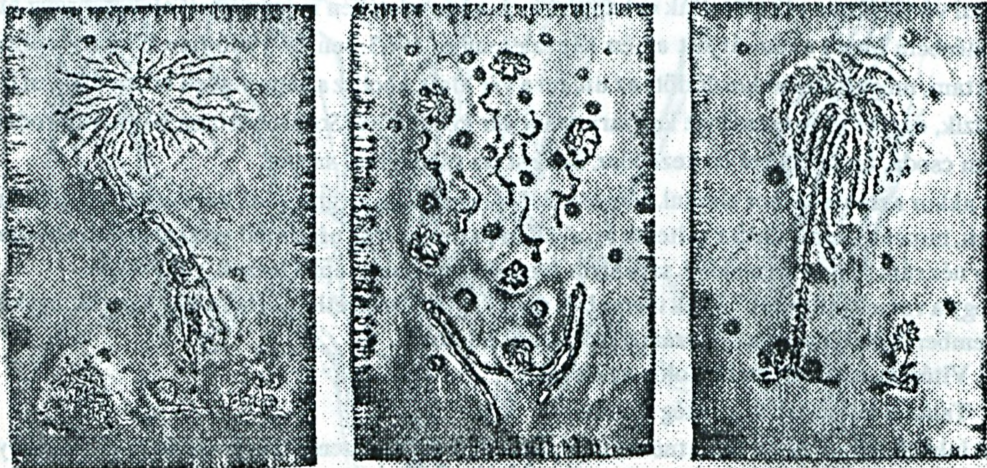
Poros utakon, piszkos célok után nyargaló, borszagú végvári figura.

És mégis.

Mi az az emberben (egyek emberekben erősebben, néhányban, de a többiekben is), amiből összejön az a kis vágy, hogy leülni, írni. Leírni azt, ami sehol sincs. Ami mindenben benne van. Benne lehet. Lehet nem látni is. Lehet egy pillanatra érezni, de nem leülni, és nem hagyni elhatalmasodni írás által. Homályosan. Mely majd egyre fényesedik, de ezt még akkor nem lehet tudni. Remélni lehet.

Az az emberi megfoghatatlanság lenne a regény *tárgya*, amitől ez a több száz évvel ezelőtti tucatvitéz-faszkalap most is szól. Hozzám. Ideszól. Szólongat, és nem mint egy szobor. Nem mint egy könyvbe zárt, esztétikum nevű balzsammal bedörzsölt múmia.

Négyszáznegyven év meg négyszáz év? Érdekes. Hogy múlik az idő!

Horváth Mihály rézdomborítása

Ágh István

Balassi

Ha bölcső Magyarország:
koszorús ravatal,
ha ravatal: nászágy,
a szél két emléje kibontva,

fűre döntetem, pünkösöd havának
gyepére ontattam mint a vér,
itt a tavaszban most születik
szakállas fiad, Isten,

végeztetek volna velem amúgy,
megszabadultam, megszabadultam,
csizmámra lenről fölragyog a Duna,
megsarkalja ezüsttel, útnak indít,

most kezdődik a sehovase út,
túl a karokból vetett hurkon,
te katonád voltam Úram,
és az te seregedben jártam.

Balassi-apokrif

Gyermekvoltom őszén,
lengedező növény
termáltónak öblében,
míg gyengéd szőrszálak
violája látszott,
cikkcakkban mászkált széjjel,
mához negyven évvel
korább szerződésben
állottam már Nösténnyel.

Most avas strófában,
miként iskolában
szándékoztam, asszerint,
és ahogy kívánta
lengyelszép Zsuzsánna,
monyamon tiporván sírt,
úgy szerettem volna
lovam abrakolva
fölkínálni ez papírt.

Mindig belőlem szólt,
itt vetkőzött s megholt,
miképp hátat fordított,
csecse két bimbója
másfelé állt, s mintha
cukorrépa lett volna,
könnyezett tintámba,
s a számtanirkára
ákbakomot zagyvolt.

Skólakekből hűlt el
 bagolypuha tüllben,
 míg behemót patanyom,
 ökör mázsás lépte
 sárladzó pecsétje
 gyűrődött a combomon,
 ilyen rút muzsától,
 miként butaságtól
 keseregtem oly nagyon.

Járványos Zsuzsánna,
 aki mintha náthás
 tüsszögdélő nőszemély,
 mely állapotjára
 nézvést olyan árva,
 volt-nincs akácalevél,
 annak sohasem volt
 híján árok, mennybolt,
 lábom feje tetején.

Miként versemmel is
 lótfut a Nemezys,
 ásót fogván betemet,
 szemenszedett étvágy-
 amra marharépak
 nyársalják föl nevemet,
 réti margaréta
 pislogó árnyéka
 sír fölöttem, kinevet.

Tóth Éva

Ad notam Balassi

Mindenféle álság,
leskelő kívánság
orvul tör én ellenem,
mindenféle kétség,
állhatlan reménység
rövidíti éjjelem,
egyik félelemmel,
másik szerelemmel
munkálkodik vesztemen.

Én már nem is bánám,
sőt, igen kívánnám,
ha sokan elhagynának,
úgysem segít senki,
nincs orvosság semmi
mitől elmúl a bánat,
aki vándorlásra
indult bujdosásra,
nyugtot úgysem találhat.

Hát minden hiában?
Hát már ne is vár jam,
nyugtom úgysem lesz soha?
Levele a fának,
fészke a madárnak,
embernek van otthona,
hát csak engem vert meg
az égi kegyelmek
mindenható ostora?

Im a virágoknak,
szálló madaraknak
adtál társat, Istenem.
Ifjúság határán,
csak békét kívánván,
könyörülj meg lelkemen,
szenteld meg nyugalmam,
hogy míg meg nem haltam,
élhessem jól életem.

Szöllősi Mária: *Egy Balassi versre*

Kiss Dénes

Szavaink üzenetei Balassi Bálint verseiben

"Azí mondhatnók, hogy ő, aki először fejezte ki énekben gyökeres magyarságunkat s először merre megszólaltatni a gügyögő, népiesség gyermekhangját, ízig-vérig európai költő, nyugati költő, a világ költője."

Kosztolányi Dezső

Nyelvünk suhanc korának szavait nemcsak a *Halotti Beszéd* szövegéből ismerhetjük, hanem Balassi Bálint költészetéből is. Noha *Móricz Zsigmond* szerint a *Halotti Beszéd* nyelve mai, korszerű magyar nyelv. S minden bizonnyal igaza van nagy írónknek, bár ő talán nem gondolt arra a szinte elviselhetetlen sérülésre, ami nyelvünket érte akkor, amikor elkezdték latin betűkkel leírni. Rögtön kiderült, hogy hiányoznak a latin ábécéből olyan betűk, amelyekre a magyar nyelvben létezik hangzó. Például az ő, ü, ny, ty, stb. Ezért kellett a *Tihanyi alapítólevél* ben így írni: köves kút helyett – *kues kut* vagy a *Halotti Beszéd*ben *Latiatuc feyleym zumtuchel* – *Látjátok feleim szemetekkel, illetőleg a gyümölcsétől helyett: gimilcictul stb.* Nem soroljuk a példákat, nem ez a célunk, csupán érzékeltetni kívánjuk, hogy az ősi magyar rovásírásnak negyvenhét jele volt, a latin ábécé pedig ennek a felénél alig több betűt használt. Így azután alaposan ki kellett ficamítani és kerékbe kellett törni szavainkat ahhoz, hogy latin betűkkel leírassák őket. Ezt már azonban csaknem ezer éve belátták azok, akik például a *Tihanyi alapítólevelet* jegyezték le latin betűkkel, mert a helyiségek, ingatlanok stb. neveit megpróbálták a latin szövegben is magyarul leírni, hogy később ne legyen vita, mit is tartalmaz a szöveg. Nos, ezt a gúzsbakötést is elviselte a nyelvünk és győztesen került ki e csonkítási kísérletből is.

Nem célunk arról sem írni, milyen kalandos és titokzatos módon tűntek el nyelvméleink, illetve kerültek elő gyakran a véletlen folytán. Költőnk halálának négy századik évfordulóján majd ismertetik mások, hogy nemcsak a kegyetlen végzet, az ágyúgolyó által lágyék közelében

csonkított lábak, a fiatalon bekövetkezett halál teremtett sajátos legendát Balassi alakja köré, s méltán, hanem az a tény is, hogy versei – szinte mondható – végleg elvesztek. Töredékekben, másolatokban maradtak meg. Mennyi verset írhatott? Ki tudja. Mi most e maradék verseket elolvasva szemelgettünk szavaiból. Ez a válogatás is inkább a példa kedvéért való, a teljességre nem törekedhettünk. Azonban beleszerelmesedve anyanyelvünkbe, költői életművet vizsgálva, kínálkozott ez az alkalom. Talán egyszer majd mód nyílik arra is, hogy elmélyültebben foglalkozzunk ezzel a témával. Már csak azért is, mert magunk is valljuk Kosztolányival, hogy Balassi Bálint európai költő, alkotásai egyetemes értékeket képviselnek, s a nyelv, amelyen ír s üzen, legalább a mintegy félezer évvel korábbi állapotot mutatja. Legszebb telitalálatai, költői teljesítményei ma is rendkívüliek.

Ezekből is idézünk néhány sort.

Módszerünk egyszerű, sorra vettük valamennyi ma is ismert versét, és azokból – nem valamennyiből – válogattunk olyan érdekes szavakat, amelyekhez volt hozzáfűzni valónk. Rögön a versgyűjtemény elején lévő *Aenigma* című versében találhatjuk az *"egyött"* szavunkat. Látszólag ennek az a különlegessége, hogy az ü helyett ö hangot találunk a szóban. Mi azonban, a nyelvünkkel foglalkozva már tudjuk, hogy mintegy négyszáz olyan szavunk van, amelyben benne van az *"egy"*. (Erről és az *Ösegy* fogalmáról írtunk a HITEL 1993 januári, illetve szeptemberi számában.) Amikor valami együtt van, vagyis valamennyi, az összes, azaz mind ott vannak, akkor mondjuk: együtt a család, a csoport, a csapat, stb. Az az érdekes, hogy a magyar nyelv ezeket a jelentéstartalmakat oly gazdagon fejezi ki az *"egy"* szó ragozásával és képzésével, mint a nagy nyelvek közül egyik sem. (Sőt az a valószínű, hogy egyetlen más nyelv sem!) Íme néhány példa: egység, egyenlet, egyetem, egyetemes, egyezmény, egyveleg, együttes, egyaránt, mindegy, özvegy, egyedül, egymás, és így tovább mintegy négyszáz szavunkban van jelen az *"egy"*. Ez egyáltalán nem furcsa, nyelvünk lényegéhez, a számtannal való rokonságához tartozik. Mert az is jellemző, hogy például a *világegyetem* szavunk éppen úgy a végtelenséget sugallja, mint a *mindenség*. Általában a nyelvek az egy-ből alkotják az egyetemes-ség jelentését, ám a mindenség nem egészen ugyanazt jelenti. Ez azért izgalmas kérdés, mert egytől mindenig tart a számsor. Ugyan a végtelenség végességét is mintha példázná, ám azt a sajátos zártságot is, ami az ember helyzetére jellemző. (Meg kellene vizsgálni a t-sz hasonulatot, gondoljunk az egyösszegre, együttesre, a Zalában még ma is használt összeült szavunkra, amely azt jelenti, hogy mindenki együtt van, máris fontos üzenetet küld ez a szó is az évszázadokból.)

Nagyon érdekes még ebben a versben a *"rén"*, azaz: sír-ri szó, az utóbbi már összefüggésben lehet a riad, riadó, rivall stb. jelentésekkel. Azután a *"keselő"* – keselyű, a *"meggyen"* – mit

tegyen? –, mondjuk *"búában"*. Ugyancsak figyelemre méltó, és a fülünkben maradt még iskolai tanulmányainkból a *"hamar lovak"*... Erről eszünkbe juthat a gyorsaság sajátos kifejezése: Maros, mar, marás. Vagy még nyilvánvalóbb a *"sziből"* – szívből – manysi szim-ke, finn sydan (szüden) –, a magyarban használták: szüm, azaz szívem formában is. Vörösmartynál is megtaláljuk, A vén cigány című versében: *Szüd teljék meg az öröm borával...* S ha már itt tartunk, nyelvünkben a szív és a szivattyú szavunk lényege összefügg. Gondoljuk meg, a szivattyú elve nem más, mint légiüres teret – vákuum – teremteni, és a külső nyomás szorítja be, nyomja be a szívandó (szivatandó) anyagot. A nyelvben is erről az ősi szivattyúról van szó! Szüvek formában is használja a szót, de hát az ősi szógyök a "szí", "szü" lehetett.

A Losonczy Anna nevére című versből: "lélektül" – ez a szó ma a lélektől alakban fordul elő. Az ü vált ó-vé. De ne feledjük, hogy a tülekedik szavunkban ugyanaz a tól-tól rag szerepel, és a töle, ettől-attól, tolja, tolakodik, tolong, tol-vaj, tulajdon, stb. szavak is hasonló logikai körbe tartoznak. Itt jegyezzük meg, hogy a "j" hangzót mi magunk nem tartjuk igazi mássalhangzónak, átmenet a "h"-val együtt a magánhangzók és a mássalhangzók között. Balassi elég gyakran ki is hagyja a szavakból, mint a már említett *"búában"* szó esetében is. Vagy az ugyancsak e versben található *"gyútád"* – gyújtád – szóban is. Érdekes még a *"hadsz el engem"* kifejezés is. Miként lett a dé-ből gyé? Az elhagyást hadd – vagy had – ne nyomozzuk, de rögzítsük s majd vizsgáljuk a le-lo-had, a hadd-el-had és a hat-hat valóban hathatós összefüggésének lehetőségeit. Hadd mondjuk – tehát ne kelljen elhagynunk! –, hogy ezt jelentheti a had-ni vagy hagy-ni alak. Ám a megerősödött "t" hangzó már igazi hatást ér! Már hat-árt szab a jelentésnek, ha akarjuk hat-ványozottat! Említsük meg, hogy a mássalhangzók közül a "t" és a "k" szerepel a legtöbbször szavainkban.

Az említett versben találjuk még az érdekes *"elasztam"* kifejezést. (Lásd aszalódnit!) S itt írja: *"Szívemnek keservét..."* (Mintha komolytalankodnánk, de azért megér néhány mondatot, hogy a keserű, keserves, kesereg, stb. szavainkban benne van a "ser" alak. És a ser, sör íze bizony keserű!) Ugyancsak e versből említhetjük még a *"bizlalt"* – biztatott? –, *"löli"*, *"öszveszedegene"*, *"hűv"* szavakat. Az özvegy, összeült társ-szavakat megemlégtettük már korábban, a *"hűv"*, azaz hív, mint híve (hyva finnül jó, ejtése hüve) szó esete is bizonyítja az i-ü váltakozását, egymás helyettesítését.

Chrisztina nevére: "Nem régen szép györöt szerelmesen küldett, ki rubinttal mind rakva..." Egyrészt Győr város nevét a gyűrű szavunkkal hozzák kapcsolatba, íme Balassinál az ü helyett ő-t találunk! Másrészt e versben is akad több érdekes szó: *"kévánja"*, *"idvözítőt"*, *"tülem"*. Nem múltak el, nem veszték el szavaink, nem gurultak el homokba, fűbe, ott vannak - vagynak - a nyelvünkben, a többi szó részeként, s talán a legősibbeket is megtaláljuk, ha eltördeljük

szavainkat vagy kiegészítjük a lekopott részeket. Némelyik szó tört cseréphez hasonlít, annak kiegészítéseit is megtalálhatjuk, csak figyelmesen kell vizsgálni a nyelvünket.

Bocsásd meg Úristen: "Az én búsult lelkem én nyavalyás testemben

Tétova bújdosik, mint madár a szélvészben..."

Tétova szavunk jelentése tehát ide-oda vergődő is. Ám nemcsak lassú tétovaságot hordoz ez a kifejezés, hiszen a "tova" a távolságot jelenti. Más sor: *"Hadd inkább dicsérjen..."* Megint a hagyd, azaz hagyjad. Az inkább jelentése pedig én-kibb, annál is inkább, mert nemcsak i-ü csere lehetséges, hanem i-é, illetve é-á hangzócseré is. Az "egy" szavunkról már szoltam röviden. Azt hiszem, hogy az ősegynek nagy jelentősége van a nyelvek alakulásában, de a magyar nyelvben különösen kimutatható. Abból gondolom, hogy az "egyéb" szavunk nem más, mint az "egy" sajátos középfoka. Azaz: egy-ebb, mint a másik, de azért másik. Mert az "egyébként" szó jelentése hozzáadást jelent. Tehát másik egy-ekről, egyéb egyedekről van szó beszédünk logikája szerint. Hasonló alak a leg-én-kedik. Én, aki én-kibb vagyok. Tehát inkább én, inkább vala-ki, vala-mi más. Ez tehát az inkább jelentése. (A jonkább lehetősége sem mond ellent a feltételezésnek.) A t-d változatra jó példa: *"Hidjünk mindörökké egyedül csak ő benne..."* Ma így írjuk: higgyünk, valójában azonban a hit-ről van szó. Így alakul át lágyulva a "t" "d"-vé majd "gy"-vé, mivel a lágyító "j" melléje kerül! Láthattuk: hidjük – higgyük, hadjuk – hagyjuk.

Felesége idegenkedésekor: "Titkos keservemben hull orcámrul könyvem..." A loa helyett lett a lova, illetve a könny szavunkhoz a -ve alak (-va, -ve, -vá, -vé) birtokos szótaggá válik! E versben használja a "szemérem" kifejezést. E szó ősi magyar – szkíta – sírok bizonyítékát jeleníti meg. Ugyanis a halottak – elhunytak – szemére érmét helyeztek, hogy csukva maradjon. Így lett a lesütött szemű lány szemérmes, illetve lesütötte a szemét, ha véletlenül kivillant – kisötétlett – a "szemérme"... Ma már ez nem így van, hiszen manapság szemérmetlenül mutogatják! Különben az érmék a napot és a holdat is jelképezték.

Elválása után: "Szemibe nyilamat, horgas kézjjamat adtam szemöldökibe..." Vagyis az ijj ívelt, mint a szemöldök. A horgas jelentése amolyan félkörös – horog, horhos, horony, stb. Más: *"...lökem szernyő kinyára."* A -szor, -szer, -ször (sok-szor, ezer-szer, szer-telen, szorgalmas, stb.) azért rettentő – mert elrettentő! –, hogy a nyű annyiszor: szer-nyű jelen van! Növeli a kint – másutt: ként, kénját –, tehát a szavak eltördelése, majd a töredékek másfajtaösszeillesztése is adhat választ a nyelv fejlődésének kérdéseire.

Ugyanebben a versben használja a következő kifejezést: *"minémő színye"*, azaz: milyen a színe. A minemű a másságra vonatkozik, ám minden bizonnyal a "nem", mint szépnem, hímnem stb. lehet az eredendő alapszó. Ide tartozhatnak a nem, mint nemes, nemző, nemzet, nép, név, stb. szavak is. Most már közbevetethetjük, hogy a magyar nyelv valóban korszerű volt már

ezer éve. (Kor-szer-ű, ezért ejthették szépszerével szerét a szeri szerződésnek, és így "népe-sült" be e történelmi eseménnyel Pusztaszer.) Ahogy a beszéd a leírt szövegre, úgy évszázadok alatt a leírt szöveg is hatott a nyelvre.

Júlia látásakor: "kivüle" – kivüle. A szó lényege: ki+val-vel, ki-vel és ki-vel nem. Itt azonban a kijül volna a helyes kifejezés, a kifelé, külfelé jelentés legalább is ide tartozik. Mert a kivüle szavunk azt jelenti, hogy senki mással mint vele! Azzal az egy vala-kivel kívánunk találkozni, együtt lenni, csakis vele, senki más-val!

Mint a salamandra: "régulta" – azaz: régóta. Látható, hogy rövidül, tömörül a latin betűs hangzók közé szorított, gyúrt-gyúrt nyelv. Talán azt is mondhatnánk, ekkor már kezd visszatérni eredeti rövidségéhez, ami egyébként is természetes, hiszen a rovásírás tömörségre szorította. Másfajta példákat is mutatunk, hiszen nem lehetett szó nélkül hagyni, hogy költészetünk későbbi magasai világlanak elő a mondatokból. Mint például az Örök szerelem című versben:

*"Idővel paloták, házak, erős várak, városok elromlanak,
Nagy erő, vastagság, sok kincs, nagy gazdagság idővel
mind elmúlnak..."*

Megállapíthatjuk: mintha Berzsenyi-előkép volna! Igen érdekes ez az összefüggés: "Nagy erő, vastagság..." A vastag, vastagság erőset jelent, hiszen a vastag, kövér gyerekre mondjuk: vasgyúró. Aki erőst szól, vaskosan fejezi ki magát. A vas is erőset jelent. (Mongolul a vas = tömör; köze van a tumen, tömeg, tömkeleg, stb. szavainkhoz. Elképzelhető, hogy Timur Lenk, másként Tamerlan nevében is ez a szó szerepel.) Mindenesetre Balassinál a nagy erő, vastagság, sok kincs, nagy gazdagság hasonló jelentéssel bírnak, azonos jelentésű csoportba tartozó kifejezések.

Beszélgetés az Echóval: "kénaim" "békó", "távoly", "fertengeni" – A kén a kín szó változása. (Hogy összefügghet-e a kén, amely erős szagú és halálos is lehet a kín szóval, ez megkérdendő...) A távoly – távol szó érthető, a békóból megint hiányzik a "j". Az a "j", amely lágyít, de nemcsak "gy"-vé, hanem "l"-é is: békló. S ha a fertengeni nem elírás – hiszen Balassi versei másolatokban maradtak meg, tehát mások másolásában –, akkor egyik példája a kalán – kanál változásnak. De az sem utolsó lehetőség, hogy a fer-telem itt a szótó eredete. Azaz: a fürtelem-ben tengeni?

Sápolódás: "óhir" - óhajt, "régoltátul fogva", "szerteszerint", "vön". A szerteszét szó tehát valaha szerteszerint volt. Mindenesetre a -szer rag két-szer szer-epel a szóban, amelyet ma így mondanánk: szanaszét. Vajon miféle összefüggésekről nem tudunk még? A "vön" szó jelentése: vett. Hiszen az egybevetté kifejezést így is mondhatjuk: összevonta. Tehát a von-vön-vesz-vett szavak változásai követhetők nyomon ebben az esetben.

Kegyés, vidám szemű: Ebben a versben szerepel a "gondolhaddsza", azaz gondolhatod kifejezés. Megint a "d"-ből lett "tz". Azután: "Mint sólyom kis fuat..." A "fuat" vadréce, olvashatjuk a szómagyarázatot. (Megjegyezzük, hogy az Élő könyvek, magyar klasszikusok c. kötetben, Kosztolányi Dezső előszavával "fuat" olvasható, a Magyar remekírók sorozatban, Szépirodalmi 1979, pedig "fuot".) Az eredeti írásról nincs módunkban meggyőződni, így föltételezhetjük, hogy ott fíjat lehetett, hiszen sólyom aligha vadászik vadréce a vízen. Inkább szárazföldi kisállatokra csap le.

Én édes szerelmem: "Szép sólymok, vad rárók, kiket madarászok tanítanak, viselnek..." A hajrá rácsapást jelent: huj-huj, hajítsd rá, csapj rá, támadj rá! Ezt "gyakor", azaz gyakorta, gyakran használja Balassi. S hogy a ráró eredetileg, legalább is nála vadászsólyom volt, azt másként is igazolja a költő: "Téged penig sólymom, én édes vad ráróm..." – írja később. Így a lovasvadászat, a rárós lovaglás, ha úgy tetszik a lóhoz is kapcsolta ezt a jelentést. De a Búcsú a hazától című versben a mi feltételezésünket erősíti véglegesen: "Ti is ráró-szárnyon járó hamar lovak..."

Miként Balassi is írja, magam is rárósan csaptam rá a fölbukkanó "vadra", múltból üzenő szavainkra, amelyek nem voltak annyira elvadultak, mint sokan gondolják. Rend volt már ezer évvel ezelőtt is ebben a nyelvben, s ha ma vizsgáljuk, erre kell gondolnunk. Ugyanis enélkül logikai rendszere, rugalmassága, könnyedén alakítható szavai nem állnának ma rendelkezésünkre. Ne feledjük, valóban a számtanhoz hasonlóan viselkedik nyelvünk. Ábécénk hangzóinak ugyanis nemcsak alakja, de helyi értéke, jelentése is van. Hiszen csaknem minden hangzónk magában vagy másod-, illetve harmadmagával rag, jel, képző vagy annak része. A ragok, képzők, sőt a fokozás jelei, szótagjai nemcsak a szavak végén, de azok elején is megtalálhatók. Néhány példát erre nézve: rend-szer, szer-int, szer-vez; leg-jobb, leg-több, mér-leg, szín-leg, fölös-leg, elő-leg és így tovább. Azonban leg-inkább a szó elején lévő felsőfok képzőt szoktuk emlegetni. Ám ez is olyan képző, ami tovább képezhető s ebből alakult a legesleg szavunk. (Azaz: leg és leg.) Hadd jegyezzük meg itt, hogy bizonyos ragok további ragozása – egymáshoz való ragasztása, inkább csak szórakozás, mint igazi szóragozás. Például -nak, -nek, ennek, annak, de már csacsckaság a nekinek... Amíg az erre, arra, ra-re, rája; rá-ró-ra. Vagy így is: Rá-róra, hiszen a Ráró lónév lett. Nyilván nem gyalog jártak a solymászok.

Csakis az érdekesség és a nyelvi törvények kedvéért szemelgettünk Balassi Bálint verseinek szavaiból. A célunk a figyelem felkeltése volt. Teljességre nem törekedtünk. A nyelv gazdagsága, belső oki rendje kimeríthetetlen még ilyen viszonylag kisebb költői életmű vonatkozásában is. (Persze talán soha senki nem, tudja megmondani pontosan, hogy mekkora volt ez az életmű. Nemcsak egy esetben kényszerültünk összehasonlítani korábbi kiadásokat és újab-

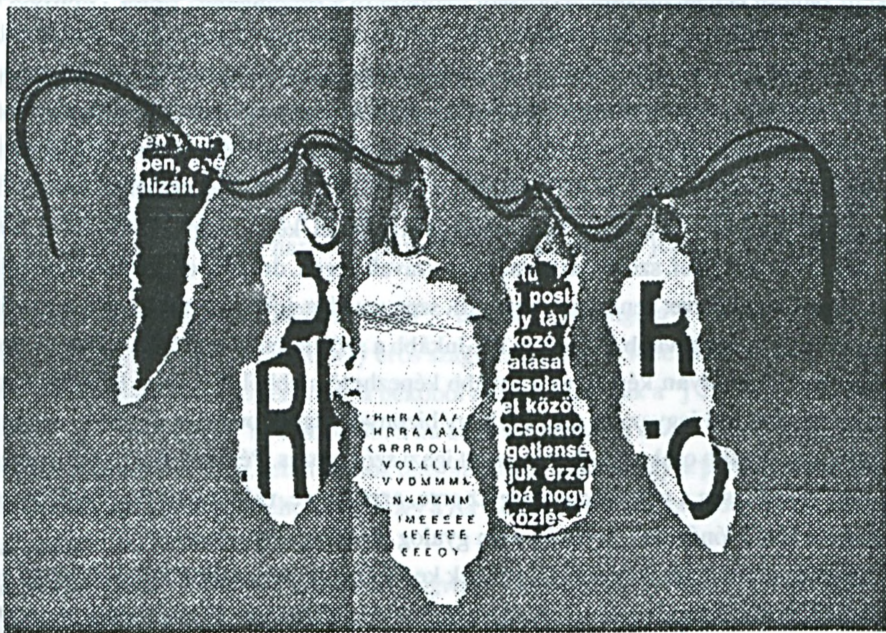
bakat, elég sok eltérés mutatkozik a szövegekben. Igazi szakértőnek kellene lenni ahhoz, hogy túl a lehető sajtóhibákon, fölfedezze: melyik lehet az eredeti szóhasználat. Így hát mi is tévedhettünk.) Azzal a három nagyonis kedvünkre való verssorral fejezzük be kis eszme-futtatásunkat, amelyet szintén költészetünk magaslataihoz sorolhatunk:

A nagy széles mező

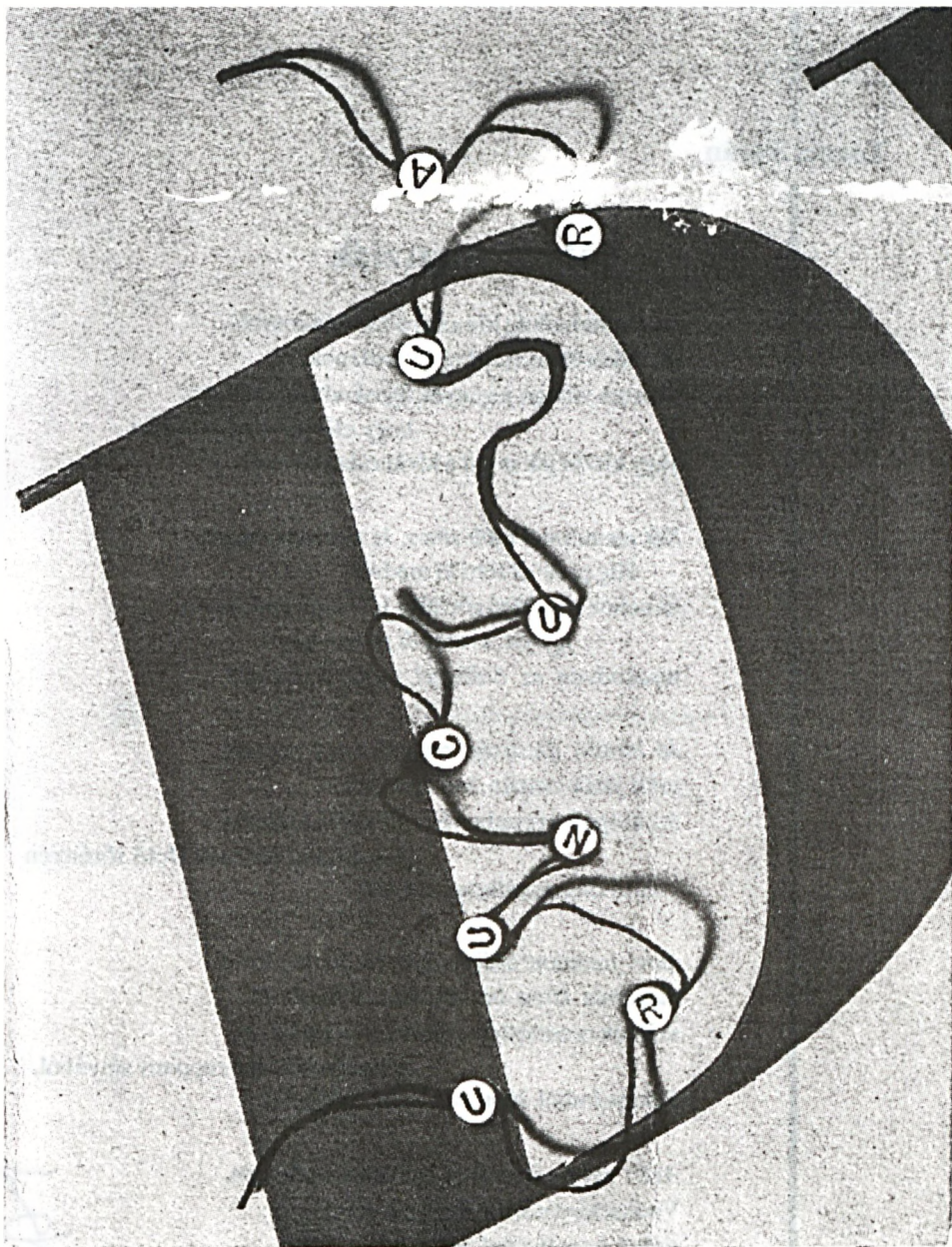
S a szép liget-erdő

Sétáló palotájok;

De jó lenne, ha nekünk is ilyen képeket villantana a világ, ehelyett mi csak fohászkothatunk, hogy kibírjuk: "Építsd fel elmémet az jó bölcsességgel," s fölismerjük, hogy építeni csakis ép elmével lehet. Másként csak rombolhatunk. Viszont emiatt kötelező "jádzván" játszanunk anyanyelvünkkel.

Székely Ákos: (Kékkő, Füle, Somoskő vára stb.) II.

Székely Ákos: *(Kékkő, Fülel, Somoskö vára stb.) I.*

Turczy István

Balassi-intarziák

Kürtszót hallok; hív az erdő, s ablakomból
 körskörül mint suhogó kardlapok,
 ezüsten villogó jegenyék ágaskodnak a fényre,
 hogy elérjék az égi póráz
 vagy kiszúrják mind a kíváncsiak szemét.

Két szememnél több sincs, ki sirasson engem.
 Híg párával tölti ki medrét
 és nehéz kövekkel gördül a tébolygó emlékezet,
 így jár, ki *magát pokolra ejti,*
tusakodván az ördöggel, utóbb porba hull.

Jó hírnév, dicsőség, angyali nagy szépség
 múlt játék csupán, hullámverés.
 Az árapály ereimben él, csillagokat tükröz,
 intő jeleket idéznek Hold sörényén
 vonító csupasz állataim, *nézd,*

mire jutotam: szüzek, kutyák, hamar lovak,
magamat kínra bocsátotam, üszkeimet
 szélnek eresztettem. Nem kérek többé tűz
 szeszélyéből, víz roppant súlyából,
 jelképeimből. *Mint rab csak hallgatok.*

Azért nekem immár el kell most indulnom.
 Vadászkürt szól, kutyák csaholnak,
tisztul homályából az ég is.

Zsákmány vergődik valahol vakon:
 csapdába kerültem. *Könnyebbítsd lelkem terhét.*

Balassa Bálint sírjánál, az 1985-ik év karácsonyán

Egy ideje már itt állunk a mives vaskerítés
előtt, turisták, idetévedtek, otthontalanok.

Tél-ihlető hó hull, a kápolna tornyán
köd gubbaszt, s csak sejteni vélem:

az ott távol az Alacsony-Tátra.

A paplak felől végre hatalmas kulcs érkezik,
mögötte kendőbe bugyolált, szótalán néni.

Akik belépünk, most mind egyedül vagyunk.

Megilletődött, feszületléptékű magány.

Tömjénillat, csontig hatoló hideg,
madár suhanása minden mozdulat.

Előbb az oltár, aztán a sírfelirat,
szinte hallom, a karcsú oszlopok izülete
mint ropog. A festett ablakokból behulló
reggeli fény szétmállik a szentképeken.

Mintha a füles sapkába zárt gyermeki csend
visszhangozna. Tornyok tűszúrása, befagyott
tavak ezüst je, szívemig érő végtelen hó-ölelés.

Mintha régi karácsonyok tisztító fényessége.

Harangoznak. Katartikus rosszkedv fog el -
bár fölösleges, mégis az órára nézek.

Alig két óra innen a magyar határ...

"Indulj, ha van hová menned."

Vaderna József

Fordított malaszt

Az vitézségről szóló szabad ének,
amelyben Balassi Bálint költő
földönfutóvá válik hazájában.
Csak a nők szerették és az árokparti
bokrok. Fák. Akik a szelet
magukra akasztották.

Isten talán pálcát tör fölöttem,
s pálcá törí el az Istent.

Kiűzettem természetből
természetemből.

Egy madár meghalt
homlokom mögött.

Csontjai koponyámba törtek.

Hallom a halál röptét,
oly vidító mikor elélvezek
valamelyik nőben. Néha keserves
az ég. Zivataros. A villám
fekete ostor.

Lassan himnuszosodom. Többet ér
a vágta, ha lovasodik a szél.

Pej. Karomban szintiszta a vér,
ha a zablát vénámmal is fogom.

Szorítom. Szé a vágta tovább inog:
kiűzetés. Hazámban megtámadott a jog.
Örök pervesztes a lábnyomom.

Már nem állok. Végighaldoklom
 a tájat. Végig a vetetlen ágyat,
 s a kivetett Esztergomot.
 Fantomfájásos dög: nyögök.
 Csütörtököt mond a sereg.
 Tönkrementem. Nincsem az ég,
 de az sem egészen.
 Felhőtlenedik mellem, levegőtlen,
 vízszintes ige. Utolsó versem
 egy fölgyújtott kódex emlékezete.
 Nincs rím. Strófa. Csak hastájon
 vágott férfi. Ennyi a mértan.
 Minden szám után a nincs a van.

Az idő ormán olyan az ész,
 pincefalon nemespenész.

Szabadrablásos táj.

Szerelmem száájában felejtem magam,
 s rögtön elszököm.
 Ahogy elröppen nyelvemről az Ámen,
 úgy suhan el minden gyönyör.
 S akit rögtön elfelejtettem,
 a tisztás az erdőnek visszaköszön.

Janicsárrózsák virulnak porladó
 markomban, s kisiúuk férfivé cseperedett
 árulása. Vagy Isten koravén ágyugolyója
 találta el combom, szétlőtte
 herémben a jövőt? Ezután a haldoklás
 ostroma jön szemérmetlenül.

Ajkamban a lihegésed
 költészet és erőszak.
 Ágyékom dönti el:
 nyelved mit is akar,

s örökkévalóságra tárt szád
kettős vércsík, eleven dac
feszül a jajgatáson, s vád
lűktet, fordított malaszt,
Isten tenyere
bár ágyékom

egy fa levele fedi,
volt Anna, Borbála, Judit, Kati,
sóhajtod, nyögöd: ne vedd ki,
oly mindegy Balassa vagy Balassi,

rúgd fel a horizontig combjaid,
fordulj át, térdepelj az éjszakán,
a felhőket veri le az égről a farkam,
míg villám üt agyon, az ám,

az idő farán,
s hasad vergődő pillanatán.

Az utolsó lélegzet végtelen,
mint a vitézség, vagy a magömlés
a lét ágyékában. S itt kering arcom
körül egy légy, fekete szpáhi,
döngicsélése jobban fáj, mint az üszkösödés.

Nyelvem keserű, a semmi is kiszáradt.
Nótákat írtam csak, dallamot.

Nem tudtam hol van az itt, az ott.

Lovam kardomba dőlt. A vér fáradt

keresztény állat.

Vágtáztam. Ittam. Bűnöztem. Szerettem.

Újra vesztettem. Űzettem. Irdatlan

kínban Júlia fenetlen kése lettem.

Úgy járok, akár egy széllel telt akasztófa,

himbál és megnéz a pillanat.

Verejték, a tél magzatvize,
szibériás árvíz sodorja testem
egyre lejjebb.

Jó volt Bálintkodnom a nőikkel
s kardom hegyéről ennem.
Akit megerőszakoltam,
annak csak a szelídsége lesz könnyebb.

Krisztus, s Isten gyönyöre
íratta le velem. Vitézek.
A széles föld földönfutója lettem.
Ahol a lét nem ige.
A főnév a melléknévvel dacol,
s a fogsor a levegőből
harapja ki a káromkodást. Lám
Júliám a végeknél élvez el,
holott kísért a nem lehet,
lovamra teszem, s ringatom,
míg szopogatja gyümölcsöm. Sőt
harapdálja a vérrel telt időt,
az iker-diót. A feszülést.
Combomra írd: meddig élt
az élvezet, s a nedvesség
két szétgyúrt combod között:
minden országhatárnál elszédülök,
s várlak. Hol megvámolják az imát...
Itt a vers félbeszakad.

Örökös fegyverletétel
az ország.

Elkából kezemben a kard,
a vitézek vállán alszik a szél.
A holtak szemébe jégvirág mart
túlvilági hazát. Palotám a vér,
kapuja az utolsó szívdobbanás.

Se ki, se be.

Még megremeg a mellem,
ahogy a földrengésben
összedőlnek a hitek,
s megroppant híd vezet
Istenig, az végeknél a végtelen.

Nekem a földönfutás is kegyelem.

Ne hívd forradalomnak a lázadást,
haladásnak mindenféle csődületet,
a víz fortyogását gőzzé minőségi
ugrásnak, lovam is szebbet tud
egy kidőlt fán át. Figyeld a strófát,
a kanca ugrását a levegőben -
mennyre egy a vers belsejével:
három földdetérés,
s tizenkilenc levélhullás, az ősz
mennyei suhintása a rímtelen ködben,
előredőlés a megfeszült pillanaton,
Magyarországig és vissza önmagamig.

Csuklómon paragrafus-bilincs,
s törvénytelen fegyőr vezetget
láthatatlanul föl-alá, mintha tudná,
mindent előre elveszíték.
Ha meglát, a templomtorony keresztet
vet rám, s készülődik a végzet.
Fekete macska vonszolja a balsorsot?
Belerúgok én, úgy belerúgok,
nyávogva repül át a várárkon:
a jog taláros mocsok.

A szél felkúszik a fára,
s rögtön le is esik.
Rázza, rázza magát egy kicsit,
aztán ha jamban eltörik.

Elejtem a szabadságot.
 Nincs.
 Hadonászó kézen a bilincs.
 A nyitott ajtón nincs kilincs,
 újra kattán a nincs.

Sátfájnak gerincemen a perek:
 nem birtokom hazám,
 csak helye lézengésemnek,
 kamarillák, rizsporos, fürtös körmondatok
 futtatnak, mint az ebet -
 földemen nem védhetem váram,
 hát szaladok, vár lengyel nagyúr,
 várandósát Zsuzsanna ágyasának.

A szél a Bibliát
 lapozza vállamon.
 Futok.
 Mindig más szívtáj felől
 dobog az oltalom.
 Alig vagyok.
 Vagy: nem vagy: ok.
 Az ellenség nyakával játszom,
 de belepusztulok.
 Összehajtom a gravitációt,
 s Isten inog a tulsó parton.
 Hátamra szorítom a hátam,
 s horkolásommal horzsolom az eget.

Csak versben nincs kész a ciklus.
 Milyen nap van ma? Hétfőzőlyom?
 Hamisvádkedd? Szerdacelia?
 Felsőgáruláscsütörtök? Esztergompéntek?
 Juliaszombat? Vasárnaphalál?
 Mindegy. Ez a hét is megtalál,
 s úgy múlnak el a nők, ahogy a hazugságok,
 semmi sem marad belőlem,
 csak az erőszak nyoma -
 félájult éjszaka színe a hajnalon.

Akit tettenértek, én vagyok.
 S nem ismertek meg: itt vagyok.
 Átbolyongok a tájakon,
 s elherdált szerelmeken.
 Unom. Megkerülök három
 csiklót, sárga darázson repülök
 a szívig, majd a legutolsó
 dobbanásig zuhanok. Úgy fájok,
 ahogy kirántom kardom,
 s legeslegutolsó becsületem.
 S miközben kilövettem a kint,
 jajgat. OH. ÁH. Nyomd. Azt.

Az ám...

Tulipán. Csattanva csukódik be,
 s nyílik ki ágyékom körül
 a nyár.

Vedeljünk bort babám
 a szájjóriáskerekén,
 pohár-széli hintáján.

Ennyi volt Isten, szerelem.
 Nagynéha letérdepeltem.
 Fáj, ha kidőltek a fák,
 soha nem értem utol a Dunát.
 Vitézek, semmi sem lehet,
 a sarokban térdelpeltetik lelkem,
 nincs széles föld, csak keskeny,
 nincs szebb sem. Ágyékomnál
 folyik a halál. Nincs gyerek,
 csak kardvas. Aztán erőszak,
 s újra földönfutás.
 Vitézek, semmi sem lehet,
 a végeknél megakadok,
 s nincs szebb dolog,
 csak ez az örök akarnok:
 okozaton az ok,

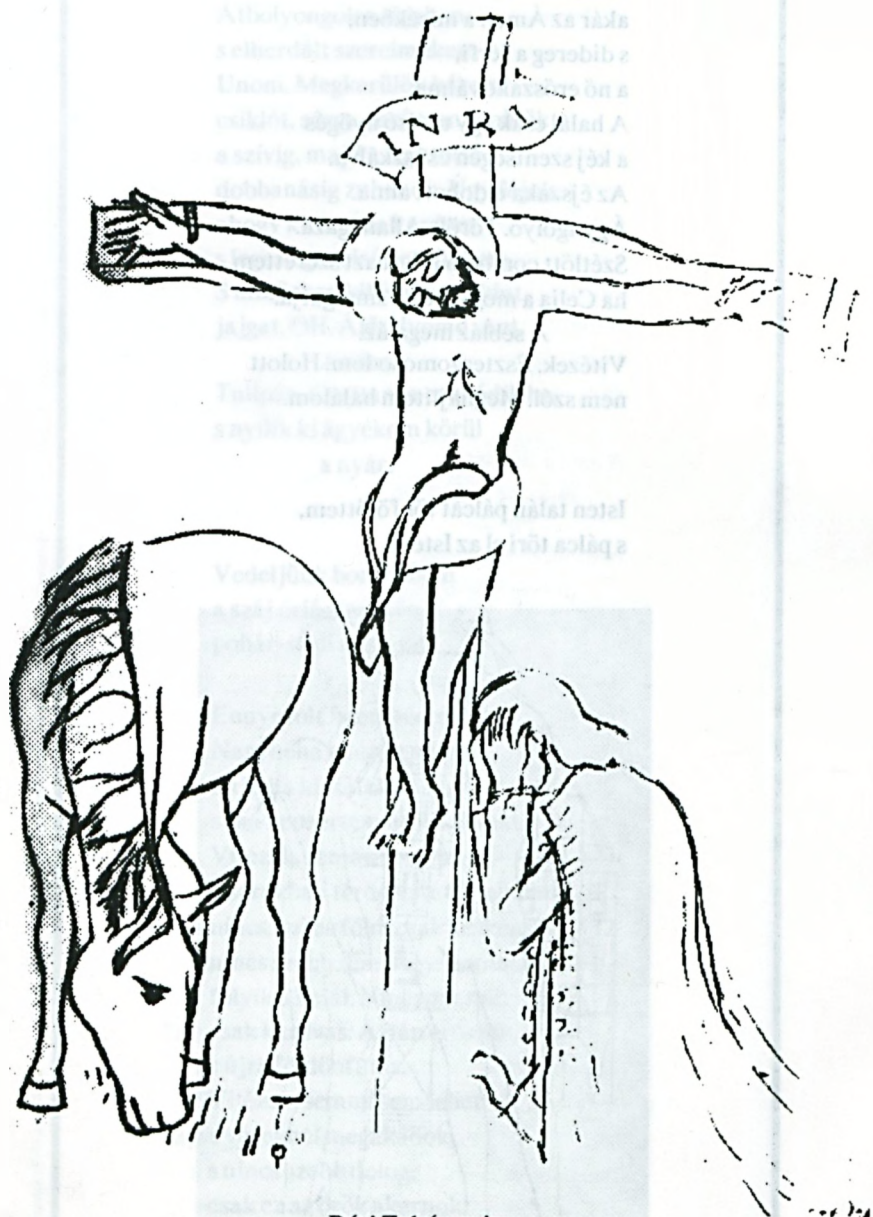

s a legvégtesebb dadogásom.
 Félek,
 akár az Ámen a misékben,
 s didereg a férfi,
 a nő erőszakos álma.
 A halál csak egy utolsó nyögés
 a kéj szentségén csúszkálva.
 Az éjszaka eldobott alma.
 Ágyugolyó. Török. Allah igaza.
 Széllőtt combom felett azt szerettem,
 ha Celia a mogyoróim símogatja.
     A sebláz megaláz.
 Vitézek. Esztergomosodom. Holott
 nem szól. Meghajlítom halálom.

Isten talán pálcát tör fölöttem,
 s pálcá töri el az Istent.

Réti Zoltán rajza

Réti Zoltán rajza

Kelényi István

Balassi Bálint szép magyar könyörgései

A Teremtő dicsérete úgy fakad a teremtmény lelkéből, mint a madárdal tavasszal. Ambrus püspök – akárha ambróziát öntene – a róla elnevezett ambrosianusokban *"Aeterna rerum conditor"* ... szárnyalásával a világ teremtőjét dicséri.

"A középkori költők is *emberek*" fejtegeti Babits az Amor Sanctus érzése kapcsán – híres (Az európai) irodalomtörténetében.

Az *Ember* egyszerre nézi a földet és az eget, ahogy majd a reneszánsz szemléletében is, egyszerre les az égre és pillant a földre – ott ül egymás mellett az *Égi és Földi szerelem* Tiziano allegorikus képén.

A földről-égre-földre vetülő tekintet a reneszánsz világ-nézete. A nagy összegező-megújítók, mint Dante és Petrarca költői látomásaiban átváltozik a *földi nő-alak* égi személlyé. Beatrice és Laura – a klasszikus metamorfózisok lélektana szerint – eszménnyé válik... Petrarca művészete az első kísérlet, hogy verseiben (*Dalaiban*) a szerelem csillagalakzatában a földibb nő is megjelenjék testi szépségével és lelki pompájával. Megteremtődik a világi szerelmi líra az "erotica sacra" hold-fényében... És új vallásos érzés is születik, bennük és általuk *új édes stílus*: példaértékűen!

Nekünk nincs Danténk sem Petrarcánk – de ferrarai-padovai stúdiumok után már hazai földön írja verseit (igaz, még latinul!) a Pannoniusnak nevezett Csezmicei *János*, aki humanista szokás szerint arcát (európai-magyarságát!) a *Janus* név kettős tekintetű, szimbolikus jelentésű neve mögé rejti. Tán ezzel is jelezni kívánja, hogy előre (a jövődöbe) és a múltba, visszafelé is tekint. A latinság affektusai és felhangjai ott vannak Petrarca nyelvében is (sőt latinul is ír még!), de személyes érzéseit már népnyelven dalolja.

Nálunk *Balassi* lesz az a "poeta doctus" (aki ha nem is kap doktori kalapot, miként Janus Pannonius), ám tudatosan már *nem déki nyelven*, hanem *magyarul zengi a hazá dicséretét*. A szerelem ereje és a természet szépsége egyszerre csendül fel szavaiban lélegzetállítóan szépséges magyarsággal! A kor vitézi (tehát lovagi) virtusainak dicsérete egybehangzik nála Isten felségének dicséretével – hisz Krisztus katonája is, miként megvallja.

Az én szenvedélye és szenvedése szólal meg általa a legszemélyesebb módon, egyénisége sűt át a szerelmi-istenes-vitézi költészetén, úgy, hogy a *mi* érzésünk is megdobban benne.

Az irodalom(történet) sokáig alig tudott róla. Akik ismerték nevét és műveit, csak szűkebb körben emlegették. Akkor is elsősorban fenegyerekeskedéseit idézték. De voltak, akik – mint Rimay – tudták róla, hogy *költő*, aki *"mint az sas az több apró madarak előtt"* nagyobb a többi kortárs verselő között.

A tanítvány, a hagyaték gondozója, *Rimay János* még *láthatta* a költő összeállította *opus-t*, a *művet*! Később már az sem került elő, ma mindösszesen 5x3 vers sorát ismerjük Balassinak eredeti kézírásában. (Az Országos Levéltár őrzi – P.1313.) A továbbiakban csak másolatok keringtek verseiből.

A manierista követők (utánzók) után, tudatosságban Zrínyi barokk lírájának is mintája lehetett még – ismerte is az egyik Balassi-gyűjteményt könyvtári lajstroma szerint. Nála, Zrínyinél függetlenedik a költészet a dallamtól. Ő már nem szánja éneklésre is verseit. Balassinál még az *"ad notam"* jelzések emlékeztetnek, hogy akár énekelhetik is őket az ismert és megadott dallamokra. Ami azt is jelenti, hogy verseinek ritmusai dallammal együtt, de függetlenül is megállnak a "lábukon", *verslábai* már a poétika szabályai szerint járnak.

I stenes versei énekes-gyűjteményekben, sőt egyházi használatra készült vallásos kézikönyvecskékben azaz imádságos-könyvekben korán elterjedtek halála után. Nem véletlenül került bele *Pázmány* Imádságos könyvébe is, a *Bocsásd meg Úristen* kezdetű "éneke". Ezen bűnbánó verse egyébként igen sok helyütt jelent meg 1600-1629 között; ismerték változatait: *Szenci Molnár Albert*től a jezsuita *Hajnal Mátyásig*...!

Balassiról tehát mégis sokan tudtak, de sokáig nem eleget. Jogosan adta tehát *Eckhardt Sándor* az 1941-es fölfedező *Balassi* életrajza után is, még 1943-ban is újra. Az ismeretlen *Balassi Bálint* címet.

Nehéz dolguk volt mindig a szöveggondozóknak is. Meg kellett küzdeniök a variánsok sokaságával, s a hibákkal, amelyek még a később előkerült Balassa-kódex (v. Radvánszky-kódex) másolóinak keze-nyomán eshettek, mint jelzi a kódex: *"az Balassi írásának nehéz olvasása"*, vagy a kiadásokban a nyomdászok szövegkezelése miatt. Ekként különféle "helyes" írású Balassi szövegváltozatok keletkeztek.

Balassi értékéről művei alapján csak későn, mintegy száz éve győződhattünk meg igazán. *Deák Farkas*, *Toldy Ferenc*, *Szilády Áron* fölfedezései nyomán. Toldy Ferenc tollából már másodszor jelenik meg 1867-ben a kor összegező műve, *A magyar költészet története* – az ősidőktől Kisfaludy Sándorig, róla csak annyit summáz: *"az írók közül a világi dalt ő pendüente meg első"*. A szerző életével kapcsolatban még arról beszél, hogy "sűrű homály" fedi, bár rámutat poétánk élete és költészete szoros összefüggéseire, jóllehet mindkettőt alig ismerheti.

Az istenes versek kiadástörténetét feldolgozta az 1904-es Rimay János munkái függelékeként Dézsi Lajos. A kötet Radvánszky Béla gondozásában jelent meg, s Dézsi hozzákapcsolta a "Balassi és Rimay Istenes énekei -nek bibliographiájá"-t. *A versek keletkezéstörténetéhez és kronológiájához Bóta László* vizsgálódásai járultak újabb adatokkal, 50 év múlva...

Dézsi Lajos dr. bár kiadta Balassi "minden munkái"-t, még 1923-ban, sok gyakran (ma már közismerten) *nem*-Balassi művének tartott költeményt is belekevert. Ekként, az ilyen másokéval összekevert kiadásokat, "rendezetlen"-nek nevezzük. Sokáig Balassinak tulajdonítanak olyan verseket is, mint az *Őszi harmat után...*, még Babits is.

Csak 1951-ben készült el a "kritikai" -nak nevezhető alapvető munka, mely Eckhardt Sándor érdeme. A kiadvány az Akadémiai Kiadó gondozásában jelent meg, s ezt a *kritikai B. B. összes művei I. kötetét* vettük alapul most is.

Hasznosítottuk természetesen az azóta történt kutatások, javítások, szöveggondozások tanulságait. Ekként: *Bóta László* 1954-es, *Stoll Béla* 1974-es, *Varjas Béla* 1981-es kiadványait, s az 1986-os *Köszeghy Péter – Szabó Géza Balassi énekei*-t is rekonstruáló közreadásait. Utóbbiak éppen a Balassi Kiadónál jelentkeztek ismét közös művükkel. Meglátásaiktól több esetben eltérünk, valamennyiük szó-magyarázatát felhasználtuk. Néha új értelmezési lehetőséget fedeztünk fel... El kellett térnünk a szokásos tördelési technikától is, a hosszú Balassi-sorok (a strófa háromsoros változatai) kilógnának kötetünk tükréből. A rendezési elv is eltér a többitől, hisz nem a keletkezés-sorrendjét kíséreltük meg követni az *istenes versek* közszeállításakor, hanem *ciklusokba* komponáltuk.

Az irodalomtörténet-írás sem tudja pontosan a számukat, általában 19-23 között említik őket. Az ún. Sötér-Klaniczay 1964-es Irodalomtörténet kézikönyv I. kötete szerint: "Vallásos verseket Balassi pályájának szinte valamennyi szakaszán írt: 19 istenes énekének kronológiája teljes pontossággal nem is állapítható meg". Már Varjas is éppen ezért, a kronológia bizonytalanságai helyett a ciklusokba-szerkesztést választja, a költő intenciója szerint. Igaza van *Horváth Ivánnak*, aki a *trichotómia* – hármas-osztású szerkezetet a téma-struktúrában is hangsúlyozza. Nehéz elválasztani a *vitézi-szerelmi-istenes* verseket egyértelműen, közös gyökereiségük miatt. Egymással összefüggenek gyakran motivikájukkal is, s maga a költő is ekkénc csoportosította tervezett kiadásába. A dantei 3-as szám-misztika értelmében 33+33+33+1 műből állt volna a gyűjtemény. Varjas is ekként követi a 66 versből álló füzérben a régi szerkesztési elvet, s foglalja Nagyciklus címen egybe őket.

Nézzünk példát arra, hogy mily nehéz elválasztani a motívumokat (vitézi-istenes összefüggésük szerint): A tavaszt dicsérő *Borivóknak való* címen ismert "Áldott szép Pünkösödnek gyönyörű ideje" kezdetű vitézi verse is laudes-szel zárul. Az egész a *pünkösdi idő* (ekként a tavaszra is áldomásozó) himnikus lelkesültsége, s végül: Istennek mond hálát a költő – érte.

*"Ily jó időt érvén Isten kegyelméből,
Dicsérjük szent nevét fejenként jó szívből,
Igyunk, lakjunk egymással vígan, szeretetből!"*

Szerelmi költészetében is lehetünk ilyen összefüggéseket, ugyanazon sorkezdéssel ír szerelmes és istenes verset!

"Bizonnyal esmérem"

– kezdi az egyiket, hogy így folytassa:

... "rajtam most erejét, / Szívemben felgyulladt szerelmemnek tüzét".

A másikat pedig istenessé formázza:

*"Bizonnyal esmérem rajtam nagy haragod,
Felséges Úristen, és kemény ostorod"...*

Közös fordulat, azonos frazeológia kapcsolja össze a szerelmesének *bókoló* és az Istennek *hódoló* versek néhány megoldását másutt is. Zsoltár-átköltéseiben (az egyébként is parafrázáló Buchanan és Bőze zsoltár-átirataiban) lírája áttüzesíti a szavakat, a személyesség hozzáadja a maga szenvedelmeinek hevét. Saját lélek-drámája is benne lüktet mindig a vendégsorokban, saját arcára ismerünk. Ő maga kiáltozik a zsoltárokkal a mélységből:

*"Végtelen irgalmú, ó te nagy hatalmú Isten, légy már kegyelmes!
Onsd ki mindenestől jódat rám kebledből, mert lá' mely veszedelmes
Bűnöm miatt lelkem, ki titkon rág engem, mert nagy sebbel sérelmes*

*Mosd el rólam immár, kit lelkem alig vár, mosd el bűnöm rútságát,
S együtt az rút hírrel, mint rút büzt enyészd el förtelmes bűdös szagát,
Esmérem vétkemet, kiért Nap engemet retent, mutaván magát."*

Ezen zsoltár átköltésében szinte stilisztikai bravúrként érezzük egyszerre a képzletes (költői) beszéd és a valóság, a *konkrétum* poétai leleménnyel történt megfogalmazását. A seb és bűn "rútsága" mindkettő "bűdös szaga" összehangzik, a seblázban bűzhödő és vérmérgezésben haldokló költő élethelyzetét is tükrözi. (Csupán, mert látszik a sorokból, emlékeztetünk arra, hogy indokolt volt a kötetünkben a 3-sorokat rövidebb 9-esekbe tördelni vagy más, a Balassi-strófára emlékeztetően, megőrizvén a ritmus-képletet! Ekként nem fértek volna el a strófásorok! Már Bóta László is él ezzel 1954-ben.)

Miután valóban "Istenes énekeinek kronológiája teljes pontossággal nem állapítható meg" – Varjas (1981-es) gyakorlatából merítettük a ciklusos-szerkesztés lehetőségét. Ő így látja: "Balassi valamennyi eddigi bizonyosan neki tulajdonítható versét – az istenes versek kivételével ciklusokba szerkesztette össze. Istenes énekei közül csak a három Szentháromság-himnusz alkot egy kis ciklust". *Waldapfel József* már 1927-ben összefoglalást ír Balassi verseinek kronológiájáról, de pontossága vitatható. *Nemeskürty* is ad 1978-as kismonográfiájában időrendi mutatót, melyet fi-

gyelembe is vehetnénk, de a ciklusba-szerkesztés mellett maradtunk inkább. Illik ez a koncepció az amúgy is ciklusokba komponáló szám-misztikai elveket is tükröző Balassi felfogáshoz. Úgy véljük, helyes, ha a *három himnuszt* az "invenció poetica" (Balassi szellemétől sem idegen) leleményével ciklus-szervező *nyitó-versként fogjuk fel!* Az Atya – Fiú – Szentlélek: a Szentháromság "első-, másod-, harmadik személye" egy-egy ciklus élén áll. Mint *háromágú gyertyatartó fogja* össze az istenes verseket. A szerkesztés a régi *oratio* műfaj, az imádságok *hármás* retorikai tagolódását is követi. A három fő rész szerkezeti sémájára is ügyel: a *megszólítás, a kifejtés és kérelem* előadására. Érvényesül bár a ciklusokon belül valamiképp az időrendiség is, mégis fölerősödnek így az egyes *stáció*-mozzanatok. És jól illeszkednek a versek egymáshoz, főként a zoltárokból is jól ismert *dicséret* zengő lelkület kapcsolja őket össze!

Álljon itt bizonyosságul a Balassi *nevére* hivatkozással fölcsendülő zoltáros vallomás:

*"Az én lelkem is kész mindenkor dicsérni,
Irgalmasságodért nagy hálákat adni,
Rólad emlékezni,
Gondolataim rajtad mindenkor tartani."*

Ha tehát Balassinál a *hármás* szám (a *hármás-pillérű* verskompozícióiban is) ciklus-szerkesztéseiben és strofaalkotásában is megfelelő volt, ahogy erre többen rámutattak (Gáldi, Varjas, Süpek O.) – számunkra is megoldásul kínálkozik. Sőt, szimbolikus jelként is hangsúlyozni kívánjuk a *háromágú gyertyatartó*-szerkezetet. Ez a keresztény-ikonográfiában az Új-szövetség jelképe, míg a menóra (a hétágú) az Ószövetségé. Balassi utal a 27. zoltár-átíratában erre a fény-szimbolikai előképre is:

"Az én jó Istenem ha gyertyám nekem minden sötétségembe"

Szenci Molnár Albertnél ugyanezen motívum így:

*"Az Úr az én világosságom
És idvösségem"...*

változatban jelenik meg.

A Zoltáros-jelkép megújulását majd János evangéliumának kifejtése hozza: "Öbenne vala az élet, és az élet vala az emberek *világossága*." Már egyértelműen krisztológiai megfogalmazás.

Balassi istenes verseinek csokrát 21 verssé bővítettük. (A *Méznél edesb szép szók* szerelmes versként is értelmezendő, ám az utolsó részében a szerelmét keserülő költő – korábbi szenvedélyének súlyáért kéri az Istent, hogy szánja meg bűjában – és *üdvözüse!* Ezt a szerelmes kesergőjét tehát az istenes versei közé emeltük!)

Ezáltal a *21-es szám* misztikusságában a következők foglaltatnak: $2+1=3$ Továbbá: $3 \times 7=21$, sőt a $6+6+6+3 \times 1=21$ összefüggések szám-misztikai alakzatainak értelmezésére is lehetőség nyílik. Tudvalevő, hogy a verstan-írók is úgy látják (Szepes-Szerdahelyi) kézikönyvükben, hogy Balassinak a "*hármassággal szám-misztikai célzatai voltak*". Ezt erősítettük fel a ciklus-kompozíció-

ban. A 9 soros strófákra való vagy más áttördeléssel pedig (jöllehet ezt nem helyeslik ezen teoretikusok!), *Gáldi László* meglátásait érvényesítettük. Ugyanis előzményként a *Stabat Mater* 6-os strófaiban véli fölfedezni a Balassi-szakasz előképét, rímelési ötleteit. Az említett kézikönyv (Verstan) szerzőpárosa azt kifogásolja, hogy „enjambement” jellegűvé válnak így a Balassi-strófák, „anakronisztikus módon”. Semmivel sem jobb a megszokott gyakorlat, hogy a *cezúra*-törésknél íveltetik át rövidebb sorokba a vers-mondatokat, a gondolatot! Költői gyakorlatunkból fakad mérész kijelentésünk, melyben (de filológiai elemzésekben is bizonyítható) tapasztaltuk, a költő gondolatai sosem a sorok végén érnek véget. Az érzelmi átívelések, mondattanilag is átkerülnek a következő sorokba: a 3-soros strófaszerkezetben is. A költői nyelvben akárcsak a retorikában, nem mondatokban és főként nem sorokban beszélünk, hanem *szólamokban!*

A Balassi-strófákon át is át-hajlanak a gondolatok és érzések! Sokkal világosabban hangzanak így a *belső rímek*, *rím*-helyzetek formailag is jobban észlelhetők *„e feldarabolással”*. A Balassi poézisével foglalkozók közül eddig kevesen figyeltek föl a költő rím-bravúrajaira. Szerintünk gyakran tudatosan választotta a rím kedvéért a sa játos szó-hangalak változatokat, a rímhangzás különössége miatt! Eckhardt és Babits is kiemeli Balassi „poeta doctus” voltát. Hisszük, nem minden esetben a másoló „hibája” vagy sa játos nyelvjárása okán került egy-egy szó más-más alakváltozatban a versekbe. Meggyőződésünk, hogy *tudatos* költői szándék szerint.

Az eddigi, korábban *hárompillérű verskompozíció* felfogása is változott. Varjas felfedezését *Komlowszky Tibor* észrevételezi. *A Balassi-vers karaktere* című 1922-ben megjelent könyvének tanulmányaiban, a verskompozíció kérdéseihez az *arany metszés* fölfedezését kapcsolja. Eszerint az *„aurea sectio”* arányai érvényesülnek több, korábban hárompillérűnek vélt Balassi-versben is – néha bonyolultabb felépítésűen... Ezzel egyetértve, de más megjegyzéseivel nem mindenütt osztozunk. Például, hogy *„Balassi nemigen törekedett eredeti képrendszer kialakítására”* – állítja. *„Őnálló”* képrendszer kialakítására Rimay tett kísérletet – mondja. Horváth Iván is *Balassi konvencionális* kép-kompozícióiról ír.

Eckhardt éppen ellenkezőjét állítja a költő *„bibliai képlátás”*-a alapján, hogy *„még a vallásos énekekben is kiütöközik a költő egyéni látása”*.

A személyesség hitele megújítja a költői kép hagyományos formuláit, nála nem csupán imádságos (zsoltáros) fordulat, hanem lírai attitűdje is. (Úgy véljük, hogy a *manierista Rimay modorosabb Balassinál*, gyakran *utdnoz*: jóllehet igaz, hogy Balassinak is vannak korábbi *elő-képei*... akiket fölhasznál, vagy követ.)

A *szöveg hangzás* fejezetében Komlowszky kitérhetne a *rím-hangzás* kérdésének vizsgálatára is, de véljük, ez újabb problémakör, mely érzékeny elemzést igényel. Babitsnak hihetünk, aki Balassi strófaszerkezetéről szólván így ír (Dézsi 1923-as szövegkiadása bírálatában): *„ezt a formát kétségkívül ő fejlesztette ki, rímben ritmusban, mind dúsabb és dúsabb tagoltságúvá”*... Babits hívja fel figyelmünket a szótagszám-döccenésekre, hogy *„a költő nen követhetett el ily primitív ritmus-hibákat”!* De a kiegészítő, javítató Dézsszel és azóta másokkal szemben is, nem minden esetben

helyeseltük a szótagkiegészítéseket! Elképzelhetőnek tartjuk, hogy a költő tudatosan ritmust váltott! Babits írja még, hogy "a cezurázatlanság még nem halála a ritmusnak", azaz a metszetek szabálytalanságai olykor poétai megoldások is lehetnek!

A kötetünk címéül választott Balassi sor: "Dicsérlek énekekkel" Eckhardtnál így, másoknál szótagkiegészítéssel: "énekekkel" formában szerepel Stoll, Varjas, Kőszeghy 7-es szótagúvá alakítja (esetleg más kiadások nyomán) az 54. zsolttárparafrázis ezen sorát: az első strófa megfelelő sora alapján. Habár szövegváltozatokat használnak is föl, nem látjuk értelmét a betoldásnak. Az említett ("Az te nagy nevedért" kezdetű) versnek strófáiban, az 1. vszk. és a 3. vszk. ezen sorában 7-es szótagszámmal építkeznek, a 2. és 4. vszk. vonatkozó sorában felező 6-ost alkalmaz a költő. A Balassi-énekek dallammal történő előadásánál már hallottuk, hogy egy-egy szótag hiátusa is a lant-pengetéssel kiegészítődik vagy olykor egy ütem alá elaprózódva illeszkedik a szöveg.

Balassi és Babits egymáshoz való viszonyát, utóbbinak az előd kedvelését mutató azonosulását is hadd említsük! A képátvétel traverziójára és rím-átvétel "doctus"-ságára emlétenénk példákat. (Már korábban, a Szent István Társulat Babits-kötetének szerkesztésekor, az Isten gyertyája címválasztása alkalmával felbukkant a lehetőség, valahonnan ismerős a kép!)

A zsolttáros, és Balassi írja le korábban, "az én jó Istenem, ha gyertyám nekem minden sötétségembe" motívumot. Babitsnál ez az ószövevségi zsolttároskép modern élethelyzetének költői helyzetképévé fordul át. Megfordítja, ő maga, a költő az Isten gyertyája. Balassit olvasgatván tetszhetett meg neki a krisztusi küldetés-szimbolika. Földereng nála a középkori kódexmásolók körmére égő gyertya képzete is, az őt tartó és elhullajtó isteni kéz kapcsán. A kép transzformálása, nem véletlenül történhetett. Ugyanis Babitsot még 1923 márciusában felkérték egy esztergomi Balassi-ünnepség szereplésre. Az előadásra 1928. december 9-én került sor, a Balassi Társaság matinéjén, székfoglaló beszédként. Felhasználta korábban megjelent Balassi-tanulmányát, az élő beszédhez igazítva. (Még Dézsi kötetéről írta a Nyugatban annak idején.) Készült hát az ünnepélyre, bizonyára elővette Dézsi Balassi-kötetét és olvasgatta. Ha ismerte is a bibliai előképet, itt bukkanhatott rá a szépséges gyertya-hasonlatra ismét.

Mert a következő évben jelent meg január 1-én a Nyugatban az említett verse, az Isten gyertyája! De a rím-egyezések miatt is ekként történhetett, ha másik Balassi-versből hangzik is Babitsig, az itten – Isten rím-csengés. Babitsnál feltűnőbbé poentírozódik:

*"Engen nem tudtak elohani:
élek és itt vagyok inen!
Pedig nagy világ-szelek elé
emelled hős, vak, kicsi gyertyád -
mit akarsz velem Isten?"*

Balasinál egy másik (új) könyörgésében pedig:

*"Ne tessék az, hogy hiába
Bíztam magamat magadra.*

*Kiért az még élek itten,
Dicsérlek felséges Isten,
Ki könyörölsz ily veszetten,
Áldott légy örökké, Ámen."*

Talán a XVI. századi poéta-előd még bravúrosabban kihasználja, többszörösíti a hangzást. Modern nyelvérzékünk is frissnek, mainak érzi, tompán is figyelemfölkeltő akusztikáját!

Más, bensőséges imádságos-hangulat-egyezés is akad a két poétánál.

Babits a szólás kegyelméért könyörögve a *Jónás imájá*-ban:

*"Óh bár adna a Gazda patakom
sodrának medret, biztos úton
vinni tenger felé, bár verseim
csücskére Tőle volna szabva rim
előre kész, s mely itt áll polcomon,
szent Bibliája lenne verstanom,"...*

Balassi rokon fohászában; (kérte már ő is az *imádság lelkét*):

"Őt áldja énekszóm, versemre okom legyen csak ő énnekem"...

Balassi mérhetetlenül és nem méricskélőn bízik az isteni kegyelem megváltó erejében, mely mindenkor kimentí őt a *veszedelemből*. Egyes elemzők, nyilván saját ateizmusukból kiindulva, diffamáló szándékkal *alkudozó*-nak tartják őt kéréseiben. Még Kőszeghy is akként magyarázza a "mi hasznod benne" fordulatát a "*Segélj meg engem*"-ben, hogy eljut "*az Istennel való alkudozásig*". Ezzel szemben *Nemeskürty* másként érvel:

"Figyeljük meg a már korábbi vallásos verseiben is észlelhető intellektuális gögöt, ezt az őszinte tisztelettel előadott, ámde kihívó okoskodást:

*Mi hasznod benne, hogy veszélre
juok kétség miatt,
Kit fiad által hozzád váltónál
mint fogadott fiad?*

Ilyen emelt fővel, ilyen érvelőn társalgó modorban csak egy reneszánsz ember mert beszélni urával-Istenével."

Mások, hitét is megkérdőjelezzik, s *érdekből* való váltásnak tartják *katolizálását*! Ismét *Nemeskürtyre* kell hivatkozni, aki (a "*Pusztában zsidókat vezérlő jó Isten*" kezdetű idézethez kapcsolódva) kijelenti: "*ez a szép fohász is bizonyítja, milyen komolyan vette katolikus hitét*

a költő: könyörgése tipikus útrakelő imádság, nem is húsz év múlva Pázmány Péter Ima-könyvében egészen hasonló megfogalmazású gondolatokra bukkanunk...”

Itt jegyezzük meg, hogy nem véletlenül írja a *Szentháromság* himnuszokat is, hite megvalósását mutatja az éppen-terjedő servetiánus, unitárius tehát antitrinitárius=Szentháromságtagadó vallási mozgalmakkal szemben! Ateista-marxista "tudósok" kétségbevonták "buzgó könyörgései" hitelét, az őszinte bűnbánat hangját is. Istenes verseit elemzéseikben hitetlenségük alságos "tudományosságával" lekezelően vizsgálták...! Egyesek, Horváth Iván is, egyenesen a modern vallásosság bizonyosságának tartják a hitében fel-felbukkanó kétely (=kétség) mozzanatát. A *kétkedő hit* problematikája sokkal bonyolultabb érzelmi-vonulat a világirodalomban, mintsem summásan, nagyvonalúan ezzel el lehetne intézni! A "veszélre jutás" és kárhozat, az elveszettség érzete sokszor indítja fohászra, bűnbánatra. A kétség szóhasználatában pedig a kétely és a kétségbeesés érzelmi töltetét is benne halljuk. Valamennyi Balassiszakértőnek figyelmébe ajánljuk Eckhardt Sándor kiváló értő-érzékeny elemzését az 1941-es könyvéből, melyben "Dávid katonája" alfejezet-cím alatt mintegy az "Epilógus"-ig, azaz a 192-216. oldalig sokrétűen elemzi a lírai mozzanatok s a vallásos lelkület bonyolult összefüggéseit. A marxista irodalomtudomány ebben a kérdéskörben semmi újat s főként pozitívumot nem hozott az elmúlt 50 évben. Hisszük a modern vallásosságnak nem a "kétkedő hit" a mutatója, maga Balassi is kéri a hit kegyelmét megrendítő bizalommal. A korareneszánsz ("devotio moderna") új vallásossága Balassi korában és a barokkal megújuló hitben jelentkezik, ami nem azonos a "hitújítás"-sal. A reformátorok hitújítása nem szentferenci attitűd, s nem Dante és Petrarca lelkületével van azonos hullámhosszon. Balassié pedig véljük rokon! Ő az "örvendetes csókok" emlékezetén keseregve, s a (*Méznél édesb szép szók*) kudarcélményeire emlékezéssel – hivatkozással korábbi nagy szerelmére – kéri az Urat, hogy emelje föl, adja meg számára az üdvözülést! Petrarca jajdul így föl hajdan az eltékozolt elmúlt időkre gondolván:

"Uram végy ki a kárhozattól: Elismerem bűnöm és nem is mentem" (W.S. ford.) hirdeti a Daloskönyv utolsó (Mária-himnusa előtt) verseiben hangot váltva. De ő írja híres bűnbánó zsoltárait is. Balassinak tehát az ő vallásosságuk és lírai-attitűdjük a zsoltárosokéval elegendő exemplum. Ha *perlekedik* Istenével, a zsoltárosok hangjából tanulhatta, de a hálát is, mert még szerelmei kudarcáért is néki mond jószót:

"Áldozom szívem szerén szép dicsérettel"...

Önérzetesen küszködik hírért-névért, emberi tisztességért Isten és ember előtt. Olykor önérzeteskedve de alázatos szívvel, istenfélelemmel...

Szép magyar könyörgései a lélek mélyéből buzognak, vallásos-vallomások hitből fakadnak. A hinni-akarás emelkedettségével szárnyal szava Teremtőjéhez "kétségei"-ben is. Kéri, áldja meg, emelje fel őt, az Ő nagy jóvoltáért, bűnből, sebből, gyötretől szerelemből. Olykor a megváltó-Krisztus érdemeire hivatkozva, máskor a maga szerényen is hivatkozó nagy szerelmére...

Eckhardt írja a kritikai kötet bevezetőjében: "...az a tény, hogy B.B. istenes énekei a katolikus, unitárius és református ízlésnek egyaránt megfeleltek, arra mutat, hogy költészete olyan jellegű volt, hogy egyesíteni tudta szépségével és egyéni ihletének varázsával az összes egymással torzszalkodó felekezeteket." Az istenes-Balassi kép tehát ismertebb és elismertebb volt saját korában is. Meglepő mégis az a följegyzés, amit a halálakor egy német-írnok tett halálát regisztrálva, "hungarus sed impius". *Istentelen* magyarként emlegetik hát – de véljük, *Nemeskürty pius* – impius összevillantását továbbgondolva, pontosabb "kegyetlennek" fordítanunk, s ezzel azt a katonai-virtust is megkérdőjelező megítélést is jelezni – mely már ekkortájt nem mindenkor értékeli a korábbi "vita periculosa" = "veszélyes élet" reneszánszmagatartását!

(Az *impius* szó jelentéstartományában régi szótárak több értelmezési lehetőséget mutatnak. *Finály Henrik* 1884-es latin szótára az istentelen mellé, a *gaz*, *utálatos*, *kegyetlen* szinonimákat is említi. Arra is utal, hogy a régiek költő és műve minősítésére is alkalmazták pl. átkozott rossz poeta v. carmina vonatkozásában. Szarvas-Szinnyei nyelvtörténeti szótárának tanulságaiból a "pius", tehát kegyes, istenfélő, jámbor ellentétként használt impius valóban *kegyetlen*-t is kifejez, sőt a kegyeletlenség-t is intonálja. Vagyis mint másutt is fölbukkan: a kegyeletet nem ismerő, szentségtörő, rossz, gonosz, vétkes, gaz megjelölésére is szolgált. Balassi rosszalkodásait, latorkodásait, vétkeit, országosan ismerték, s a táborban is... Erre célozhat a "hungarus sed impius" bejegyzés, azaz megfajtésében így értendő: "magyar, ráadásul *vétkes*, kötelességszegő!")

Halálakor tett vallomása, mely szerint Krisztus katonájaként harcolt annak seregében, gyónása-áldozása, az utolsó kenet fölvétele bizonyítja istentelenségének ellentétét! Hétig tartó haldoklása közben szinte extatikus állapotban vergődve "fene ötte sebe kínjaiba" szavakba rejtezik, tárulkozik, miként a versfőkben is el-elrejtette nevét. Az 50. zoltár átköltése beszédes:

*"Kit csak te gyógyíthatsz, életre fordíthatsz
szánd keserves fejemet,
Bűneim kínjával, testem fájdalmával
ne gyötörd életemet."*

Bujdosott lélekben és valóságosan egyaránt a szerelem miatt és Istene előtt. Most, miként egész életében megmérettetve, miután "magát megesmérte" – "ajánlja magát Istennek kezébe". Szinte áldozatul kínálja (hálákat adva!) szenvedését hazájáért. (A Szent István Társulatnál az Ünnepi Könyvhétre megjelent Dícsérlek énekkel c. Balassi istenes versek kötetének bevezetője.)

Heggedik

Hibben az Celia feredésének
 módját írja meg, annak felette
 pengő termelését,
 maga viseléséről is szépségéről is
 szól

„Mint az kevély páva...”

L. Presits Lujza

L. Presits Lujza: „Mint az kevély páva...”

Gécsi János

[78. veszprémi naplemente]

lantátirat

ébred és kél a nap
majd le is megy a versben
beszalad kiszalad
ismételgeti magát
morzsalékony és parázs
akár a kettészelt tojássárga
nincs módja másnak lenni
felkél és lemegy
kiszalad beszalad a versbe
hogymegmutassa a horizontot
annak a feszes vonalát
rézfényes sávját
előtte a lót lovast
a surlófényben vágózó
napszívú balassi bálintot

Sárándi József

Morbid elégia

K.E. emlékének

Te csalsz! – hallom egy régi vasárnap délutánból
 mikor a rozoga sezlonon a negyedik numerát produkáltuk
 pedig hát éltes tinédzserként sem loptam a spermát
 (Tudom holtodban is megbocsátasz s a hírlapíró is
 elégedett ki a múltkorában erotikus verseim ürügyén
 disznó kis cikket kanyarított a Vármegyei Trombitába
 hiányolván az aktusok száma mellől az időtartamot
 "Botrányos" opuszom kissé félszegebb Balassinkénál
 ki kapásból megadta a bécsi kupleráj címét
 illetett hölgye nevét sem titkolva el
 indiszkrétnek mégsem mondanám hisz e gesztus
 poéta-ősöm fényes önértéktudatáról árulkodik –
 mert bizony rang a szerelmi számlátrán
 egy nagy költő volt kedvesébe kóstolni ma is)
Találkozunk mi még! – írtad később
 Téged is elengedtelek kívánt s kívánó nők miatt
 Ádázul hitted: tanító testeddel mérközni Hozzád visszatérek
 Hódolatodban talán megmártóztam volna újra
 ha hetvenegy dühöngő nyarán az Alkalmi Motoros
 Jelenséged hirtelen át nem röpíti másik dimenzióba

Onagy Zoltán

Beérve az éjszakába (Huszonhatodikák)

*"Milyen furcsa füstünk árnya
a túlsó tető haván:
mintha távol emlék szállna
rokon szívbé tétován
Ki gondolhat ránk e csöndben,
míg körülvattáz a hó?
Titkos lánc nyúl át a földön
összekötve aki jó.*

Babits Mihály

Öregapámat megidézni nem úgy. Bár tán úgy lehet, mert egyre ritkábban teszem. Ha mégis, kínból. Ha igen, segítségét kérem. Az öreg a nagy segítómester.

Amikor hozzá fordulok, ma már kétszer is el kell tűnődnöm, no akkor most vagyok-e akkora bajban. Bírom-e majd az utazást és egyebeket. Alkalmatos-e az adott időszak. Felmérem kompetenciámat májfunkció és a 15 %-os tartalék dolgában. Vizsgálat alá veendő a 120 napos nagypihenők eredményessége. A köztes laza hatvanasoké. Indulás előtt tudnom szükséges, mennyi hasznot hajtottak a kravátlíjellegű észrevételen tizesek együtt a többivel. Tartalékoltak-e annyi belső energiát és eltökéltséget, hogy indulhassak bátran. Mert bátor vagyok, mint rendszerint, de amikor úttal kapcsolódik, ráadásul nem bemérhető idejű úttal a veszély, komoly minőségellenőrzést kell tartanom. Elsősorban a belső energia hiánya állíthat fejre. A negyven fölött egyre csökkenő tápértékű belső energia. És persze az őszinte kíváncsiságé. Kopik ő is, mint a hóember a napon.

- Kíváncsi vagy rám, Gazsi? – kérdezi az öreg.
- Hát...
- Akkor meg, az anyád szűzmáriáját?!
- Hát tudom én, nagyapa? Tudom? Honnan tudjam?

A tízéves gyakorlatnak megfelelően nagyapám megidézése egy liter ribai szilvóriummal kezdődik, amelyet talpon és ép ésszel illő túlélnem. Kék hasábüveg szükséges hozzá. Kék üveg nélkül – a dudorodó kalligrafikus feliratozás nem feltétel –, a decis pohár belső falára apró buborékokból koszorút fonó ribai szilva nélkül, szikkadt kenyérsarok nélkül kár is elkezdenem. A hely is adott. Akárhogyan csak úgy belepottyanni az italba, s közben még az öregre is várni, azt lehet. Csak nem érezkék az öreg. Nem jön, még ha kettő is az üveg. A hely tehát kötelezően adott. A Bütykös. A Lókos-híd helye. Egy kilométer a vasúti híd, másfél Dimitrov puszta, száz méter az erdő sarka, kétszáz a 22-es műút Vác és Balassagyarmat között, Balassagyarmat javára, ahhoz közelebb. A Bütykös, a hajdani Bütykös a Lókos mocsár-korában készült. Ma már nem látható, de a Lókosnak is voltak szép korszakai. Egy kis síkásos, egy kis vízfolyás, egy kis mocsaras rejtevény, buzogányerdő, egy kis patak. Ahol valamiféle agyagviszony ráerőszakolta akaratát ott patakjellegű öltött, ahol nem ott nádat, sást, vadkacsát, piócsát, iszapízű halat nevelt. És mint a név is mutatja, bütykös orrú hattyút. A helyzet csalafinta, minthogy minden hattyú orra bütykös. De ez, nevezett bütykös hattyú, ő egyedül – internacionalista beütései ellenére – a magyar hattyú. Öregkorára tollazata szűzfehér, mint Kádáré, vagy mondhatnám akár Kossúthot is. Az évek kiféherítik az ifjúkor szürke tónusú tollait. És bár nem ez a jellemzője, de ingerlékeny, egyetlen rossz mozdulat után kész a támadásra. Ilyenkor bekanyarítja nyakát, szárnyát félig kiteríti, te meg azt se tudod, merre menekülj. Nem sokat locsog, nincs is neki mivel. Sziszeg, mint a kigyó. És hogy mit kavartak erre bütykös hattyúk? Itt a Medence egyetlen termálforrása. Volt. De néha ma is kidugja fejét a Lókos kordába szorító gát mellett, az erdősítés topolyagyökerei közül habosan, büdösen, széttekint és sértetten visszahúzódik. A termálnak köszönhetően a Bütykös híd környékén a víz még a leggorombább teleken sem fagy be, s ezt megtalálja az öreg hattyú, nyomában a lemaradt, sérült, röpkeptelen hattyú. A magyar hattyú okos madár. Tudja, a Bütykös környékén más világ van. Lehet élni akkor is, amikor máshol nem.

Egyéb feltételek

Nem csak a helyről, nem a ribai szilvóriumról van itt szó persze, egy harmadik is jut – apróságokat nem említve –, a nő. Egyszer régen megkíséreltem szót érteni az öreggel, fiatalabb voltam, meggondolatlan, s az asszonyt vittem magammal. Nő nélkül – ez egyértelmű –, nem mehetek, gondoltam, nézze csak meg nagyapa, milyen szép maradt az én asszonyom, sőt, szebb mint valaha, de öregapám kiakadt tőle.

“Gazsi, azanyád szűzmáriáját! Hát mire tanítottalak én téged?”

Az asszony éppen rözsét gyűjtött az erdő alján, ennyi finomság azért csak volt az öregben, nem előtte ugatott le:

“Hát, arra, hogy...”

“Mi van veled, fiam. Megmondtam, százszor is megmondtam, az asszony megfojt, ha lehet, ki ne lépj vele a kapun. Az asszony arra van kitalálva. Új nőnél te is szebb, okosabb, türelmebb vagy, hasonlítsd hát össze a kettőt, miből mi jöhet ki.”

Lehet, nem is így fogalmazott, de az ember szívesen dönti el milyen az a másik, mit gondol bizonyos helyzetekben, s ennek megfelelően hajol felé.

Az asszony - tehát -, e megidézéseken soha. Nő viszont kellett. Nő jelenléte kötelező. Hát ez az. Új megoldandó. Nő mégcsak volna, csak a munkakedv hiányzik. Mert ugye ott a nő, s ha már ott, akar valamit. Soha nem hozott utamba a sorsom olyan nőt, aki nem akart valamit, kivéve egy-két kóbor fehérmájút, akinek mindegy, ki kotorász benne, és a nagyon sötétet, de abból meg annyi éppen elegendő volt, amennyi. Egy olyan nőt beszerezni a lehető legkisebb erőfeszítéssel, aki végigcsinálja a megidézést, a követő borzalmas másnapot, végigballag velem a szandálmérítő szőlődombon, ha jttja a pofátlan apró legyeket, később a sonkára startoló döglegyeket is, később azután, amikor beleajulok a megidezésbe - rólam is elhajt, kerget, zavar, hességet minden nem rám valót. Kivéve magát. Magát nem hessenti, pofát nem vág, nem ígéri be, hogy ő most fogja a motyót, hazaindul. Alaptétel, látsszon szemén a szerelem. Úgy mozogjon velem a kínban is, mintha valami könnyed svábhegyi kiránduláson volna, hazaérkezve leveri lábáról a port, végigvizsgálja testét a kullancsok miatt, lubickol a habos fürdővízben és szerelemmel gondol rám. Ez kell, mert öregapám nem csapható be. Megköveteli, azt a rövid időt, az akció előtti hetet, szerzetesi böjtben töltsen, tartsak hét érzelem és testmentes napot, úgy könnyebb. És könnyebb. Persze ha minden rendben, ha csattog és fénylik, ha cseng és dalol, szépséges, mint amilyen még soha, és az idő is, meg minden, még mindig ott egy masszív akadály: anyám. “A jóistenke áldjon meg, hát soha nem nő be a fejed lágya? Miféle embert szültem, Mária?” Így jajdul fel szegény ateista mama, ha új nővel lát, ha valami ifjonti leányka bújik, dugja hozzám a seggét, mert a kutyák ki akarnának harapni belőle egy darabot. Nem érdektelen: Buksiék minden új nővel kikezdenek. A hely szelleme. Öregapám szeretője lombos farából is vagy háromszor emelt ki egy-egy részt az öregany etette Néró. Öregany csak cöccögött, amikor Borús Mancsi feje járt, mint a verébé. “Jár neki, akar a bagzó macskáé” – öregany ezt mondta, el is lopnám szívesen, de ez az övé. Van lopható szöveg és van nem lopható.

Na tehát: anyám. Megoldható volna, hogy nem otthonról indulva közelítsem meg a Bütykőst, indulhatnék Dimitrovról, Gyarmatról esetleg, csakhogy nem működik. Ki van próbálva. Még úgy is, hogy a lányt kint hagytam a Lókosnál, egyedül ugrottam haza, de nem. Ember vál-

lalja, amit. Nem lehet egy tarisznya elől is, hátul is, mindig azt kapja elő, amelyik a nézőnek kedves. Előbb vagy utóbb kiderül, ki a kétféle tarisznya. És persze nem üzemel a megidézés. A rend szerint előző napon érkezem, bejárjuk a megmaradt nyomokat, a hat emberöltőre farragott, csapolt kerekas kutat az évszámmal, a vénséges szederfát, a takarékos szélességű járdát, a korhadó kerítést, a nyárikonyhát, a rozsmezőn száz éve átalvezető gyalogutat, ami most nincs meg, csak keresem.

Egy nappal előbb érkezünk, ahogyan kell. A lány néz derűsen, mosolyog a szeme, biztos benne, valami olyat talál, amit még soha és sokáig nem. Én is mosolygok, mosolygok én bele a lány szemébe, böjt után, a feloldozást érzékelve. Tiszta kamasz. Ha a másnapok nem volnának, össze lehetne téveszteni. Csakhogy minden nap után ott a másik. A szokatlan akciók után fáj a csont. Magyarázok neki, kérdez, mesélek, látom a szemén, micsoda marhaság, ezek mind boszorkánytörténetek, el nem hittem volna, hogy még ilyenek is vannak benned. Bólogatok, megyünk egy kanyarral tovább, ahol még vadabb történetek várják az elmúlt ezer esztendőből. Mintha rá vártak volna, őt várták, nem kétséges. Nagyvárosi lány, kimozdíthatatlan. Fáj majd a feje a tiszta levegőtől, az akácerdő vad, fekete szagától.

Az esemény

Az esemény a következőképpen - mit csinál az esemény? - lépdel. Mozdul. Fordul. Fest. Az esemény igyekszik, mintha ő maga volna a személy, a főnév, az alany. Az esemény tudja a dolgát, s azt is, mennyire el vagyok maradva.

Az esemény tudja, s úgy helyezkedik, sikeresen működjön a cél érdekében. Arra akarom megkérni öregapámat, hozzon össze B.B.-vel. Balynth úrral. Ha. Ha a pokolban van ő is. Ha egyáltalán találkoznak. Ha találkoznak érvényesek-e ott is a társadalmi különbségek, érvényben van-e (az elmúlt években újra felvirágzó) feudális alapvetés. Ha nincs, ha le-leülnek egy máriásra, kockapartira, személyes ügyekben lehetséges-e szót váltani Balynth úrral.

Ha igen, ha lehet, hazudik-e? A pokolban már kockázatmentes hazudni, onnan mélyebbre nincs hová. Csal-e a kockában? A kártyában. Mondja-e: mostmár minden mindegy.

Ha a pokolban tartózkodik, mit gondol visszamenőleg a búcsúmondatra: "A te katonád voltam, Uram!" Nem tartja-e mókásnak akkor odabújni, amikor már semmi más nincs, és ahhoz mit szól, hogy az utolsó napok bűnbánata lószart se ér, legalább fél évvel korábban meg kellett volna kezdenie a zarándoklatot, hamut a leborotvált fejre, korbácsot, kilencágút a hátnak, és térden Jeruzsálemig. Mit szól, ha ott van, mit szól? Vagy pedig minden hamis itt, a korszellemnek megfelelően alakította át a történetet a kis Rimay. Korszellem, férfiszerelem, büntudat, hitkergetés. A legnagyobb mesemondók.

Korán kelünk.

Gyalogolunk a harmatban. A régi utakat nem járja senki. Benőtte a vörösparéj, a muhar. Akkora muharok, muharhegyek, amilyenek nincsenek is.

Tegnap, huszonhatodikán, ránkzúdult a kánikula. Ha huszonhatodikán érkezik, hetedikéig tart. Ez megrémít. Minden szenvedést jól bírok, kivéve a megbolondult napot. Borospincékben töltöm.

Megyünk a topolyával beültetett Szőlődomb gerincén végig. Néhol szívósan küzdenek a gazda rézgálica nélkül is, a horoló nélkül is teremni szándékozó a méteres eke hantja alól valami módon kiszabadult konkordiák, novingerek. A lány csippent itt-ott. A delavári rózsaszín már, de nem ehető. Vigyázz, mondom neki. Rámosolygok a lányra, ő meg rám. Vigyázzunk egymásra ha lehet, amíg lehet.

Ő a hét különlegessége.

Letagadhatatlanul a vékony csontú, lenge, karcsú, légies nőket szeretem, mellettük akár egy öreg elefánt cammoghatok. Mire kezemet emelem kétszer is körbefuthat, ha akar, nyelvvel. Ám ez itt, ez a lány, mint egy tökéletesen megszerkesztett, ügyes micsurinisták általösszszehozott tehenke. Minden gyönyörű rajta, minden arányos, minden külön-külön, de nagy. Egy fejjel erősebb, mint az kedvemre való. Az ágyban – gyerekkorom ágya – gyomorból közelít, mint én is, munka van vele, mint velem is. Közös munka van velünk, s az eredmény is kollektív, Vörös Csillag MGTSz, ámuldozom a végén. Csendes ciróka, apró birizgálás, csiklandozgatás, érintés. Furcsa egy jószág az érintés, néha semmi, máskor minden. Félelmetes, szédületes csend. Lókosi csend. Néha felbőg a sokác kutyája, a dinnyét őrzi, rombol, mint a tank, mintha az ágy alól bömbölne. A lány beleremeg. A semmiben ilyen a váratlan zaj. A lány a semmiben. Azt gondolom hirtelen, megtartom. De csak éjszaka gondolom, reggel már nem. Egy fejjel nagyobb, mint az kedvemre való.

Az ember elájul. Azután elájul. Nem csoszog ki kábán a fürdőszobába, pedig mindig kicsoszog, hátha reggel ismétlés, és akkor ott a bűzők. De a nőnek se jut eszébe duplázás, triplázás. Ez valami ördögadta összhang. Fekvés van, utolsó igazodás az egyszemélyes heverőn.

Ez jut eszembe, az ájulás, amikor elkóborol mellőlem, int, rögtön jövök, és átvág a gazon a Kis Tó száraz mélyedéséhez. Tegnap elmeséltem neki, itt, amikor még rendes víz volt, fenhatóságunk alá vontuk egy győztes csata után, két dolog miatt. A március tizenötödikét itt ünnepeltük minden évben fürdéssel, másodszer, három szárcsapár költött minden tavasszal. Mi voltunk az első zöldek. Az ellenség komoran és éhesen kiszedte a tojásokat, mindenféle és mindenfajta tojást. Nem, mondom, nem sütötték meg, bár megtehették volna, feltörték, megsózták, lókosi vadász mindig tartott sót magánál egy aprócska jól záródó gyógyszeres üvegben, részben a piócák miatt, részben a tojások kedvéért, mert a tojást megitták. Atyavilág, mondta a lány, atyavilág. Nyersen a madártojást?

Atyavilág, nézek rá, amikor eszembe jut az ő atyavilága. Nevetve jön fel, mintha most aztán rajtakapott volna valami hazugságon. Hát itt nincs víz, mondja, hogyan költhetett volna itt szárcsapár, kérlek szépen...

Az árkok, a csatornák, az előbb átmásztunk egyen, később készültek, mondom, dolgoztunk rajtuk. Négy forint órabért kaptunk a geodétáktól.

Nem hisz. Látom a szemén. Nem baj, gondolom. Ne is. Ő most huszonnégy éves. A fenyő jelzőkarókat, a csatornák nyomvonalát harminckét éve vertük le. Kérdezi: minek? De hát minek? Ide nincs ültetve semmi, minek csatornázták? Ez az, mondom. Ne okoskodj, mondom. A történetek igazak, csak hihetetlenek. Mert azt is elmeséltem, a legyőzöttet odakötöttük a tó közepén lévő kis szigeten a kínzócölöpökhöz, egész éjszakára. Gyerekenberben nincs kímélet, ha megdolgozott a győzelemért.

Úgy haladunk, úgy veszem az irányt, mintha volna régi út.

Megtalálom. Tudtam, megtalálom, meg is találtam. Csak megállok valahol, ahonnan érzékelhetők a távolságok, és már tudom is, innen balra tíz méterrel. És ott kong a kút. Az összepántolt akácruvak széttúrva, néhány kő elmozdulva, behullva a vízbe, érintette az idő, de jelentős kárt nem okozott benne. Napos munkával, kétnapos húzással iható vizű kutat tudnék csinálni belőle, ha lenne értelme. Nincs neki.

Megyünk tovább. Nem mondok semmit. Leléptem, nem is vagyok ott. Jó, hogy nem kérdez, nem hallanám. Évente egyszer, ha eljutok ide, és mindig ugyanaz a tönkremenetel. A rohadt életbe.

Úgy jutunk ki a topolyaerdőből, nem is veszem észre. Kontráznom kell, nehogy beszaladjak az akácok közé. A lány látja, bajaim vannak, odaszó a hátamra, hopp, egy bögöly, a lapoc-kám majdnem leszánkázik a csipőcsontig. Vigyázz az erőddel, vigyázz te, mondom neki, ő meg odabújik, állával elsímítja az ütés helyét. No, az anyád, mondom, közben belemarkolok.

Közben a Kéghly fölött kinéz a nap. A Kéghly hegy késlelteti a napfelkeltét ilyen közlelől. Így jó. Már csak néhány méter, megérkezünk.

Ott, mostmár ottan

Ott mostmár, ottan vagyunk. A tavalyi fűzbarlang nyomát nem heverte ki a bokor, a barlangot, mert tavaly is ilyen borzasztó klímát kapott el a találkozásvágy, bicsakkal csináltam. Most csak az új, éves hajtásokat vágom ki, betelepíthetünk. Fölnékhajol, akár egy terasztető. A nagy lapos kő is a helyén, mostanában asztalként szolgál, korábban, amikor még a hídnak dolgozott, felhajtókö, lassítókö, talán kerékvető volt, ha a hidakat egyáltalán ellátták a múlt században kerékvetővel. Miért ne látták volna el, akkor is vezettek kocsit részeg kocsisok, kocogtak rosszul betanított parádés és igáslovak. A tűzhely kövei is ugyanúgy. A nyárstámasztó V-k. Itt nem járt senki egy éven belül.

Gáspár Aladár: *A költő keze II.*

– Tied a place – mondom a lánynak.

Márhogy rendezzen el mindent. Terítőt – kockásat – az asztalkőre. Rá a kék üveget, mellé a poharat, le a fűbe a kenyérsarkot.

– Miért, miért a fűbe?

– Tudom én, hogy miért? Annak ott kell lennie.

Csóválja a fejét. Nem hisz. Én meg nem gondolkodom ezen. Fáért megyek, maradt tavalyról valamennyi, de nem tudni nagyapa mikor jön, ha egyáltalán, inkább elbotladozom a hangyabolyok között oda, ahol tudom, rögtön találok. Töltök előbb a koszorús ribaiból, hogy mielőbb meginduljak. Nem esik jól. Nem mondhatom, hogy nem esik jól, de nem szalad le bennem virágosan, dalolva, felszikkasztva a szemem, mint tíz esztendeje. Tíz éve még csak próbálkoztam, ma meg már ismerem a technikákat, lehet, meglehet, itt a bűnös. Rá akarok mászni valamire, amelyhez csak valami távoli, ködös jussom van, és ez zavar. Megint a könnyebb megoldást választottam. Az első perceké ez az érzés. Később elmúlik. Nem ezért, mert újra meg újra rájövök, könnyebb megoldás nincs, nem létezik, csak nehezebb és egyre, a könnyebb is nehezebb, de a ribai szilvórium jótékony hatásának köszönhetően nem moralizálok visszajövetben. Csak cibálok a fákat. Baltát nem hoztunk, így a tűznek kell a hosszabbakat elfeleznie.

– Te! – néz a lány ijedten, olyat látok a szemében, amit eddig nem. – Te, ugye én csak valami néző leszek itt, nem akarsz velem valamit csinálni...

Egy ideig nem válaszolok, szétválogatom a faszállítmányt.

– Nem olvasnál túl sok rendőrségi tudósítást?

Meg vagyok sértve.

– Az istenedet.

De közben arra is rájövök, háthiszen nem is mondtam semmit ennek az anyagi lánynak a dolog lényegét illetően. Az esemény az én eseményem. Ő csak valami díszlet itt. Még azt sem árultam el neki, hogy díszletszerepet kapott. Nyugodtan felmerülhet benne, talán meg akarom sütni. Hiszen mekkora elmebaj ez az egész, ha látvány. Ha semmi nincs hozzá.

Egyébiránt – vélhetően – akarok majd vele valamit csinálni. A ribai felénél gerjelmeim támadnak. Amikor az alsó harmadban kotyog a kék hasábüvegben, akkor még nemigen akarok semmit, de addig több rétegben lefoszlik rólam a konzolidált, keresztényi szerelem. Ezt a hülye szokást ismerve kötöttem össze három plédet. Illetve két szűrős lópokrócot lentre, rá pedig egy margarétás ágytakarót.

Varázsolva szép az élet...

Már minden készen, már be vagyunk rendezkedve, mint otthon, ekkor kötöm össze a fűz-bokor kiugró ágát az örökös rúddal, a rúd fejem fölé ér, a madzagon csúszóhurok, közepén óriás biztosítótű, a madzag engedi le, emeli föl a tű rögzítette ruhadarabot. Bugyogót szoktam felakasztani. A lány bugyiját. Megfelel, beválik.

De még nem kérem el. Ne legyen ideje fejet törni.

A batyu legalján doboz. A dobozban kartonlapok Váczi könyvkötő kollekcijából.

A kartonlapok között tizenhárom falevél. A tizenhárom külön-külön is funkcionálna, megtehetném, hogy egyesével helyezem el a parázson, de így egyszerűbb is, hatékonyabb is.

1, Birsalmalevél a parázson: bevalljuk, szerelmünk tárgya, a kedves, már nem egészen makulátlan;

2, Borókalevél: a vágyat jelenti, holnap is, mint ma, két lépéssel, két mondat után odahagyni a pofátlan embert, a politikát, az átláthatatlant;

3, Bodza: az örök egészségé, amikor majd üresen kell hagynom a csizmát, ne legyen több három másodpercnél;

4, Platánlevél: a jótékony izgalmak óhajtatása;

5, Akác: állandóság, türelem, kivárási, békevágy, csend;

6, Tatárjuhar levele a belenyugvás és depresszió, a balkáni áfium kezes kompromisszumai ellen;

7, Galagonya: izzó galagonya, őszi, kis korteszzerű terméssel a csörgő, kemény levelek közt, a lányoké, legyenek, maradjanak;

8, Dió: a hiányzó bölcsesség folyamatos óhajtatása;

9, Szelídgesztenye: hogy minden meg legyen ragasztva, aminek megragasztva köll lennie, tartson, álljon, rögzítsen;

10, Bukszuságacska: az emlékezet szépségéért, a halottakért;

11, Hárs levéllel, virággal: a reggelekért a konyhában, a fagyos telekért, csöpp kezekért, amelyek a forró cserépbögrén melegszenek;

12, Topolya: mert nem maradhat ki, hogy tele, amivel tele a tők;

13, Szederlevél: a repülői szaltózás közben üvöltöző állatok elleni füstért, és a nyomasztó álmok ellen.

A tavalyi ágakból nincs már más, mint parázs a kövek között, amikor az óvatosan előhálászott leveleket nagyság szerint egymásra símítom, mint a dohányleveleket, ha szivar készül belőlük, kétarasznyi rézdróttal összehengerítem. Kérem a bugyogót.

– Viccelsz? – néz rám a lány.

– Nem viccelek, soha nem viccelek, jegyezd meg, soha! – emelem a hangom, nézek rá morgván.

Feláll, szoknyája alá nyúl és apró hengergető mozdulatokkal kibújik. Fantasztikus erotikája van ennek. Mindenki másképpen szabadul meg ettől a kedves, csipetnyi ruhadarabtól, és mert közben saját hasonló textiliáinkkal vagyunk elfoglalva, alig látjuk. Ez most nagyon nagyon. Amikor már a kezemben, amikor kikerekedett szeme előtt felakasztom a kötélre, magasra, hogy a meleg, a parázs tüze el ne érje, kárt ne okozzon benne, ujjaiban érzem az érintést, ahogyan munkám végeztével elheveredek az ágytakarón, ha megérintem ott, semmi nem lesz bőröm és közte, csak a csontra csupasztított vágy.

Ágyat kotrok a parázsban a levélhengernek. Azután vizet öntök a levelek közé, mint egy tölcsérbe. Egy része tavalyi, s ha azt akarom, illatozzon, ne csak ellobbanjon, akár a közönséges parki avar, nedvesnek kell lennie.

A füst egyenesen száll az ég felé, ahogyan illik. Bujkál, kanyarog a bugyogón át. Jól van, mondom.

Jól van, mondom. Iszom egy kortyot. Kenyeret török hozzá. De a kenyérdarabkával sem esik jól, vissza akarna ugrani az utolsó pillanatban, mielőtt bezáródik mögötte a garat csapdája. Megküzdünk, én győzök, legyőzöm. Beleizzadok, nagy munka volt, kovászos, de legalább sósoborka járna hozzá, ha normális helyzet volna ez. De nem lehet csak a kenyér, ami megáll a számban, feltapad a szájpapdásra, káromkodhatnék, de nem teszem, a törvények az enyémeek. Szabhattam volna másokat is. Ha nem szabtam, oka volt annak.

Beállok a Lókosba. Felnézek a behajló füzek közt a hajlatig. Nincs semmi és senki. A levelek füstje Dimitrov felé hullámszik. Ötven méternyire visszahajol a patak fölé, s a füzek között, mintha evezne, igyekszik. Ha nagyon odafigyelek, még a nyögését is hallom. Meglöttykölöm az arcom, a mellem. Ki, vissza a kis teraszokon, a lépcsőkön. A lány hason fekve olvas. Nyilván azt hiszi, hülye vagyok, beteg netán. Ha nem érti, olvas inkább.

Két dalnok egy tutajon

Most iszom gyorsan még két korty ribai szilvát, mert a küzdelem és a birkózás azt az eredményt hozza, ha visszaugrik az előző korty, mármint ő a győztes, ha nem, ő a vesztes, a következőhöz nincs ellenálló erő. Hopp, lecsusszan. Észre se venni szinte, én pedig szeretnék túllen rajta. Lesz bajom vele néhány óra múlva, amikor szilánkosra szaggatja a fejem. De most siklik, csusszan, helyezkedik odalent, a helyén. Kitölt.

Még úgy, pálinka és kovász-szagúan fölétérdelek a vékonyka szoknyának, tehenkém gyönyörűen megkomponált fenekének, kinézem a pontokat, amelyeken gyöngéden harapgatok néhányat. Finoman, épp csak. Összefogva a feszes húst, de nem sértve. Fájdalmat nem okozva. A bugyogó lóg a füstön. Egészen más így, mintha rajta volna. Nem rögzíti semmi a pompás húst, ott keményedik és arra lágyul, ahol csak akarja. Ha megfeszíti a farizmokat, lepattanok

róla, kiugrik a számból, az óvatos fogak közül. Ezzel irányít. Se szó, se beszéd, se kézzel kormányítás, mégis arra igyekszem, amerre kívánja.

Már nem is igen tudom, mit keresek itt, mi a dolgom, amikor a Lókos fölötti fűzalagútból halk, de érthetően egyszerű, szép baritonok bukkannak elő, látszanak szinte.

– Hallod?– könyököl fel a lány, miután nem talált zsebrádiót.

Nálam később jut le. Bolyong előbb, körbejár.

– Hallom, az anyját – mondom. Megérkezett az öreg.

Az öreg, rendben. Ő máskor végigdalolja az utat lefelé a Lókoson. De ki tercel alá?

Csakhogy öregapám tercel. Amikor közelebb érnek, hallani, egy ismeretlen bariton, egy szaggatott, cikornya és díszítésmentes hang viszi a prímet, öregapám csak brummog alá, mint-ha nem ismerné a szöveget, csak a refréneknél kapcsolódik bele három hanggal alatta. Le a vízbe megint. Leguggolok, hogy tovább lássak, messzebbre a vízen.

Tutaj közeledik. Az öreg, messziről megismerem fehér bajuszáról, fehér hajáról, elől áll, az ágakat hajtogatja el, takarja a hátsó alakot. Ő is áll, akácrúddal lökődik előre a tutajt. Zeng a hangja. A hang maga zeng a vízen, pedig a szótagokat rövidre zárja, nem hajlít, nem hullámoztat.

– Gyere, csibém, gyere gyorsan! – kiáltok ki a lánynak.

Mellém csobban. Állunk ott, szemben az érkező tutajjal, szemben az érkező férfiakkal. Néz rám, hogy hát még ilyet!

Még mindig nyomják. Csak tíz méter, de még nyomják. Semmi integetés, üdvözlés, egyébfene. Ha ezek elütnek, jól nézünk ki. Állunk halálraszántan. A tutaj elfoglalja a patak háromnegyedét, mi meg a felét. Ha le nem bukunk, ha le nem fékeznek, be nem húzzák a rendet, elgázolnak bennünket.

Már csak öt méter, de nem vesznek észre. Nagypapa brúgózza a gárakmáz dűnje sänsüz refrénjét. De mielőtt megérinhetne a tutaj zászlórönkje, mert persze halált megvetően tehénkém elé tornyosulva védem az ő gyönyörű testét, a hátsó alak ráfeszül a rúdra, kifuttatja a jármű orrát a lépcsőkben végződő teraszra. Végigszántja, eltúrja napos munkámat, melyet éppen idénre font be a parti fű.

– Haliho! – nevet ránk az ember a tutaj végéből, megbökve tizenkilences katonasapkája sildjét. Nagypapán is elsővilágháborús katonasapka. – Na mi van, bejeditetek?

Felmászik a töltésen, derékon kapja a ribai szilvóriumot, felkiált: Éljen, éljen aki nem halt meg! Éljen a Lókos, éljenek a ribaiak!

Kortyint, krárog:

– Ez egy merész pálinka! – csettint. Letérdel a fűben, segít felmászni a lánynak. – Ahoj, mekkora hús! – félrebillentett fejjel vizsgálja a lányt, a nedves combokra tapadó csöpögő, hivalkodó, sonkaforma szoknyát.

Öregapám megölelget, meglapogat. Nevet rám. Nevet, persze nevet, évenkénti kimenőjét szerkesztettem a varázslattal. Borostás, szúrós, mint mindig.

- A helyzet? - kérdi.

- A helyzet változatlan - mondom.

- Mert?

- Mert mert. Csak változatlan.

- Mit szólsz hozzá?

- Kihez.

- Bálinthoz.

- Kösz.

- Ennyi az egész?

- Hálás vagyok nagyapa, de azért reménykedtem abban, ő talán mégis a pokolban.

- Hát mégis hol a bűdös francban volna?

- A mennyek országában, ha egyszer az Úr katonájának tartotta magát.

- Persze, hogyne. Az utolsó három napon én is annak tartottam magam, csak korábban nem. Ez már nem érvényes, Gazsi. Csak az elejétől lehet érvényes. Vagy ha a középtájon rájössz, mi a dolgod. Mit kell tenned, ha az ő katonája kívánnál lenni.

Rágyújt, iszik a maradékból, keresztbe néz:

- Hahó, gyerek. Csak nem az Úr katonája akarnál lenni, ez az egész azért történik?

- Nem tudom, nagyapa. Fingom nincs, milyen katona akarok lenni. Ilyen, mint most, már nemigen.

- Jól van. Nem fontos. Csak érezd magad jól, amíg élsz, érezd magad jól. Semmi más nem számít. Egyébiránt a pokol lényegesen szórakoztatóbb...

B.B. bedeker

Balynt úr elvisz innen, a Lókosról, Esztergomba. Csorgunk lefelé a patakon, azután az Ipolyon, a vizimalmok visszafelé, az Ipoly árterén kint a víz, soha vissza nem farol a mederbe, bivalyok dagonyáznak, vizimadarak serege röppen fel, kiáltoz, köröz, majd megnyugodva leereszkedik. A folyó U-kat és S-eket írva kanyarog, egyenes szakasz szinte nincs is, ahol egyenes szakasz mégis, oda rögtön egy malom, oda rögtön egy molnárné, aki kiáltva üdvözlő Balynt urat.

Az a kérdés, hogyan találta el a pogány golyója. A körülmények, az egész, és az egésznek a fele.

Szobnál kiváruunk egy vontatóhajót, kötelet akasztunk az uszályra, feldöcögünk Basaharc, a basaharci Sas-hegy, a Lázkeresztű kőbánya, Hideglelős kereszt alatt Helemba sziget és a

Csenke patak közé, itt az uszály lelassít, a munkásosztály fürge kis hajóval kiugrik olcsó sörért, Balynt pedig rácsodálkozik: Tényleg Helemba, és tényleg Csenke a patak neve? Hát ezeket így nevezték az én koromban is.

A munkásosztály felhív bennünket közvetlenül a farvízre, kapunk egy-egy Arany Ászokot. Váltunk néhány szót. Honnan jövünk, mi a végcél. B.B. lazán válaszolgat helyettem. Szókészlete huszadik századi. Szentgyörgymezőnél, ahol majd lekasztanak bennünket, egészen partközelpbe kanyarodik a vonatatóhajó, el ne sodorjon a Duna. Jól kötünk ki, szemben a Bazilikával.

Balynt úr megnézi a várat, nem sok maradt meg belőle, mondja, de nem foglalkozik vele tovább. Nyomulunk a kis utcákon a főútra, ahonnan be tudja tájolni a nevezetes helyet.

- Háború volt - mondja -, végre háború. A háború két elfogadható alternatívát kínál. Első: meghalsz, erre később azt mondják, hősi halált haltál a haza védelmében. Második: megszedheted magad. Én erre a másodikra kalkuláltam, valahogy nem akaródzott negyven évesen hősi halált halni, bármilyen jól néz is ki majd évszázadok múlva az évkönyvekben.

Örményben, Szenttamás és Szt. Anna közé beszorítva élt az én Zakariásom, fő hitelezőm. Nem ő hitelezett, nem tőle kaptam, a három részre szakadt országban mindenütt dolgoztak emberei.

Olyan szegény voltam, mint a templom egere. Azt is tudod, milyen szemét nagybátya jutott nekem. Olyan szemét, hogy miután meghalt se tudtam egyről kettőre jutni.

Zakariás egyik emberével napokig ittam Báthory bíboros úr braniewói birtokán, mert persze Lengyelországban is hitelezett meg behajtott Zakariás mester, és két nagy tortúra és két tőgyes lengyel lány között elárulta, miféle védelmi rendszert épített ki a vagyron, a mozgó vagyron köré Zakariásunk a zseniális bankár. Úgy számolta, ezer évre rendezkedett be a török, még a szépunokái is ezt a szervezetet, ezt a biztonsági rendszert használják majd. Ebben nem is tévedett sokat.

Ballagunk B.B.-vel, meg-megiszunk egy sört, amíg sört kíván, azután bort, mert elege van a sörökből. Vékony neki.

Közeledünk a hajnali Örményhez. Annyit tudok, Szenttamás és a Kályhagyár között valahol. Felviszem a Lépcső utcán, azután visszakanyarodunk a Bajnokon, nem találja. Leereszkedünk rémegő vádlikkal a Könyök utcán, föl az Attilán.

- Ez nem lesz meg - mondja. - Itt minden más.

- Keressük még. Hátha találsz valami emlékeztető hajlatot.

De nem. Elege van: Leülünk a Csendesben. Folytatja:

- Gondoltam, rendezem az adósságaimat. Meg azt is, a támadás hírére elpucolt, de a rejtékhelyeket, a vagyont nem tudta magával vinni, tehát azt feltétlenül megvizsgálom. A máso-

dik támadás után a török egyáltalán nem mozoghatott a városban, de azért a szövetséges seregekre oda-odapörköltek. Megvártam az estét, magam mellé vettem egy jó emberemet, csákányt, pajszert, lapátot, pisztolyt, kardot, gyutacsokat.

A lövést nem is hallottam. Csak megrogyott a lábam. Mondom jóemberemnek, Lackó, eltaláltak. Tapogatok utána, ő meg meghalt, fejlődés. No, itt van-e. Akinek nincs szerencséje, az hiába hajt utána. A szerencse csak egyszer közelíti meg az embert egy életben. - Hozzád jött már? - néz rám.

- Fogalmam nincs. Nem szólt, ha jött is.

- Hát így esett.

- Miért kellett, éppen visszaszerezted Divényt.

- Divény egy kutyaól. Kilenc család. Abból pénzt soha nem láttam volna. Maradt még néhány falu is, de azokat szépen eladogattam. Elhiheted, nem maradt semmi, csak Zakariás hány milliócskái. A pereket feloldom, a bírókat megveszem, annyi katonát fizetek, amennyit akarok, akkor aztán mindenki elmehet a nagy bűdös búsba.

Malomárok

A malomárok déli, árnyékos végén ereszkedünk alá a mélybe, s a Lókos-parton bukkanunk elő. Öregapám három mogyorópálcikával varázsol, a lány tátott szájjal bámulja.

- Na, mi van? Megjártatok? - néz rám az öreg, közben két villámgyors mozdult, s a két mozdulattól a három pálcikából egy mogyoróbotocska lett. Összeforrasztotta egy bottá.

- Igen - mondom.

- Megjártatok, és?

- Megjártuk, szar az egész.

- Na, ne, Gazsi.

- Most mit mondjak.

- Mondd, hogy örülsz, hogy minden úgy van, ahogy gondoltad. Okos fiú vagy.

- Okosfiú vagyok, de nem tudok örülni. És most alszom egyet, sok volt a sör.

És nem is nézek sehová, senkire. Szerencsésen rátalálok a fekvőhelyre, addig még ellátok. Alszom. A lány talán betakargat, ha száll a harmat, itt a hűvös. Beérve az éjszakába odabújik mellém.

Csanády János

"Áldjon Isten mezőkbe!"

(Balassi: Egy katonaének)

Reám kacsint a pénz cinizmusa
(Clemenceau-képpel, nagy harcsabajszosan):
s akik Európát felosztották,
s népeket lázítottak "művük" ellen.

Nem feledhetem Jaltát, ahol "beilleszkedtem"
(bár helyem nem találtam) elárult Magyarország –
s azt sem, hogy a "Keleti Sélre" figyeltem
zúgó fejjel és *front*-érzékenyen –

Mert akkor "Szerte nézett s nem lelé
Honját a hazában" az én tűz-nemzedékem,
gránát-perzselt haj fölé emelé
homlokát, mint hajdan a végvidéken;

s a Balassi-dal zengett mindenünnen –
de ránszakadt a pénz cinizmusa
(mely szüntelen kifoszt s csodát terem,
de inkább csak zsarol): a rút tusa,

mit itt vívunk "e földi téreken";
aranyat izzad testünk pórusa
és *pór-tusán* Nyugaton, Keleten;
de reám csak a pénz cinizmusa

vihog, s a fillér: a foghíjas murva
 az *igazi pornó* a tereken,
 hol a csavargók lötytyedt sört kutyulva
 ölik egymást kutyapécéresen –

s szutykos-szakállas chlochardként fölénk ül
 Ázsia és pukkant "Európa".

Semmim és mindenem

Senkim, semmim ez a kerek világ
 csak Mindenem, nagy, nem látom át,
 nem figyel a dalra, nem vigyáz a szóra,
 mintha nyelvünk nem a tulajdona volna.

Víz alatt egy nádszál köt össze a kinti
 világgal, mely fiát a nádasba inti,
 mintha kinn idegen hatalom csaholna,
 mely szavunk a léggel a torkunkba fojtja.

Szpáhi vagy ulánus? Janicsár? Lófarkas
 tatár lopakszik a kertek alatt? Farkas?
 S a szép gyermekdalok, ázsiai táncok
 virágzanak csak, hol állnak még a sáncok?

Ez mintha Székelyföld kerek szava volna,
 az mintha döcögne Csanádba, Losoncra,
 nyíl ki, hasadj szét már te négy kerek égtáj,
 zendüljön meg újra Balassink strófája!

Semmim meg mindenem ez a kerek világ,
 pusztá kút a ménes lovának inni ad,
 csördít, csak pattogtat a Csikós, a Betyár,
 kifütyül a vízből az az egyszál nádszál.

Barcs János

Csillaghoz közelítve
– *Balassi Bálintra emlékezve* –

Mindenünnen szól a vigalom;
itt lagzi van: hét cigány húzza,
futamot játszik a cimbalom,
víg táncolókat koszorúzva...

A násznép harsányan ünnepel:
Ifjú férj asszonyát öleli.
Szeme mint macskáé úgy tüzel,
nagy vágyakozással van teli...

Szíve úgy várja a szöktetést
éjféli menyasszonytánc után,
alszik a lőporfüst-szürkeség,
s átláthat a menyecske-ruhán...

Csillaghoz közelítve néz szét
borzongás futkos mellén tova: –
S Balassi Bálint új "nöstényét"
eltakarhatta tiszta szoba...

Bölcs sólyomnak érzi most magát
Balassi: Szeme friss pontot néz: –
S hanyatt fektetve új aráját,
most már neki csoroghat a méz...

Romhány, 1982. április 13.

Zólyom és Fülek alatt
– *Balassi Bálintra emlékezve* –

Állj meg idő egy percre!
Mefeketedett az út!
Mély árnyék fut reszketve
s hallgatnak néma tanúk.
Eső hull; álmos ősz van,
pusmognak fáradt lelkek,
mindenért vezekeltek...

Völgyben költő gyalogol
s fagyva zuhan az eső
a hegyhátra konokul:
Zólyom és Fülek alatt
Kékkői jégvirágra...
surrova hullat fákra
jeges szárnyú madarat!

Salgótarján, 1977. december 5.

Sok-sok útkanyar meglátott

– *Balassi Bálintra gondolva* –

Szemedben futva fénylett a világ
nagy ablaka
Nincsen utcája de kincset
hordtál alatta...

Sok-sok útkanyar meglátott
utad lelkedben vitted
Voltál bátor – mert jól látott
mindent a szemed S tisztán állt hited...

A bűnös került: nem szeret
de arcát feléd fordítva
csodálta nyílt szemedet
s önmagát szidva ordítja...

Világ-palotád volt tornyos
Neked nem írt senki idegen:
S büszkén mondták: – Te bolondos
költő: Nálad meleg van idebenn...

Szentendre-Papsziget, 1988. augusztus 5.

Reuter Lajos

Sólymok nyomában

Beszélgetés Oláh Szilveszter szobrászművésszel

Ismerve néhány művedet, tudom, mennyire foglalkoztatnak múltunk jelentős személyiségei. A Balassi-megbízatást hogyan kaptad?

Szent Istvánról készítettem egy szobrot, és a Magyarok II. Világkongresszusán összeismerkedtem Z. Urbán Aladárral, a szlovákiai Palóc Társaság elnökével. A Társaság nevében fordult később hozzám, hogy a Balassi-évfordulóra a kékkői vár falára készítek egy emléktáblát. Örömmel vállaltam a feladatot, a helyszínt is megtekintettem. Néhány hete már ezen a munkán dolgozom, amely 13x110 cm-es emléktábla lesz, domborművel, felirattal.

Február elején, szép napsütéses időben körüljártuk a várat és környékét. Milyenek találtad?

Nekem nagyon fontos, hogy a környezetbe illeszkedjék az alkotás. Ez a vár Kékkőn a Balassiak egyik ősi fészke. Hegyektől övezve, egy magasabb domb tetején áll, körben szelídgesztenyék: kis mediterrán vidék, Pesttől jócskán északra. Most folyik a vár tatarozása. A belső udvar, ahová majd a dombormű kerül, zárt, barátságos, emberi léptékű tér. Sivácek úr, a vár és a múzeum igazgatója készségesen segítette ügyünket.

A művészetedben is törekszel a hagyományok őrzésére, a szellemhez való hűségre. Milyenek képzelted el az emléktáblát?

A táblára természetesen Balassit terveztem – korabali festmény alapján. A bronztábla mellett két oldalon szlovák és magyar nyelvű szöveg áll majd, kőbe vésve.

Balassi sokat jelent nekem. Leginkább az *In laudem confiniorum* gondolatköre idéződik fel bennem, ha rá gondolok:

Az jóhírért névért s az szép tisztességért
 ők mindent hátra hadnak,
 Emberségről példát, vitézségről formát
 mindeneknek ők adnak,
 Midőn mint jó sólymok mezőn széllal járnak,
 vagdalkoznak, futtatnak.

El tudom képzelni, amint Zólyomból vagy Kékkő várából indultak a környékre vadászni, sólymokkal együtt. Számomra nagyon fontos ez a sólyom-motívum. A magyarságnak ősi totem állata ez a madár, s valami rendkívüli erejű jelkép.

Azt hiszem, nyilvánvaló alkotásaidból, hogy a természetet, ugyanakkor a természetest központi kérdésnek tartod.

Gyerekkoromból származik ez az életérzés. Az Alföldön éltem kisgyerekként az ötvenes években és nagy szegénységben. Mindenféle állatot tartottam. Egy vízityúkot fél évig nevelgettem. Kutya helyett pedig rókát vezettem végig az utcán, imígyen pukkasztva a csabacsüdi polgárokat. Volt egy sasunk is hónapokig. Amikor meggyógyult, elengedtük, igaz röptében még egy házigalambot is magával vitt.

Kisiskolás koromban dönt el az is, hogy művész leszek. Egy rajzot az unokabátyám csinált meg helyettem, s a tanítóm hitetlenkedésére újra le kellett rajzolnom a képet. Lehet, hogy azóta is azt próbálok bizonyítani, hogy az mégis az én művem volt. Ezeknek a tudatalatti jelenségeknek nagy a szerepük az életemben.

Ez a történet emlékeztet engem Mikszáthéra. Amikor elmeséli, hogyan lett író, ő is hasonló csalafintaságot említ a házi feladatáról. Véletlen-e, hogy így összekapcsolódnak a dolgok? – Amikor Kékkőre utazunk, emlékszem megálltunk Szklabonyán, Mikszáth szülőfalujában. Ez a táj az Ipolytól északra Kékkőig egységesnek látszik. A Mikszáth-ház előtt te azonban egy szobrot kezdted tervezetni. Úgy tűnik, ilyenképpen szívesen "bebútoroznád" az egész országot.

Ez talán túlzás, bár sokféle tervem van. A legfontosabb talán az, hogy egy művésztelepet próbálok most létrehozni Káván. Ez egy kis falu nem messze Pesttől. Az alapítványt már bejegyezte a bíróság, és szeretném, ha nyáron már működne a telep. Elsősorban fiatalokat akarok megnyerni az elképzelésemnek.

Úgy látom, van bőven munkád, elképzelésed. Erőd is van hozzá?

Nem panaszkodhatom. Most már hetek óta a Balassi-táblán dolgozom, ha nem kell éppen szervezni, ügyeket intézni. Szerencsére enyhe az idő, az egész napot a műhelyemben töltöm Káván. "Vitéz próba helye" ez is, hogy Balassi versét idézzem.

Mikor kerül a kékkői vár falára az emléktábla?

Október közepén lesz az ünnepélyes avatás. Azt remélem, múltunk és művelődési hagyományaink egy darabkájával méltóképpen gyarapodik majd e táj.

Marschalkó Zsolt

Balassi-de profundis

A mélységből kiáltok, Uram, hozzád!
 Körülöttem a csüggedt, vérző Magyarország,
 Fejetlen hullák trágyadomb alatt...
 Várainkból ránk röhög a török,
 Köztünk viszály dül és testvérgyilkos pörök
 S a hajdani cimborák nagyrésze elmaradt.
 Eltűntek a régi asszonyok,
 A kunyhók helyén vérszagú szél forog
 S aki élni akart, messzire szaladt.

Nem vagyok se jó, se kedves, se hű.
 Torkomon gyakran lecsúszik a nedű.
 Loholtam mohón a szerelemért,
 Elvertem az engedetlen szolgát,
 De szerettem azt, ki értette a dolgát,
 Átkozódtam, hogy engem senki se ért...
 Lásd, szederbokrok lakója lettem!
 Mocskos felhőraj kavargó felettem,-
 De adtam mindig annak, aki enni kért.

Tudom jól, egyszer eljössz majd értem -
 De a sunyi józanság nem lehet érdem
 S az óvatosságnak hazudott gyávaság.
 Ha a nyugalom közönyt takar,
 Az ember megszokásból ölni akar,
 A megfontoltság csak tunyaság...
 De Te, Uram, a Mindenség Tudója
 Légy az igazak, ne a jók pártfogója
 Meg ne tévesszen Téged a hamisság!

Álmaimat elvitték az évek,
Az emberek szájából kikopott az ének
Gúnyolnak, hogy semmire se vittem...
Pedig esendő voltam csak és büszke
Gyűlöltem mindazt, ami szürke
És mindvégig Tebenned hittem...
A mélységből kiáltok, Uram, hozzád,
Velem ja jgat a leigázott ország,
Irgalmazz nekünk, Kegyelmes Isten!

Szőllősi Mária : *Egy Balassi-versre*

Paróczai Csaba

Bűnei bocsánatáért

könyörgés és hommage

Belőlem elszállnak a szavak
a végtelen tér kicsinységem hozza
levegőt játszanak álmaim
a márciusi napban
s utánuk kinyújtott kezem a
semmisséget kapja
Isteni ajándékul tőled

Bocsásd meg hát istenem
álhatatlan s mindent akaró vágyam
legyints rám hogy tudjam a helyem
ints meg hogy dolgaim józanul lássam
ne akarjam mit el nem érhetek
tőled tudjam amit megérthetek

Csikász István

Kesergő ének Bálint Úrhoz

Bizon szólingatásom igön mögkésött
négyes száz esztendők után
BÁLINT ÚR vitéz az végekön
sz't nem is TE mértéködben panaszlok
török vagy lengyel énökök szerént -
csak magam versezetében szabadon:
mint siráleid az tenger fölött
átszárnyalom az elmúlt üdöt
vagy amint vadászó sólymod
az GYARMOTHI VÁR alatt
mögporgetvén az fölbukó nyulat
kezedre lassúdan visszaszáll

nem az ZÓLOMI szolgálókra
pazalltad TE sem az erőd
hanem asszonyokra ámort biztatád
salját pattantyúkkal
szíven találni őket is
mégis
nyergekben paripákon
párba jozásban szélfútt mezzön
mög lengyel nyoszolákon
kitöltött víg sorsodat
vad szerelem mind elorozta
s rokon gyűlöiség mindön birtokod
Négy Világ fele szerte szórta

HALLGASS RÁM BÁLINT ÚR:
 MINK IS ITT e hazában
 nem másként törgyük össze magunkot:
 gyakorta magyar széllyelhúzásnak
 bús állapottyán igön keserödvén
 idegön mögtöretésnek
 énököt búsan szörözvén
 ki-ki ellenünk is dühödten
 acsarogván ránhagyott enmagunkban
 salját erőnköt mögrontván
 sorsok mezzei kopjatöréssén

itt is bozót van
 leskel az ÁRMÁNY
 gyilkol az toll is
 abban ami csak
 írva vagyon
 s béna az kard is az
 kézben avultan
 sisakrostélylok
 mögött az arcok
 csak az rejtekbül
 víjják az harcot
 most az vérös seb
 nem rontja tested
 vérmérgezösek
 löttek az lelkek
 bagol hukkan az
 házad elejbe
 s golóba nincs az
 halál se rejtve
 hanem helötte
 lappangó vérrög
 settenködik mög
 ijedt szivedbe

HADNAGY ÚR
 pörleködésöd
 adósságodat
 hitván bírának
 mink róhattyuk le
 mirajtunk viszöd
 tovább az sorsod
 mer' akik vannak az
 kapitánkodásban
 maguknak tartják
 most is az zsoldot
 s az markotányos
 asszonyok lányok
 az maradékot
 ránk mögadózzák
 láncos tizedre
 örömet percre
 mérve adássok

MONDOM EZÉRT MOSTAN A TE NEVEDBEN:

hát ippen ezökért jó uram
 te fíjatalabb JÉZUS KRISZTUSUNK
 hezzád fordulok úntalan
 szem elől ne téveszd utunk
 JEHOVÁNK SIDÓ Istenünk
 amiként Ábrahámnak Jóbnak
 szolgáltass kegyelmet nekünk
 meg MAHOMET is te pogán
 gyaur kutyaként mögugatlak
 körösztény fia az Nyugatnak
 Mekkából tekincsd én Hazám

IGAZSÁG nincsen jól tudom
 csak JOG gyertyája ég az asztalon

te SZENTHÁROMSÁG Istene
 SZENTLÉLŐK az TE szellemed
 tartsa lángban az testemet
 s lázadás nélkül lelkömet
 ahogy dőcög ez Rozzant Rossz Szekér
 míg egyszer velem HAZA meg ha tér

s möggyónásomba'
 most TE adj
 föloldozást

oszt
 békin halni haggy

1994 március

Hogy Júliára találta
 egy kőműves néni.

L. Presits Lujza : „Hogy Júliára találta...”

Vincze Dezső

Ének Balassi Bálintról

Pompás testű, almásderes kancán
igazi férfi vágat,
viszi a verscsodákat...
S kémeleli az édes haza egét,
a török félhold fénye
nagyon bántja szemét...
Régóta már jég veri a határt,
a vihar tigriskölykei
fogukat hullatják.

Alpek Zoltán Imre

Balassi

Gyarmathi Balassa, Balassi Bálint
írottá emelte, irtan él máig,
dacolva idővel, dacolva korral
a magyar szó.

1994. április

Zsibói Béla

Arcmások és más arcok *Előljáró beszéd a szeretet falánál**

Tisztelt Balassi tisztelők!

Én magam is Balassi tisztelő vagyok. – Ezt azért kell előrebocsátanom, mert az elkövetkezendőket nem ünneprontásnak szántam.

Balassi Bálint emlékezetének felidézői ez alkalommal "Kortársaink Balassiról" címet választották, amit én úgy módosítanék, hogy "Kortárs a kortársunk Balassiról". És ez, az általam vélt kortársi minőség, cseppet sem hízelgő sem a XVI. századi Balassi Bálintra, sem énrám, akinek megadott az a szerencsétlenség, hogy a XX. században kénytelen élni.

Aki a Balassival foglalkozó szakirodalomban csak kissé is járatos, jól tudja, hogy nagyszerű kutatói Eckhardt Sándortól, Nemeskürty István tanár úron át Barlay Ödön Szabolcsig – és engedjék meg –, hogy a jelenlévőket ne soroljam; szóval az irodalomtudomány Balassi-értő és igen jeles művelői valamennyien egyetértenek abban, hogy eufemizmusal élve: Balassi ellentmondásos egyéniség. Ezen az enyhítő szándékú körülíráson azt kell értenünk, hogy a humanista és nagy műveltségű költő, netán istenkereső költő életrajzában rettentően nagy és hosszú az istentelenségek lajstroma.

Leveleiből és a korabeli periratokból tudjuk, hogy e képzeletbeli listán a garázdaságoktól – midőn megveri a selmeci bányabíró legényét, vagy a kamenyeci tisztartót –, a latorkodásig – mikoris Sommer János özvegyét Besztercebánya és Zólyom között, amint az egykoron leíratott : "összevissza hajszolta... alsóneműre vetköztette és gyalázatos szándékát

* Elhangzott (egy készülő esszé gondolatmenetének kivonataként) a Budapesti Őszi Fesztivál Kortársaink Balassiról című élő magyar irodalom estjén, a költő elhunytának 400 éves emlékünnepeán a Kossuth Klubban, amelyen szerkesztőségünk meghívottként szerepelt. A rendezvényen e számunk irodalmi anyagából elhangzottak Ágh István, Csanády János, Csaplár Vilmos, Csiki László, Jókai Anna, Nagy Gáspár, Pál József, Szepesi Attila és Turczy István versei, írásai.

akarta rajta végrehajtani”, vagy az egri kalandjai bizonyos “közönséges nőszemélyekkel”, szóval ezek a cselekedetei azon a képzeletbeli listán mind rajta lennének. És kiegészíthetők még a selmeci tanács sorozatos panaszaival arról, hogy miatta a polgárok élete nincs biztonságban, vagy azzal is, hogy a pataki vár elfoglalása tulajdonképpen közönséges birtokháborítás. És a sor folytatható lenne. – Ezek pedig mind-mind olyan momentumai a költő életének, amelyekkel szemben tanácstalanok vagyunk. És nem tudjuk elintézni a kérdést azzal, hogy egyszerűen “ellentmondásos egyéniség”; ami természetesen igaz is. Ám azzal aztán végképp nincs mit kezdenünk, amikor Balassiról azt olvassuk: “igazi reneszánsz egyéniség, a maga féltelenségeivel”. – Hiszen valljuk meg, ha a nagyszerű Balassi oeuvrt és az életét tekintjük, akkor mi magunk is meglehetősen tudathasadásos állapotba kerülünk.

A tudathasadás azonban nembennünk és nem a költőben leledzik, hanem a Mohács utáni Magyarország helyzetében. Abban az állapotban, amelyben a magyar királyság három részre hasadt, két magyar királyságra, a megfelelő ellenkirályokkal és középen a hódoltság területeivel.

Az ilyen és a hozzá hasonlított átmeneti rendszerek, mint általában valamennyi társadalmi struktúraváltás magában hordja ellentmondásaival járó nyomorúságait, neurózisait. Az értékek ilyenkor rendszerint gyökeresen megváltoznak. Eltolódnak, devalválódnak vagy eltűnnek. – Balassi egyik legkorábbi kényszerű morális dilemmája éppen az lehetett, hogy a gondos humanista neveletés által nyújtott élet-stratégia teljes csődöt mond a Mohácsot követő értékvesztett világban. S ez, tragikusan rövid férfi-életét végigkíséri és egyre súlyosabban érinti - a mindennapi árulások, a belháborúk és pártütések nyomán, de a törökök hathatós hadi közreműködésével is szüntelenül változó országhatárok következtében is állandósuló vagyon- és létbizonytalanság közepette. – Már maga az is tudathasadásos állapot például, amelyre sok előző nyomorúsága után 1579-ben kényszerül: 50 lóval végvári vitézzé lesz - hadnagyságot (nem kapitányságot!) vállal Egerben. Sarkítottan értelmezve ezt a helyzetet: főrangú, nemesi tudattal, kényszerűen, közkatonát kell “játszania”.

A lét-, a jog- és az erkölcsi bizonytalanság, ha állandósul, tagadhatatlan, az én-tudat zavaraihoz, végül a személyiség torzulásához vezet. A depriváció, a szüntelen frusztráltság - a pszichológia tanúsága szerint - agresszív, kontrolálatlan cselekedeteket eredményez, és igen jó alapjául szolgál a neurótikus személyiség-torzulás kialakulásához.

Ma már Ady betegségéről nem “század eleji” lányos pironkodással, titkolózva beszélünk és helyel-közzel József Attila szkrizofréniáját is tudomásul vesszük, a pályakép részének tekintjük. – És, talán szembe kell néznünk a mindedig, tudtommal, soha ki nem mondott ténnyel, hogy Balassi Bálint bizonyos mértékig sérült, neurótikus személyiséggé válhatott - kora hatására. (Arcmás - más arc?)

Nem patológikus, ám neurótikus személyiséggé alakult, olyanná, mint amilyené maga a kor is változott, az a kor, amelyben élnie adta. – Takargatnivaló szeplő lenne ez “kultúránkon”? – Úgy hiszem nagyfokú rövidlátást okozhat mindnyájunknak a szenteskedő szemforgatás - hosszú távon mindenképpen. Ráadásul a hasonló tisztelet-, vagy szeretet megnyilvánulását méltatlannak vélem Balassihoz, önmagunkhoz egyaránt.

Mondogatjuk, hogy a XX. század neurótikus század. És joggal állítjuk, a helyi háborúkat mellőzve, már csupán a két világháború és következményeinek okán is. - És neurótikus azért is, mert az elmúlt nyolc-kilenc évtized egy folyamatos és tartós átmeneti struktúrának bizonyult, nemcsak a háborúból a háborúba, hanem közép-európai tájainkon különösen, a társadalom váltakozó rendszerei szerint, de saját rendszerváltoztatásaink miatt is. Mind a mai napig.

És kiváltképp neurótikus nekünk, magyaroknak. Trianont követően ugyanúgy három-négy fele szakították – nagy szerencsénkre, nem a XVI. századhatárok szerint – a nemzetet. - Északról hasadt le a Felvidék, amint az a Délvidékkel és Erdéllyel is megtörtént.

És itt jutottam el a Balassival való kortársi minőségünkhöz. – Frustrációink és kényszerű megosztottságunk tudatalatt, de bizonyára munkál bennünk. – Szerencsére, századunk polgári jogviszonyainak viszonylagos szilárdsága, de talán évszázados tapasztalataink, edzettségünk is közrejátszik abban, hogy közvetlen lakótársunkra ma már nem minden esetben rontunk rá baltával.

Szelíden fogalmaz a pszichológia: "Amíg van beteljesületlen remény, addig agresszió is van." (Elliot Aronson) – Hozzáteszem, legalábbis a lehetősége mindenképpen fennáll.

Tájékozódási eshetőségeink?

Önmagunk ismerete, illetve önmagunk lehetőségeinek pontos tudata, netán átértékelése, amelyben - és vállalom a patétikus és ezért tán közhelyszerű kijelentést – a saját művészetnek és tudományosságnak juthatna jelen helyzetünk szerinti igen fontos szerep. – Nagy, sok szorongatottságainak közepette a végvári Balassinak mentsvár volt a szellem és az alkotás.

Hiszem ugyanis, hogy nekünk sem valós kiút, mint ahogy Balassi számára is csupán pillanatszerű (neurótikus) cselekvészavar lehetett a végső megoldás választása Esztergom alatt. – Elképzelhetetlen ugyanis, hogy Balassi jó negyedszázadnyi tényleges és cselekvő katonaszakmai gyakorlat után ilyen rosszul mérte volna fel túlélésének esélyeit.

Úgy vélem, nekünk mindennapi neurózisaink, vélt és valós (külső vagy belső) ellenségképeink fantomjai közepette sem lehet hasonlóképpen cselekednünk. Ekkorát tévednünk soha, semmiképpen sem szabadna.

Végezetül ezért idézem, fohászként is, Balassit:

*"Reméltelenségemben ne hagyj elsillyednem,
Im minden elhagyott, nincsen hová lennem,
Nem tudok mit tennem.*

*Sok nyavola miatt apadott hitemet
Most többsít meg bennem, segítvén engemet,"...*

Praznovszky Mihály

Az Óceánus és az Adriának tengere

A hó

A zágrábi Műszaki Múzeum udvarán állunk százan, százötvenen, s mindannyian az eget kémleljük. Ejtőernyősöket várunk, de csak vastag hópelyhek zuhataga lepi el a teret, az ósdi gépeket. Az élet megbénul, a forgalom leáll, az emberek elakadnak a járdai torlaszokban. 1993 novembere van, túl korán jött a tél.

Nem *azokat* az ejtőernyősöket várjuk, ők itt nem ugranak le, nem is tehetnék, hiszen vigyázzák az égboltot, legalább azt vigyázzák a gyámoltalan nemzetközi segítők. Zágrábban a homo volans-t várjuk, a repülő embert, amint azt 400 évvel ezelőtt megrajzolta Verancsics Faustus Velencében kiadott könyvében a *Machinae Novae*-ben. Ejtőernyőt talált fel, állítólag nem ismerte Leonardó korábbi elképzelését erről az ötletről. S még inkább, állítólag egy velencei toronyból maga is kipróbálta az ugrást, amit kötve hiszek, mivel ekkor már hatvanadik évén is túl járt. Most zágrábi fiatalok ugranának a tudós, költő, nyelvész, filozófus, katona emlékére, de a gép fel sem szállt velük. Marad a kiállítás, marad az emlékülés. Mai feladatunk: részt venni a horvát nép tudománytörténeti azonosulásában. Most egy reneszánsz tudós lép be a horvát köznapi tudatba.

A kő

A dalmát végtelenül udvarias ember. Mi több lovagias is. Önzetlen. Jó barát. Nagyvonalú. Szeretetében féktelen. Mindig meglepik az embert. Most már én is dalmát vagyok. Kérem Milivojt, hozzanak nekem egy követ a tengerből. Amit nyáron én gyűjtöttem, ott felejtettem Jelsán. Milyet hozzanak, kérdi. Mindegy, csak tengeri kő legyen. És nagy. Be akarom építeni há-

zam majdani kerítésébe. Hogy megérinthessem ha hazatérek, ha már rálépni nem tudok, de nem is akarok. A kő megérkezett. Ez a kő egyenesen Prvič-ről jött. Kihajóztak érte a fiúk, kihalászták a tengerből. Lukas, sok-sok kagylófürta járattal teli. Némelyikben ott a kagyló is. Mióta s meddig?

A plakát

De hiszen ez a mi Verancsicsunk! – Belőlem szakadt ki így a kiáltás két évvel ezelőtt Zág-rábban, egy színes plakát láttán. Úgy értettem, hogy a veszprémi Faustusról van szó, akiről a helyi irodalmi lexikonban olvastam pár mondatot. Sokkal többet nem is tudtam róla. Szerencsére magyarul mondtam, s így elkerülhettem a megbántást. Mert engem legalább annyira megbántottak két esztendő múltán, amikor a mikrobuszban a horvát költőről, Janus Pannoniusról beszéltek nekem. Én meg is kérdeztem: mióta horvát ő, mert mi magyarnak tudjuk. Zavart csend. Némi áthidaló mondat után másról beszélünk. Pedig megegyeztünk eddig mindenben: a Zrínyik Subičok, a Frangepánok Frankopanok és Jurisics Miklós frissen felállított szobra nyugodtan hűsölhet Senj (értsd: Zengg) egyik árnyas terén. Janus Horvátországban született, tán apja is e nációhoz tartozott, de anyja magyar. S horvát földön is halt meg. Közben Itáliában élt s Magyarországon. S latinul verselt. Kié hát ő? És Faustus, aki így írja a nevét: Vrancsics? Hiszen Sebenicóban született, Pozsonyban érlelődött szelleme, Pádovában járt egyetemre, Prágában a császári udvarban titkároskodott, Veszprémben lett várkapitány. Csánád megyei püspökké nevezték ki, majd Velencében írta filozófiai műveit és Prvic szigeten – Dalmáciában – temették el. Osztozunk, osztozunk?

Irodalomtudósi naivitás

„Ami a maga korában nem különült el nemzeti szempontból, ami közös örökség, azt az utókornak nics joga egyik vagy másik nép kizárólagos nemzeti tulajdonává minősíteni.”
(Klaniczay Tibor)

A szótár

Verancsics Faustus természetesen tudott magyarul. Ötnyelvű szótára 1595-ben jelent meg. Vékony kis kötet, latin, dalmát, német, olasz s magyar szószedet van benne. Sok későbbi szótár alapja, nyersanyaga lett. A szótár végén külön közli a legfontosabb imádságokat is ezeken a nyelveken. Sőt, egy kis horvát-magyar szójegyzéket is ad mutatóba azon szavakból, amelyek között szerinte a nyelvi rokonság kimutatható. Példák: csete-csata, garlicza-gerlice, kopje-kopja, lotar-lator, nyevolya-nyavalya, pakal-pokol, praznovati-paráználkodni, rob-rab, sisak-sisak, szlobod-szabadság, vitez-vitéz.

Párhuzamos életrajzok 1.

Verancsics Faustus 1551-ben született. Balassi Bálint 1554-ben. Mindkettőjüket ugyanazon évben 1579-ben emelték végvári rangra. Verancsics Veszprém kapitánya lett, Balassi eri hadnagy. Az előbbi volt a jelentősebb feladat és rang, nem vitás. Verancsics korábban soha nem volt katona, a végeken nem harcolt. Áldott pünkösdsnek idején lovát soha nem járatta harmatos reggeli fűvön török portyára indulván. Mégis övé a nagyobb rang, a tisztesség és a jövedelem. Mindketten két évig maradtak tisztségükben. Verancsicsot érdeklik a vár műszaki felépítményei, megoldásai. Rajzokat készít, tervezget. Balassi hópénzért könyörög, vakmerő és esztelen kalandokba bocsátkozik.

Ismerték egymást? Mondjuk, ha lett volna sereg-értekezlet, minden bizonnyal igen. Tán együtt ülhetek volna a nagyteremben, s egymás után kértek volna szót. Balassi bizonyára mondókája végén odavágta volna sisakját a szónoki emelvényhez, nagy indulatjában. Verancsics pedig hüvös-szenvtelenül itáliai hadmérnöki munkákból idézett volna maga igazára.

De még így is hallhattak egymásról. Faustus nagybátyja – apja testvére – Verancsics Antal. Esztergomi primás, császári helynök, a birodalom egyik legnagyobb tekintélye. Ő nevelteti unokaöccsét, ő vezeti be az udvarba, biztosítja az egyébként rendkívül tehetséges ifjú számára az érvényesülés lehetőségét. Balassi apja és nemzetsége a másik véglet. Nagyságra, erőre, tekintélyre a hazai erőviszonyok közepette legalább ilyen súlyú. Csakhogy ők az örökös vesztesek. Van közöttük köpönyegforgató áruló, csatát s ezreket vesztő ügyetlen seregvezér, birtokot emésztő tehetségtelen politikus, hitet érdekért ingként váltó lélekkufár. A maga módján mégis nagy hazafi valamennyi, csak olykor az egyéni érdek ezt nem engedi, hogy látszódjék.

A sziget

Pár kilométer Sibeniktől. A hajó készer is kiköt rajta, ámbár a két kikötő között ötszáz méter az út gyalogszerrel. Mi a felső kikötőben szállunk ki és megyünk fel a villához. Ez Faustus nyári villája. Reneszánsz épület, ötszáz év óta lakják a Verancsicsok. Ma is benne élnek a maradványok. A kis sziget tetején vagyunk. Csend és egyedüllét. Szinte alig van ember. Ők is csak öregek. Istenem, házak is ilyenek, élőlények, mint ők. Élnek s halnak. A dalmát ember nem törődik a házával. Az épület addig él, ameddig akar. Nem renoválja, nem javítgatja. Ha összedől épít másikat. De úgy tűnik, ezek a fehér-kő házak nem roskadnak össze. A villába oszlopsor vezet. A ház óriási kert közepén áll, most tényleg dacolva az enyészettel, mert emberi jószándék nem segít rajta, s úgy tűnik, nem is nagyon áll szándékában. A kertben ott a filagória, a ház oldalán a kápolna. A kert túlsó kijáratánál belesétálunk a tengerbe. Fantasztikus! Ősfenyők áttekinthetetlen kuszaságban, tekerdő gallyakkal hűs árnyékot vetnek ránk. Odébb

mintha kertművelés nyomait látnánk a felhagyott küzdelem tárgyaival. A kápolna lomtár, a falon a reneszánsz festés nyoma. A villába be sem lépünk, messziről látni mi lehet bent. S mégis megőrizték, megtartották, nem hagyták államosítani. Nagy küzdelem lehetett, nem csoda, hogy már nem futotta az erőből a javításra.

Hetvenegy fej

Másodszor járok már Szebenikóban. (Magamban mindig így nevezem, ezen az ősi néven, s ahogy gyermekkorom kedvenc könyveiben Dékány András adriai történeteiben megszerettem.) Már ismerem a várost (alig lakják harmincezren), sétáltam a simára kopott kőutcáin, voltam fent a tengert őrző várban, amelyet három éve új ellenség bombázott a tengerről! De a Szent Jakab székesegyház mellől megint nem tudok mozdulni! Verancsics sem tudott. Nem véletlenül illesztette be rajzát az Új gépek című könyvébe ezzel a megjegyzéssel: "Ez a templom nem az én találmányom, hiszen 150 évvel ezelőtt építették. De mivel különösen szép és szokatlan a formája, úgy láttam jónak, hogy erről e helyen, a találmányaim között tegyek említést mint hazám ékességéről".

Engem most azonban a templom külső párkányán, körben a magasban elhelyezett hetvenegy fej érdekel, amit tán Juraj Dalmatinac szobrász készített kortársairól. A négy-ötszáz évvel ezelőtt élt szebenikóiakról. Polgárlány, öregasszony, derék vitéz, tengeri kalóz, céhmester, építőmunkás, itáliai kereskedő, velencei küldött, ábrándos ifjú - ki tudja kik lehettek ők. Mind egyéni arc, örömmel, szomorúsággal, torz fintorral, csodálkozó pillantással, tragikus kifejezéssel. Va jon van-e közöttük Verencsics-ős, hiszen Cimador nevű ősük már 1360-ban a városban élt. Vagy valamelyik marcona arc egy ottragadt magyart őriz? Akinek őse Béla királlyal egészen odáig, sőt még túl is szaladt a tatárok elől. Nincs nevük. Sokuknak arca sem, hiszen javarészüket most bedeszkázták, eltakarták, féltik őket az újabb lövésektől, hiszen már egyszer lőtték a várost, célzottan a székesegyházat a tengerről a hadihajók. Ott jártam előtt néhány nappal egy hegyekből kilőtt rakéta zuhant a földhivatalba, megölve néhány embert. Ez is a katedrális mellett történt.

A titkár

Mi lehetett a feladata Faustusnak Prágában? Szinte semmi, mert Rudolf csak a hatalmat szerette, de uralkoni nem akart. Mit érdekelte őt a harc – hiszen Bécsből is félelmében menekült el, túl közel érezte magához a törököt. Végek, zsold, magyar nemesség, Balassi – ugyan! Valóságosan is felépített önvárába menekült, megerősítette a Hradzsin, szűk és sötét folyosókon bolyongott, a pompás díszkertbe soha ki nem lépett. Nagy ritkán fogadott valakit, aki-

nek sikerült valamelyik belső inasát megvesztegetnie. Terheltsége, vérbaaja őrjöngő rohamokat váltott ki belőle, máskor teljes apátiába zuhant, mereven és mozdulatlanul feküdt napokig. S aztán a féktelen bujaság bűnébe esett, amelyben – így mondják – a legsötétebb szertartásoktól sem riadt vissza. Ehhez kellett volna statisztálnia a humanista Faustusnak?

Inkább bírták maradásra a császár világos perceink számára is kedvező kedvteléseit. Rudolf hatalmas gyűjteményeiben ő is bizonyára szabadon bolyonghatott; ásványok, növények, preparált egzotikus állatok, ékszerek, fegyverek mellett a világhírű óra és mechanikus gyűjteményt tanulmányozta. Schlottheim mester hajó automatáját, amely három dalt is eljátszott, miközben a fedélzeten apró ezüst emberkék mozogtak, s még díszlővést is adott le parányi ágyúiból. Vagy Gerhard Emmoser ezüst éggömbjét, amelyet egy szárnyas Pegazus tartott a hátán, vagy a számtalan remekműű órát, osztrák, cseh, németalföldi mesterek csodáit. S ha kedve támadt, benézett Giovanni Bologna műhelyébe, aki éppen ekkor kezdte formálni az uralkodó bronz lovasszobrát, vagy megdöbbenve állt meg Giuseppe Arcimboldo sajátos portréja előtt, amelyen az uralkodó arcát a természet finom gyümölcseiből és zöldeiből formálta ki. S mert nem volt halvérű, Bartholomäus Spranger műhelyében időzött a legtöbbet, ahol hatalmas méretű festményeken csodálatos meztelen nőalakok – szigorúan a mitológiából kiléptetve – töltötték be a vásznat. Orgiája volt itt a szép női és olykor férfi meztelenségnek.

Faustus már nem volt Prágában, amikor először a dán Brahe majd a cseh Kepler állt Rudolf szolgálatába, s teljesítette az uralkodó kívánságait, aki nemcsak a csillagos égbolt törvényeit kutatta, de maga is jártas volt az asztrológiában, s gyakorta bukkant fel zárt ajtájú laboratóriumában is, ha nem is aranyat, de a bölcsek követ keresve. Faustus ezt már nem várta meg, az ő iskolázott elméje ilyen parancsot már nem tudott elfogadni, latin szelleme nem bízott semmilyen bugyborékoló retorta titkában. Ment szeretett hazájába, ahol Ernő főhercegtől – aki a gyilkosok törétől rettegő örült bátyja helyett kormányzott – kapott birtokai várták Knin közelében. S ő, aki ilyen közlőről ismerte a császári udvart, az uralkodó testvéreit, ne hallotta volna, hogy éppen Ernő főherceget hányszor sértette meg egy magyar végvári katona esztelen birtokpereskedési lázában. S ki tudja, nem ő fogalmazta-e azt a levelet (parancsot), amely szerint Balassinak nyilvánosan meg kellett követnie Ernőt gyalázatos hangú infámiájáért.

A levél

Valahol Lengyelországban tán, 1589 végén.

Fenséges főherceg! Hogy Fenséged a magyar tanács és a magyar kamara véleményét megvetvén, őseinek, t.i. Ferdinánd és Miksa császároknak záloglevelükben adott világos ígérete ellenére saját maga határozatát, melyet folyamodásunkra adott volt, megmásítja: elismerjük,

hogy balszerencsénknek, s a méltánytalan sorsnak kell tulajdonítanunk, ami ellen sem igazság sem érdem nem használ semmit, s amit békén kell tűrnünk. De az már csudálatosnak és türehetetlennek látszik előttünk, hogy véglesi részünkről egy hanggal sem válaszol Fölséged, holt az egész Magyarország tudja azt, hogy az a vár minket és Balassa Andrást egyenlő jogon illet, mi azt sem per útján, sem egyébként el nem veszítettük, hanem Fölséged tőlünk erőszakal ragadta ki. Könyörgünk azért igen alázatosan Fölségednek, méltóztassék rendelkezni, hogy részünket visszanyerjük. Különben Isten előtt protestálunk, s tiltakozni fogunk az országgyűlésen a rendek előtt is, hogy rajtunk ilyen nagy injuria esett, melynél nagyobb nem képzelhető. Fölséged alázatos és hűséges hívei Balassi Bálint és Ferenc.

Humanista naivitás

Az erény általában vett szinonimái: erő, szeretet, igazságosság, bátorság, jóság, jó erkölcsök, jó cselekedetek, a jó szeretete, a rossz gyűlölete, szentség, Isten törvénye, önuralom, szabadság, szellem, béke, új ember, önsanyargatás, gyakorlás, engedelmisség, lemondás, önmegtagadás, kereszt, világ megvetése, szenvtelenség, a szív tisztasága. Bűn viszont, minthogy vétés: a vágyakozás, igazságtalan, rossz cselekedetek, a test cselekedetei, a bűn gyümölcse a test, a szolgaság, de szétszórta a Bibliában más elnevezésük is előfordul.

(Verancsics Faustus: Keresztény erkölcsan)

Ha harc, hát legyen harc

A Verancsics Faustus kiállítást 1994 februárjában nyitottuk meg Budapesten a Balassi kiállítás részeként. A megnyitóra héttagú küldöttség érkezett Sibenikből. Most azok jöttek, akik dolgoztak; könyvtárosok, muzeológusok, beosztott hivatalnokok - csupa kisember. Mikrobuszokkal a múzeum mellé álltak le, a magyar főváros közepén. Amíg megvacsoráztattuk őket, s tósztokat mondtunk a horvát-magyar barátságra, a közös múltra, a közös hősökre, ismeretlen tettesek a mikrobuszt kifosztották. Mindenüket elvitték, csak az maradt meg, ami rajtuk volt.

Sibenikből kimentünk Skradin városába. Tizenöt kilométer. Ott húzódik a front. A hegyen láttuk a szerb ágyúállásokat. A kis város szétlöve. A templom teteje bezuhant a padok közé, a mellékoltárok csonkán, tépetten álltak. Krisztus már nem öt sebből vérzett. Minden ház ablaka homokzsákkal eltorlaszolva, az ablakokból fegyverállások meredeztek. Csak katonák és öreg férfiak élnek a településen. Minden ház szitává löve. Béke volt, nyugalom, fegyverszünet. Egy kolléganóm sírógörcsöt kapott a félelemtől. A városban csend. Kisérteties csend. Minket nem raboltak ki.

Találmányaink

A beszegezett ágyút nyomban tüzkésszé tenni. Ágyút beszegezni, hogy az ellenség ne használhassa. Az ágyút úgy fordítani, hogy az ellenség ne szegezhesse be. Módszer arra, hogy ágyúval és egyéb lövő szerszámokkal gyorsabban és többször tüzeljenek, mint eddig.

Ágyút magas hegyre vontatni kis erőfeszítéssel. Kapun bárhol puskapor nélkül áttörni. (Verancsics Faustus: Függelék a Machinae Novae-ben.)

Párhuzamos életrajzok 2

1594 május. Balassi Esztergomba vonul. Bogáncs-hadnagy – így nevezi őt Dienes István szép regényében – elfáradt már. Ábrándjai oda, se kardja, se ereje. Várat, vagyont nem szerzett, pereinek száma végtelen, asszony nem várja fehér karokkal, vágytól kipirult orcával, pénze, ha van, mind hamis. Amit addig írt, ki tudja merre fújta a szél, s tán Rimay János, ifjú tisztelője sem lesz képes összeszedgetni. Balassi az ostromra készül. Csaknem három évtizede katona, tudja, hogy minden harc egyben az utolsó is, a végső. De ez valódi harc. Úgyis kell neki öltözni, s a reggeli ima lehet, hogy az utolsó.

Verancsics Faustus 1594 májusában Prágából, keresztül az Alpokon, Velencébe indult. Valahol egy meghatározott ponton érinthette Esztergom földrajzi magasságát is. Volt közöttük mondjuk ötszáz kilométer. S egy pillanat, amelyben az egyik felfelé, a vár felé indult, a másik lefelé, a Város felé indult. Mindkettő megérkezett oda, ahová a sors kirendelte. Verancsics Faustus még húsz évet élt. Ez alatt megírta mechanikai művét, ötnyelvű szótárát, vallástörténeti értekezését, filozófiai munkácskáját, s hitvallását dalmát származásáról. Balassinak *addig* megjelent a Beteg lelkeknek való füves kertecske című műve, összerendezte kéziratot verseit, s május utolsó hetében már halálos láztól vergődve Béza 50. zsoltárát fordította. Befejezni nem tudta.

“Most van szükség bátorságra Aeneas, most erős szívre!”

Käfer István

A humanizmus reneszánsza *Lehetőségek Balassi Bálint szlovák értelmezéséhez*

A magyarságtudomány (hungarológia) és a szlovákságtudomány (szlovakológia) anyagát feltáró nemzeti bibliográfiák egyik alapelve a területi. Ebbe a gyűjtőkörbe mindaz a szellemi termék beletartozik, ami az illető ország területén valaha megjelent, tekintet nélkül a nyelvre és a tárgyra. A másik alapelv a nyelvi. Ez természetesen országhatároktól független. Végül a harmadik a külföldi. Ebben a gyűjtőkörben hazai vagy hazai származású személyek munkái, az országról szóló művek stb. szerepelnek. A politikai határok változásait a különböző nemzeti bibliográfiák nem azonos módon veszik figyelembe. Például magyar-szlovák viszonylatban a területi elv alapján 1920-ig teljes az átfedés, hiszen Szlovákia addig Magyarhon része volt, tehát a területén megjelent nyomtványokat mind a magyar, mind a szlovák nemzeti bibliográfia felsorolja. Elvileg hasonló a helyzet a külföldi vonatkozásokkal is. A két nemzeti bibliográfia a gyakorlatban kölcsönösen ki is egészítheti egymást, és munkatársai között a XIX. század második felétől korrekt együttműködés alakult ki. Ugyanígy a lexikonok esetében is, de azokban a nemzeti minősítést vagy egyáltalán a névsorba kerülést már politikai megfontolások regulázzák.

Az egymást átfedő nemzeti bibliográfiák anyaga régióink egykori integrációjának tükré is adattára. Újkori történelmünkben egészen 1989-ig, a szlovákok esetében 1992. december 31-ig népeink életének alakulását külpolitikai tényezők határozták meg, integrációjuk azonban a XVIII-XIX. század fordulójáig töretlen volt. A modern nemzeti gondolat megjelenésétől egészen napjainkig fokozatosan egyre élesedik a dezintegráció, amelyben a vélt vagy valós nemzeti érdekek ütközése szoros kölcsönhatásba került a nagyhatalmi politikával. Ez szabja meg, ki, mi és miképpen került a nemzeti adattárakból a nemzeti tudományokba, tankönyvekbe, a közvélemény tudatába. Az egykori természetes magyar-szlovák és még tágabb szellemi integ-

ráció adattárainak türelmes kiaknázására talán most keríthetnénk sort, amikor egyelőre elhárultak a külső akadályok egy egészen új kétoldalú és így Európához illeszkedő integráció ki-munkálása elől.

Az 1540-től 1620-ig terjedő időszakot a reneszánsz és a humanizmus virágkorának nevezik az újabb szlovák irodalomtörténeti periodizációban. Igyekeznek hangsúlyozni e korszak szlovák irodalmi fejlődését, amit azonban nehezít a tulajdonképpeni szlováknyelvűség hiánya, az erőteljes kötődés a cseh-német protestantizmushoz és a Felföld társadalmi-politikai életének magyarhoni (Uhorsko) meghatározottsága. A régebbi irodalomtörténetek ezért alig vettek tudomást erről a korszakról, az újabbakra pedig erős hatással volt az utóbbi évtizedek szemlélete: folytatódik a területi elv merev alkalmazása, és érezhető néhány olyan jelentéktelenebb tollforgató túlhangsúlyozása, akikről a már komoly művészi értékeket létrehozó magyar nyelvű irodalom elemzései alig vagy egyáltalán nem vesznek tudomást. Kimaradtak viszont a szlovák irodalomtörténetből régiókn olyan magyar nyelvű alkotói, akiknek művei elválaszthatatlanok a szlovák nemzeti kultúra gyökereitől. Ilyen például számos írónk Balassi Bálinttól egészen Mikszáth Kálmánig. Igaz, a magyar irodalomtörténetben sem tapasztalható törekvés az efféle szemlélet érvényesítésére.

Szimbólum-értékűek a humanista költészet kezdetei a szlovák irodalomtörténetben. Egy XV. század végének feltételezett versezetet *Szent patrónusok, magyarhoni urak* címmel morva piarista közölt Bécsben 1681-ben kiadott cseh nyelvű énekeskönyvében, de első szakaszának szövege hasonló, dallama pedig megegyezik egy régebbi, Szent Vencelről szóló középkori himnuszéval. A besztercebányai születésű *Joannes Baptista* Janus Pannoniusról írt dicsőítő verset, amely a magyarhoni humanista költő elégiáinak – Bolognában megjelent jubileumi kötetének – végén látott napvilágot 1523-ban. *Nagyszombati Mártont*, azaz Martinus Thyrnavinust Martin z Trnavy-ként tartják számon, és ismertetik *Ad regni Hungariae proceres* című művét, amelyben *Szent István* és *Hunyadi Mátyás* példájával igyekeznek felrázni Magyarhon széthúzó nemességét.

Biblikus cseh nyelven írt egykorú szöveg nem maradt fenn az 1540-nel záródó korszakból, de a Felföldön számos későbbi másolatban megőrzött cseh ének a mohácsi csatáról igen. A szlovák nyelv nyomelemei *Pesti Gábor* hatnyelvű szótárában fedezhetők fel, cseh részébe ugyanis néhány szlovakizmus került. Az 1540 utáni korszak szlovák irodalmi szövegyűjteményeit lapozgatva *Nicolaus Olahus* – *Oláh Miklós* esztergomi érsek, minden magyarhoni humanista mecénása köszönt ránk, akinek jóindulatáért az eddig ismeretlen *Florianus Franta* trencsényi polgár, *Thurzó György* titkára esedezik *Ad Nicolaum Olahum* című versében.

Martinus Rakocius – *Martin Rakovský* a túróci Rakovo szülötte (1535) Prágában töltekezett a humanizmus tanításaival, tanárkodott Csehországban, majd idehaza Pozsonyban a Királyi Kamara tisztségviselőjeként és Túróc megye alispánjaként tevékenykedett. 1579-ben meglátogatta Kutná Hora városában működő fivérét, és akkor halt meg. Szépmívű elégikus disztichonokat szentelt Louny cseh városka iskolájának, kultúrájának, népe munkájának (Prága, 1588). Királyi alkalmazottként Miksa császárnak ajánlotta államigazgatási vereszetét, amelyben az állam társadalmi rétegződését és a politikai válságok kiváltó okait elemezte (Bécs, 1560). Egy másik művében megrajzolta az eszményi állami berendezkedést (1574). Rakocius magyarhoni hazafisága közvetlenül a *Paulus Rubigallus* (Rothan) selmeci bányatisztviselőt köszöntő versében nyilvánult meg. Rubigallus wittenbergi tanulmányai során *Querela Pannoniae ad Germaniam* (1537) című versében Németországot vádolja, amiért közömbös a Magyarhont ért török veszedelemmel kapcsolatban, sőt a Werbőczy-vezette konstantinápolyi küldöttséghez is csatlakozott, amely *János Zsigmond* támogatását igyekezett kieszközölni *II. Szulejmántól* (1544). Egy évtizeddel később, amikor Rakocius is wittenbergi egyetemi polgár volt, Rubigallus ismét az egyetemi városba készült, hogy főként Melanchton közvetítését kérje Magyarhon megsegítésének ügyében. Ez alkalomból írta Rakocius *Ad Paulum Rubigallum Pannoniam poetam* című költeményét.

Ezokról nem tudósít a magyar irodalomtörténet, *Joannes Sambucus* viszont *Zsámboki János* néven "a legnagyobb magyar filológus polihisztor"-ként tartja számon, aki kora valamennyi jelentősebb írástudójával kapcsolatot tartott, és Európa-szerte ismertté tette a magyar kultúrát. Ján Sambucus néven 1975-ben gazdag anyagú szlovák monográfia jelent meg róla, mint nagyszombati születésű (1531), Bécsben elhunyt (1584) humanistáról, pedig korábban, néhány magyar nyelvű levele miatt a szlovák tudomány lemondott munkásságának tanulmányozásáról. Sambucus példája is bizonyítja térségünk kulturális közösségét, amelynek elemzésekor lehetetlen a XIX-XX. századi nemzeti szemléletmód alkalmazása. Még csak nem is kizárólag szülővárosának előjoga, hogy legbecsesebb helytörténeti emlékei, nagyjai között tartsa számon *Tirnaviae patriae meae arma* című verse kapcsán: Magyarhon egész nemességét szólítja egységbe a haza érdekében.

A "német" *Joannes Bocaius* (1569-1621) sem azért van joga a modern szlovák irodalomtörténetnek, mert jó évtizedet töltött Eperjesen és Kassán, hanem azért, mert az ő hungarus patriotizmusa, az országért, a közösségért végzett munkája is formálta egész térségünk kultúráját. Bártfán 1599-ben kiadott *Hungaridos libri poematum V.* című kötetében Rakociusszal és Rubigallusszal egybehangzóan kritizálta Németország közönyét Magyarhon haláltusája iránt a török ellen (*Poeta ad Germaniam*). Összefogásra lelkesítette a hazai nemességet

(Ad Hungariam). Továbbá anekdotákat közölt Mátyás királyról, verset írt a Fülek környéki harcokról, a Tátra szépségéről, halála előtt pedig *Bethlen Gábort* szolgálta titkos tanácsosként Gyulafehérváron.

E humanista sorba tartozik a szepességi Farkasfalván született (1580?) *Joannes Filiczki de Filefalva* – Farkasfalvanus Scepusius – Filiczki János – Ján Filický, aki Prága, Heidelberg, Basel után Sárospatakon tanárkodott. Latin versei között felbukkan néhány magyar és kelet-szlovák nyelvjárású sor, sőt egy szójáték is: egy *Hatala* nevű betyár nevét *Hát alá*-nak magyarázta. A kálvinista tanár humanizmusa finoman utasította vissza a másság lenézését és a kevésbé fényes jelennel rendelkezők kishitűségét 1614-ben Bázelen megjelent *Carminum libri duo*-jában; az *Ad Sphenium* című epigrammájában a szlávok kigúnyolóit figyelmeztette a szerencse forgandóságára, és lírai hangvétellel írta meg *Hungaria* című költeményét.

Nagyszombati Márton és Sambucus mellett nem találjuk viszont a szlovák irodalomtörténetben *Pécsi Lukácsot*, a nagyszombati Telegdi-nyomda, az Egyetemi Nyomda jogelődjének nyomdászát, tipográfus-művészt, íróját, költőjét. A katolikus nyomdaalapítás (1577) az Esztergomból odamenekülő főegyházmezei székhelyen akkor is a szlovák művelődés fontos gyökere, ha ebben a korai időszakában szláv nyelvű kiadvány nem hagyta el sajtóját. Pécsi Lukács családját a király Eperjes környékén kárpótolta Szlavóniában elvesztett birtokaiért, s onnan, Peech-Vyfalú, azaz Pécsújfalú, illetve a néhány évtized múlva elszlovákosodott Pečovská Nová Ves uraként lett Nagyszombatban káptalani ügyész. A reneszánsz írópolihisztor megindította népszerű kalendáriumsorozatát, amelynek fametszetei és versei szélesebb olvasóközönség igényeit elégítették ki. Ő szerkesztette *Pietro Ransano Epitome rerum Hungaricarum* című munkáját, amelyet Sambucus művéből egészített ki. Országos terjesztésű volt az 1584-ben kiadott *Corpus juris Hungarici*, amelynek előállításához felújította a nyomda betűtípusait. Latin és magyar nyelvű előszavai, kísérő versei, *Az keresztyen hadakozásnak tükröje* című könyvecskéje Esztergom visszafoglalására (1595) humanista életszemléletet, magyarhoni hazafiságot tükröz.

Még jelentősebb a szerepe a magyarhoni irodalomtörténetben a szlovák hajszalereiben *Balassi Bálintnak* és *Rimay Jánosnak*. Mindketten a Felföldön töltötték életük jelentős részét, bizonyíthatóan ismerték, Rimay írásban is használta a biblikus cseh (szlovák) nyelvet. Balassit korábban "szlovák reneszánsz költőnek" titulálták, az utóbbi évtizedek irodalomtörténete azonban lemondott róla, és világirodalomként néhány sorban említette. Pedig milyen tanulságos akár egy rövid lapozgatás összes verseit és leveleit tartalmazó kötetében! Egy latinból fordított, Rózsahegy 1579. július 4-én kelt dokumentumban szlovák nyelven maradt meg a lényeg "Wawrisó kifosztásáról". 1580 májusa előtt valószínűleg Lipótújvárról német nyelvű le-

vélben panaszt tett a Szentiványiak erdei kihágásai miatt, akik a Holonak nevezett hegyet is elveszik tőle. Az 1584. március 9-én kelt birtokmegosztás szerint Liptóújvár területén minden jobbágytelek Balassi Bálinté lesz. A parasztok nevei önmagukért beszélnek, és bizonyára költőnk az ő nevük nyelvén társalgott *Usik Andrással*, *Stefan Mackoval*, Nohynkával, Zellyennel, *Dzsurov Péterrel*... És olvashatjuk a szlovák irodalomtörténetben szereplő Rubigallus bányabíró család legényének megverésével kapcsolatos levelet is Selmecebányához.

Minden bizonnyal sokat kutatja még az irodalomtudomány a Fanchali Jób-kódexben talált azonos kezek által másolt magyar és szlovák verseket, Balassi-műveket, köztük Szép magyar komédiáját. Tudunk arról, milyen hatással volt a Balassi-strófa kora költészetére, *Beniczky Péter* szlovák verseire. Nem veszt vele a magyar és a szlovák nemzet kultúrája, ha minden politikai felhang nélkül elismeri a magyarhoni irodalom közösségét, és ilyen "hangszerelésben" bocsátja közmegismerésre a jelen és a jövő integrációjának erősítésére.

Rimay Jánosról köztudott, hogy ő gondozta, terjesztette mesterének költészetét és levelezett hazánk közhasználatú szlovák irodalmi nyelvén, a biblikus csehen. Magyarra is fordított szlovák egyházi énekeket. Sajnálhatjuk, hogy ő is hiányzik az újabb szlovák irodalomtörténetek lapjairól.

Azt hiszem, szerves része Balassi-évfordulónk gondolatainak *Sztrégovai Madách Gáspár* kétnyelvű verselése. Igen, Rimay János unokaöccséről, Madách Imre öséről van szó, aki négy vallásos verset fordított magyarra az egykorú szlovák irodalmi nyelvből. Ránkmaradt egy verses története az 1638. évi kalábriai földrengésről, amit csehből fordított magyarra, de feltételezhető, hogy az eredetét is maga írta. Mindenesetre a cseh szöveg elveszett, csak a magyar fordítás ismert, amit viszont *Emil Boleslav Lukáč*, a magyar irodalom tán legjelesebb szlovák tolmácsolója és népszerűsítője, szellemi integrációnk bátor hirdetője ültetett át szlovák nyelvre, s ez szerepel a régi szlovák irodalom szöveggyűjteményében.

Szabó Csaba

Balassi Bálint és társai az erdélyi regényvilágban

A magyar történelmet, a Kolozsváron játszódó történelmi regények cselekményét egybevetve, a regényhősök "regény utáni életét" követve Kolozsvár és környéke érdekes események színterévé válik: 1594-ben, Balassi Bálint halálának évében – részben – itt játszódik *Jósika Miklós Abafi*, valamint *Passuth László Sárkányfog* című regényének cselekménye. (Egyébként kétszáz évvel ezelőtt született Tordán – ma Kolozs megye – az *Abafi* szerzője, Jósika Miklós, aki a kolozsvári Házsongárdi temetőben nyugszik.) Négy száz évvel ezelőtt fejezték le *Bornemisza Jancsit* (az *Egri csillagok* kis hőseit) Kolozsvár mellett, Gyaluban. Ugyancsak négyszáz évvel ezelőtt született – *Komáromy András* szerint "bübájos" *Báthory Anna*, *Makkai Sándor Ördögsekér*, *Móricz Zsigmond Tündérvölgy* című regényének szereplője. (Híres esküvőjének színhelyét ma is azonosítani lehet Kolozsvár főterén.)

Negyven esztendővel ezelőtt, 1954-ben halt meg *Herczeg Ferenc*, akinek *Fogyó Hold* című kisregényében – *Nádasdy Ferenc* és *Pálffy Miklós* társaságában – megjelenik Balassi Bálint is, hogy innen elindulva – túl a történelmen – megtalálja helyét az erdélyi regényvilágban...

*

1594. május 19-én rés nyílt az esztergomi vár falában. Nádasdy, Pálffy és Balassi Herczeg Ferenc kisregényéből érkeztek az ostromlók táborába. Elhangzanak az utolsó biztatások, felhajtának az utolsó kupa borok, aztán megindul a fergeteges ostrom. Egy darabig fej-fej mellett harcolnak, majd az ágyúk mennydörgése szétszórja őket. Először Nádasdynak, majd a nagy törökverőnek, Pálffy Miklósnak tűnik úgy, hogy ott elől, a rés közelében küzdő csapat

azonos azzal a lármás, szitkozódó kis sereggel, amely fittyet hányva a veszélynek, néhány perce elrohant mellettük. Mi lesz most? Balassi kis serege tör be elsőként a résnél? Zászlaja – ahogy ott leng a várfal tövében – kétségtelenül ezt bizonyítja. Újra ágyúfüst, újra egy kis szél. Nádasdyék is felbuzdulnak: még mindig ott leng Balassi piros zászlaja, melyre az imádkozó Dávid királyt hímeztette. Aztán megperdül a zászló, elmerül az öldöklő forgatagban. Ágyúfüst, áldott szél. De most hiába viszi arrébb a füstöt. A zászló nem emelkedik fel többet. Este mindenki tudja, hogy Balassi Bálint "sebes". Van olyan is, aki a sátor előtt ülve biztat: "mindkét combján átment a golyóbis, de csontot, ízet nem sértett".

A megfertőzött seb csak tizenegy napot adott a költőnek, hogy lázámaiban végigszáguldhasson kedves lovával ott, ahol megmaradt végvári harcostársai "széllal nyargalják, nézik" azt a háromba tépett véres földet, melyet egykor királyi Magyarországnak neveztek. Május 30-án már senki sem reménykedett. Tudták, szó szerint teljesedik be az *Egy katonaének* jóslata: "Sok vérben ferteztén (...) viadalhelyeken, véresen, sebekben halva sokan fekszenek." Amikor hamisan, elcsuklott hangon feltört a sátorból a dal, Gabelmann császári hadtörténetíró pennát ragadott. De a sátor még nem némult el egészen. Még mindig hangfoszlányok... "Ímé kioldoztam s te e-lődben hoztam/ fene ötte sebemet/ Kit csak te gyógyíthatasz, életre fordíthatasz/ szánd keserves fejemet". Aztán csend... A hadtörténetíró már jegyzi: "Meghaltak: Balassi Bálint istentelen magyar".

A négy szél felkapja a hírt, és kergeti veszettül minden irányba. Erdély messze van... Míg a hír hegyeken, hágókon átvergődik, és elterjed, eltelik három hónap. Augusztus 31-én Erdély fiatal fejedelme, *Báthory Zsigmond* Kolozsvár főterén – egy véres tömegkivégzés árán – csatlakozik Balassi megmaradt népéhez és a törökellenes Európához. Így, ha rövid ideig is, ha eredménytelenül is, de *együtt* csendült fel mindhárom Magyarország éjszakájában Herczeg Ferenc *Fogyó Holdjának* és Passuth László *Sárkányfog* című regényének vérfagyasztó Huj! Huj! Rá!-ja...

"Úgy élj: vár a halál s fut az óra"

Az 1594-es évről sem az irodalmár, sem a történész, sem a "regényes nyomozó" nem írhat anélkül, hogy ne említene Kolozsvárt. Érdekes módon a XVI. században játszódó magyar történelmi regények szálai Erdély egykori fővárosába vezetnek, és itt bogozódnak össze. Néha annyira, hogy az eltelt 400 év sem volt elegendő kibogozni őket. Ma sem tisztázódott – például - annak az épületnek a helye Kolozsvár főterén, amelynek ablakából a fiatal Báthory Zsigmond ama híres tömegkivégzést végignézte. Az *Abafi* és a *Sárkányfog* cselekményét, valamint *Kelemen Lajosnak*, Erdély híres művészettörténésének – a kivégzéssel kapcsolatos véleményét összevetve ma, 1994-ben teljes bizonyossággal állítható, hogy nem két épület, ha-

nem három várja mindazokat, akik – a pincék tüzetes átvizsgálása alapján – az 1594-es év nyomába szeretnének eredni Kolozsvár főterén... Előrebocsátva azt, hogy rendkívül kevés a valószínűsége annak, hogy a "három kolozsvári", Jósika, Kelemen Lajos és Passuth összetévesztette volna a főtér néhány reneszánsz házát, pillanatnyilag a kivégzéssel kapcsolatban a következő három lehetőség áll fenn:

1. Kelemen Lajos szerint: (a téglalap alakú főtér) nyugati oldalán húzódó Jósika palota (Főtér 10.sz.) által bekebelezett Kakas-ház ablakán nézett ki a fejedelem.

2. Báró Jósika Miklós – akinek gyermekkorában még egyemeletes volt a Jósika-palota, és akinek egyik öse, *Jósika István* Kancellár az 1594-es kivégzés alatt a város kulcsait tartogatta zsebében – nincs ezen a véleményen. Jósika Miklós a keleti oldalon lévő Rása-házat részesíti előnyben, és erre a legjobb bizonyíték a regénybeli fejedelem regénybeli kijelentése, miszerint: "Amoda, nézd jól merre mutatok, a Szín utca szögletéhez!" Ez a szöglet ma a Jókai-Napoca utca és az Egyetem utca szögletének felel meg. Ez a szöglet viszont a főtér dél-nyugati sarkát képezi! A keleti oldal Bogner-Rása házából nyugodtan mutathatott a regénybeli fejedelem dél-nyugat felé úgy, hogy ő rejtve maradjon leshelyén, míg a nyugati oldal Jósika-palotájából nem! Ti. ez utóbbi esetben ki kellett volna hajolnia és jobbra mutatnia. Ha kiha jol, akkor meg értelmét veszti a "leshely" fogalma...

Nem lett volna Jósikának könnyebb, hogy... a Jósika-palotába költöztesse regényhősét?

3. Passuth László – akárcsak Jósika – a keleti oldal, pontosabban a Bogner-Rása ház szomszédja, a híres Wolphard-Kakas ház mellett szavaz. Pillanatnyilag a két épület – a Bogner-Rása és a Wolphard-Kakas – a Cosbuc könyvesbolt földszintjét képezi. Passuth szerint a Wolphard-Kakas ház Zodiacus terme – mely ma a könyvesbolt raktárául szolgál – "Erdély szívévé válik". Itt tanácskoznak *Báthory Boldizsár*ék és a republikánusok a regényben... Kolozsvár főterén járva, térjünk be a Deák Ferenc-Eroilor sugárút első kapualjába: előttünk áll e reneszánsz ház máig megmaradt épületszárnya. Értünk ujjunkkal az ajtókeretek faragványaihoz. Ki tudja, álmatlan éjszakáin a *Sárkányfog* Báthory Zsigmondja is így állt itt, pontosan négyszáz évvel ezelőtt... Ha bejutunk a raktárba – a regénybeli kancelláriába – tovább nyomozhatunk. Itt ülhetek Kendyék és Báthory Boldizsár... Ott állhatott Bornemisza János. Hej, Bornemisza Jancsi! Regényvilágbeli barátod, Balassi Bálint három hónapja halott volt, amikor te itt, ahol én üldögélek most, kardodat utoljára csörgethetted... Ugye nem is álmodtátok, hogy az ajtókeret felirata – mely a *Sárkányfog*-ból "kifelejtve" múzeumba került – a TI véres holnapotokat hirdeti?

VIVE MEMOR LETHI FUGIT HORA – Úgy élj: vár a halál s fut az óra... Nektek szólt, akik 1594-ben haltatok meg... "Istentelen magyarok"...

Az áruhás fejedelem és halottai

Ha a *Sárkányfog* olvasója figyelmesen követi az áruhában Kolozsvárra visszalopakodó Báthory Zsigmond útját és megfigyeli azokat az épületeket, melyek előtt a fejedelem elhalad, megtörténhet, hogy odatéved, ahova a "regényes nyomozó" csak hosszú kutatások után talál el: a regénykereszteződések kolozsvári színtereire.

Az áruhás fejedelem (aki a mai *Central* áruház elé érkezik) először azon a helyen halad át, ahol Izabella királynő emberei elfogják *Dobó Istvánt*, az egri hőst, és későbbi erdélyi vajdát. Ezután – a Fötér 27. szám alatti regényszínhelyre lép: itt esketik össze az *Ördög-szekérben Bánffy Dienest* és azt a *Báthory Annát*, aki Balassi halálának évében született. Néhány méterrel arrébb, a Fötér 23. szám alatt újabb regényszínhelybe ütközünk. Itt állt egykor a Nagylábasház, Báthory Anna lakodalmának színhelye, ahol "úgy lóttének az ágyúkkal, hogy az házakban, az piacon egy néhány megszakadozott". E lakodalom után néhány évtizeddel itt lakott *Béldi Pál, Jókai Mór Erdély aranykora* című regényének hőse, aki – a valóságban – ott végezte életét, ahol történelmi regényhőseink – *Török Bálint, Bornemisza Gergely* – oly gyakran találkoznak: a Héttoronyban...

A *Sárkányfog* Báthory Zsigmondja megáll "az Óvár felé vezető kisutca hajlásában" (a Mátyás király utca sarka), majd "elindul a Szén utca felé"... A fejedelem tehát abba az irányba halad, ahová az *Abafi* -beli alteregója mutat! És nem véletlen ez! "A harmadik ház irányába" – mind a *Sárkányfog*, mind a művészettörténészek szerint – lakott Kolozsvár híres főbírája, *Kathonay Mihály*. Hát ezért mutat az *Abafiban* ebbe az irányba a fejedelem! Később – történelmi források szerint – *Kathonayt*, mert a városba engedte a fejedelmet, *Mihály* vajda megkínóztatja és kivégezteti. Még egy regényhős tehát, aki felzárkózott – még ha csak közvetve is – Báthory Zsigmond halottaihoz.

*

Varró János Ki csatát nyer, koronát nyer (Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1976) című regényének első lapjain a gyulafehérvári fejedelmi udvarban két fiatalember kap össze, majd kardot ránt. Báthory István fejedelem időben érkezik, hiszen az egyik már éppen szurkálja a másik ülepét. A sajgó fenekű vitész nem más, mint *Bornemisza Jancsi*. Be is vallja: "Hat éves voltam (...) amikor a félszemű Jumurdzsák ellopott." Most – regényes számítások alapján – 29-30 éves lehet. És *Varró János* regényében feltűnik még egy fiatalember: a "fogoly" *Balassi Bálint*, aki most – 1527-ben – 21 éves. Hogyan és honnan kerül Erdélybe *Balassi Bálint*? Miért kerül ő rokoni fogságba? Érdemes utánanézni ennek a családfának, hiszen nemcsak *Balassi* és társai, hanem az őket meglevevítő történelmi regények is jelen vannak ezen.

E kettős – történelmi és irodalmi – családfáról azt lehet leolvasni, hogy Balassi Bálint a Sulyok családon keresztül szinte minden főnemesi lakodalomra elmehetett volna... mint rokon. Unokatestvére volt – többek között – *Dobó Krisztina*, *Bocskai István* – a későbbi fejedelem – és *Bocskai Erzsébet*. Bocskai Erzsébetet Báthory Kristóf veszi feleségül. Amikor Kristóf bátyja, István erdélyi fejedelem lengyel király lesz, Kristóf úgymond helyettesíti a fejedelemségben. Balassi Bálint tehát – amikor Erdélybe érkezve leütik a Báthory-pártiak – unokatestvére férjének, Kristófnak, valamint ennek öccsének, Báthory István fejedelemnek lesz "rokoni foglya". Balassi Bálint unokatestvérének – Báthory Kristófnak – a fia az a Báthory Zsigmond fejedelem, aki Balassi halála után három hónappal elrendeli az 1594-es kolozsvári tömegkivégzést. A kettős családfán az is látszik, hol találkozik a *Sárkányfog*, az *Abafi*, az *Ördögsekér* és a *Fogyó Hold* regényvilága... Sőt, még két olyan regény is fellelhető ezen, amelyek lapjairól Erdélybe érkezhetett Balassi Bálint: *Dancs Vera Szép szemek áldozatja* és Passuth László *Négy szél Erdélyben* című regénye...

A magyar irodalom legszebb "regényvilágbeli barátsága" azonban Varró János regényében lelhető fel: Balassi Bálint és Bornemisza Jancsi borul itt egymás vállára...

Sajnos, a regény csak rövid időre tudja felcsillantani az egri dicsőséget. "Szegény, szegény Bornemisza János, ne nézz te messzire! – olvasható a regény végén. – Miért látnád előre szomorú sorsodat! Hiszen húsz év sem telik el, s téged (...) a siralomházból visznek utolsó utadra egy másik Báthory – Zsigmond – parancsára." Nem kell különösebb számításokat végeznie a *Ki csatát nyer, koronát nyer* olvasójának, hogy rádöbbenjen: az 1594-ben – nem Kolozsvár főterén, hanem Gyaluban – kivégzett hadvezér, Bornemisza János azonos a Jumurdzsák által az *Egri csillagokban* ellopott "Bornemisza Jancsival". Úgy látszik, az Eger alól elvonuló törökök átka megfogant. *Mekcsey Istvánt* baltával verték agyon a magyar parasztok, Bornemisza Gergő a Héttoronyba került, Dobó Istvánt Kolozsváron érte utol a "csillaghullás". Bornemisza Jancsi még sírjában sem lelt nyugalmat: 1839-ben a gyalui vár istállójának kiásásakor egy boltívet találtak és egy koporsót. A koporsóban pedig *Kendy Ferenc* mellett a halálba is énekelve menő Bornemisza Jancsi fej nélküli csontvázát is megtalálták...

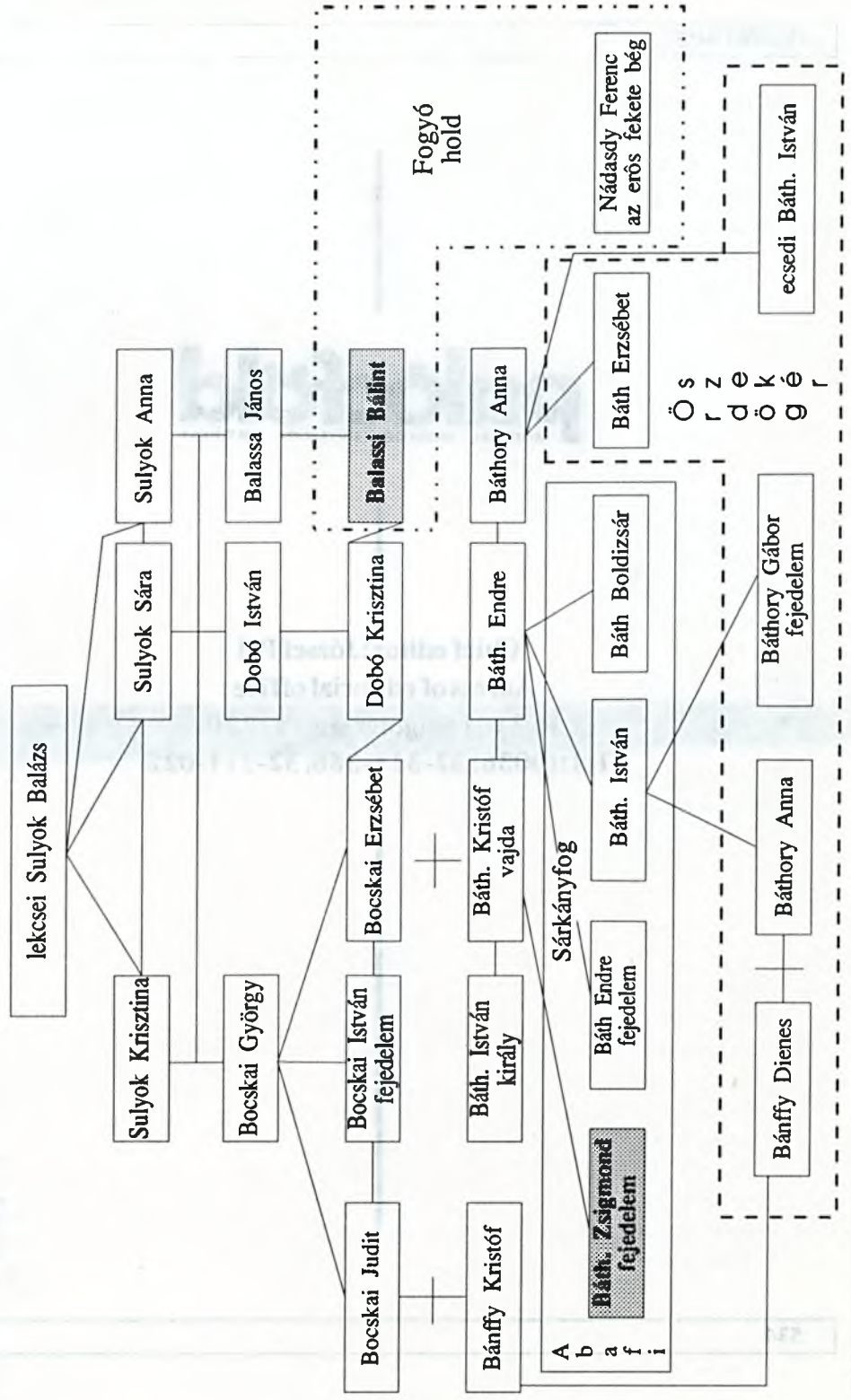
*

Hány áldozata van az 1594-es évnek? Hány áldozatnak rejtezik vajon itt a sírja, várva hogy fejetlen testük eggyé váljon a Házsongárdi temető földjével?

Ülök egy málladozó nemesi sírkő mellett. Ujjaimmal érintem a faragást. Még így, tapogatva is nehéz megállapítani, hány ágú a címerbeli korona. Kathonay Mihály főbíró sírja lenne ez? Az ő címerében is a fiókáit vérevel etető pelikán díszeleg. Ott feljebb is tudok egy névtelen nemesi sírkövet. Ilyen névtelen sír rejti vajon az 1594-es év erdélyi áldozatait is? Vannak vajon még olyan kolozsváriak, akik halottak napján rájuk is emlékezvén a Házsongárdban gyertyát gyújtanak? Visszatérek a pelikános sírközöz. Rámosolygok a madárra: béke poraidra, főbíró uram... Mást nem tehetek. Itt már a regényes ásatások sem segítenek. Mert a sárkányfogakat a történelem mindig jó mélyre veti. Földbe, lélekbe és bölcsőbe egyaránt...

Balassi Bálint helye az erdélyi regényvilágban

---

palócföld
KÖZÉLETI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

Chief editor: József Pál
Adress of editorial office:
H-3101 Salgótarján, Pf.: 270.
Tel: (0036) 32-314-386, 32-311-022

EUVARODI... N...SINONY...BA...

BALASSI
BÁLINT
1554-1594

RENEZÁNSZ KÖLTŐ SZÜLŐHELYE

palócföld
KÖZÉLETI, IRODALMI, MŰVÉSZETI POLYGRÁT 94/4

50-Ft.